TÜRK DİPLOMASİ TARİHİNDEN KESİTLER - II

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL
Prof. Dr. Şafak OĞUZ

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

TÜRK DİPLOMASİ TARİHİNDEN KESİTLER-II

Editörler
Hasan Ali KARASAR
Mehmet Seyfettin EROL
Şafak OĞUZ

KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ
2026

Kapadokya Üniversitesi Yayınları: 130
Siyaset Kitapları Serisi: 32
ISBN: 978-625-90794-2-4 (Basılı)
ISBN: 978-625-90794-1-7 (Elektronik)
DOI: 10.35250/kun/9786259079417
URL: https://hdl.handle.net/20.500.12695/4315

© Ağustos 2026

Türk Diplomasi Tarihinden Kesitler-II
Hasan Ali KARASAR, Mehmet Seyfettin EROL ve Şafak OĞUZ (Editörler)

© Copyright, 2026 KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
Sertifika No: 43348

Bu eser Creative Commons "BY-NC-SA" (Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş) Lisansı ile lisanslanmıştır. Bu lisans, kullanıcıların eser sahibine atıf vermek koşuluyla eseri sadece ticari olmayan amaçlar için kullanmalarına ve uyarlamalarına izin verir. Buna ek olarak kullanıcıların eseri uyarlamaları hâlinde aynı veya uyumlu bir lisans kapsamında başkalarıyla paylaşmaları koşulunu getirir.

Seri Editörü: Halil Burak SAKAL
Redaktör: Onur GENÇ
Kapak Tasarım: Barış ÖZHAN
Sayfa Tasarım: ademsenel.com

Kapadokya Üniversitesi tarafından yayımlanan basılı, elektronik veya diğer formatlardaki bilimsel yayınlar, sempozyum bildirileri ve ders içeriklerine ait bütün haklar Kapadokya Üniversitesine aittir. Tanıtım amacıyla kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında, Kapadokya Üniversitesinin yazılı izni olmaksızın yayının tümünün elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Bu kitap, Kapadokya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: KÜN.2024-BAGP-033

Bu kitap, Alev Alatlı Stratejik Düşünce Uygulama ve Araştırma Merkezi (AASDUAM) tarafından yürütülen "İnsanlık ve Gezegenimiz için Ortak Ufuk Tasavvuru" projesi çerçevesinde hazırlanmıştır.

Bu kitapta yayımlanan tüm bölümlerin içeriklerinden yazarları sorumludur.
Metinler, yazarların kendi düşüncelerini yansıtmaktadır.

Karasar, H. A., Erol, M. S., Oğuz, Ş. (Ed.). (2026). *Türk Diplomasi Tarihinden Kesitler-II*. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.
157 s. 160x240 mm.
ISBN: 978-625-90794-1-7
DOI: 10.35250/kun/9786259079417
Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Uluslararası Örgütler, Kamu Diplomasisi, Savaş, Birleşmiş Milletler.

KAPADOKYA
ÜNİVERSİTESİ
50420 Mustafapaşa, Ürgüp, Nevşehir
yayinevi@kapadokya.edu.tr
kapadokyayayinlari.kapadokya.edu.tr
0(384) 353 5009
www.kapadokya.edu.tr

TÜRK DİPLOMASİ TARİHİNDEN KESİTLER-II

Editörler
Hasan Ali KARASAR
Mehmet Seyfettin EROL
Şafak OĞUZ

KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ
2026

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKKA	Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
AT	Avrupa Toplulukları
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
CENTO	Merkezi Antlaşma Örgütü
COMECON	Ekonomik Karşılıklı Yardım Konseyi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ECO	Ekonomik İşbirliği Örgütü
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Alanı
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GATT	Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYİH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HTŞ	Heyet Tahrir Şam
ICAO	Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı
IMF	Uluslararası Para Fonu
KAA	Kuzey Atlantik Asamblesi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MC	Milletler Cemiyeti
MIKTA	Meksika, Endonezya, Kore, Türkiye, Avustralya
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

OAS	Amerikan Devletleri Örgütü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
RCD	Bölgesel İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
TDT	Türk Devletleri Teşkilatı
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNOMIG	Birleşmiş Milletler Gürcistan Gözlem Misyonu
WFP	Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

İÇİNDEKİLER

Ön Söz IX

Teşekkür XV

1919'dan Günümüze Türk Dış Politikasında
Genel Eğilimler ve Yönelimler 1
Numan Hazar, Büyükelçi (E)

Yeni Dünya Düzeninde ABD-Avrupa İlişkisi 15
Uluç Özülker, Büyükelçi (E)

Uluslararası İlişkilerde Değişen Paradigma 27
Volkan Bozkır, Büyükelçi (E)

Tarih Boyunca Türk Topraklarına Sığınanlar 39
Ender Arat, Büyükelçi (E)

Diplomasi Kariyerinin İncelikleri:
Büyükelçi'nin Saha Notları ve Öngörüler 45
Tunç Üğdül, Büyükelçi (E)

Ortadoğu'da Deprem ve Türkiye 63
Ömer Önhon, Büyükelçi (E)

Dışişlerinde Geçen Kırk Yılı Anımsama 73
Oğuz Demiralp, Büyükelçi (E)

Dış Politika ve Diplomasi Üzerine Bir Söyleşi 93
Osman Korutürk, Büyükelçi (E)

AB İle İlişkiler-Farklı Bir Diplomasi 103
Selim Kuneralp, Büyükelçi (E)

Olağan Olmayan Diplomasi 113
Halil Akıncı, Büyükelçi (E)

Dünden Bugüne Diplomasi Mesleğinin
ve Türk Diplomasisinin Evrimi 129
Hakan Okçal, Büyükelçi (E)

Sonuç 141
Hasan Ali Karasar, Mehmet Seyfettin Erol, Şafak Oğuz

ÖN SÖZ

İnsanlık ve gezegenimiz zor zamanlardan geçmektedir. Dünyanın bir süredir hatırından çıkardığı nükleer tehditleri de içerecek şekilde, küresel güçlerin dâhil olduğu devletler arası savaşlara tanıklık etmekteyiz. Dini ya da etnik rekabete dayanan; toplu katliamlarla ve ülke içinden ya da dışına toplu göçle sonuçlanan iç savaşlara şahitlik etmekteyiz. Tarihin en yüksek düzeyine ulaşmış 100 milyon yerinden edilmiş insandan bahsetmekteyiz. Ekonomik krizler, gelir dağılımını zengin devletlerin ve zenginlerin lehine yeniden şekillendirirken yoksulların ekonomik şartlarını daha da kötüleştirmektedir. BM Dünya Gıda Programı verilerine göre 79 ülkede 349 milyon insan şiddetli gıda sıkıntısı ile karşı karşıyayken dünya çapında 900.000 insan kıtlık benzeri koşullarda hayatta kalma mücadelesi vermektedir.

Etnik ya da dini farklılıklara saygı ve tolerans; ayrımcılık, nefret ve hoşgörüsüzlük küresel ölçekte normalleşecek şekilde azalmıştır. Provokatörler yeni krizlere yol açabilecek toplumsal olaylar çıkarmak için kutsal kitapları yakmaktadır. 21. yüzyılda köleliğin yeni bir biçimine tanıklık etmekteyiz ve bu durum gün geçtikçe kötüleşmektedir. Her ne kadar annelik dünya çapında en önemli statü ve değer olarak kabul edilmiş olsa da gelişmiş devletlerde bile kadınlar çok büyük sıkıntılar çekmektedir. Uluslararası sözleşmelere ve çabalara rağmen çocuklar, yaşlarına uygun olmayan işlerde ve çok kötü koşullar altında çalışmaya zorlanmaktadır. Birçok genç, özellikle de genç kızlar, hakları olan eğitimden mahrum edilmektedir. Onlara ortak ve hak ettikleri bir ufuk sağlayamamaktayız.

Mevcut verilere göre dünyamız, evrende canlılara ev sahipliği eden yegâne gezegendir. Ne yazık ki insanların sebep olduğu bir İklim Krizi yaşamaktayız. Çevreye ve doğaya, dünyanın tek zeki canlısı olarak kabul edilen insandan daha fazla zarar veren başka bir canlı yoktur. İnsanoğlunun eylemleri, diğer canlı türlerinin yok olması ile sonuçlanmaktadır. Bölgesel ya da uluslararası çabalar bu krizi sonlandırmaya yetersiz kalmaktadır.

Yakın dönemde meydana gelen olaylar, ulusal sınırların yerel ya da

bölgesel krizleri çevrelemekte yetersiz kaldığını açıkça ortaya koymuştur. Şahit olduğumuz ve etkilendiğimiz tüm sorunlarla başa çıkabilmek için hep beraber çalışmalıyız. İnsanlık ve gezegen için, özellikle de çocuklarımız için ortak bir ufuk tasavvur etmeliyiz. Kapadokya Üniversitesi tarafından organize edilen ve çok değerli bilim insanlarını bir araya getiren "İnsanlık ve Gezegenimiz için Ortak Ufuk Tasavvuru" başlıklı proje, insanlık ve gezegenimizin geleceğinin küresel bir perspektife bağlı olduğunu tüm uluslararası kamuoyuna hatırlatan çok önemli ve değerli bir adımdır. Bunu daha fazla faaliyet ve etkinliğin takip etmesini umut ediyoruz.

Alev Alatlı
Kapadokya Üniversitesi
Kurucu Mütevelli Heyeti Başkanı

Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR

Kapadokya Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Hasan Ali Karasar hâlen Kapadokya Üniversitesi rektörü ve Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Daha önce Atılım Üniversitesi (2013-2017) ve Bilkent Üniversitesi (2003-2013) Uluslararası İlişkiler Bölümlerinde çalışmış, Merkezi Asya ve Avrasya ağırlıklı dersler vermiştir. Kuruluşundan itibaren Bilkent Rusya Araştırmaları Merkezi Genel Sekreterliğini (2005-2013) yapmıştır. Ayrıca Ankara merkezli düşünce kuruluşu Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezinin Orta Asya masası başkanlığını (2003-2005) yürütmüştür. 1996 yılından bu yana düzenli olarak AGİT seçim misyonları çerçevesinde Avrasya'da demokratikleşme ve seçim süreçlerini takip etmektedir. Avrasya ve Merkezi Asya tarihi ile politikaları konusunda başta Türkiye olmak üzere Rusya Federasyonu, Kazakistan, Özbekistan, Macaristan, Japonya ve ABD'de arşiv çalışmalarında bulunmuştur. 1990'lı yılların başından itibaren çalışmalarını Merkezi Asya'nın tarihi, siyaseti, etnik ve dini meseleleri konuları ve Türk-Rus ilişkileri ekseninde sürdüren Karasar, Central Asian Survey, Europe-Asia Studies ve Cornucopia gibi çeşitli dergilerde araştırmalarını yayınlamıştır. Eski Sovyet Merkezi Asya'sı, Kafkasya ve İdil-Ural bölgelerinde saha tecrübesi bulunan Karasar, İngilizce ve Rusça bilmektedir.

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi ve ANKASAM Başkanı

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol, 1993 yılında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olmuştur. 1995 yılında Boğaziçi Üniversitesinde yüksek lisans eğitimini tamamlamış, 2005 yılında Ankara Üniversitesinde doktorasını yapmıştır. 2009 yılında "Uluslararası İlişkiler" alanında doçent, 2014 yılında ise profesör unvanlarını almıştır.

Jeopolitik, kriz yönetimi, güvenlik, Türk dış politikası ve Türk dünyası konularında uzman olan Prof. Erol'un bu alanlarda çok sayıda bilimsel makalesi ve kitabı bulunmaktadır. Akademik çalışmalarının yanı sıra, Avrasya Dosyası, Karadeniz Araştırmaları, Gazi Akademik Bakış, Bölgesel Araştırmalar Dergisi ve Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları dergilerinde editörlük yapmıştır. TRT, Kanal A ve BBN Türk'te radyo ve televizyon programları hazırlamış; ayrıca Türkiye'nin önde gelen dergi ve gazetelerinde köşe yazarlığı yapmıştır.

Bu çalışmaları dolayısıyla 2007 yılında Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı (TÜRKSAV) tarafından "Türk Dünyası Hizmet Ödülü", 2015 yılında ise Türkiye Yazarlar Birliği (TYB) tarafından "Basın-Fikir Ödülü" başta olmak üzere birçok ödüle layık görülmüştür.

Ufuk, Ankara ve Gazi Üniversitelerinde dersler veren Prof. Erol, akademik kariyerine Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi olarak devam etmektedir. Türkiye'nin önde gelen düşünce merkezlerinde (ASAM, SDE, GSAM, USGAM) uzman ve kurucu başkan olarak çeşitli görevler üstlenmiştir. 2016 yılından bu yana Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Kurucu Başkanı olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Prof. Dr. Şafak OĞUZ

Kapadokya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Şafak OĞUZ, Kapadokya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Lisans eğitimini Kara Harp Okulu Sistem Mühendisliği Bölümünde, yüksek lisans ve doktora eğitimini Gazi Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler bölümünde tamamlamıştır. Ayrıca Kaliforniya Üniversitesi Berkeley'de Uluslararası ve Bölgesel Çalışmalar ile Makine Mühendisliği alanlarında yüksek lisans eğitimi tamamlamıştır.

Türk Silahlı Kuvvetlerindeki (TSK) 23 yıllık hizmetinden sonra 2021 yılında emekli olan Prof. Dr. Şafak OĞUZ, TSK'daki görevi esnasında Gürcistan'da BM Gürcistan Gözlem Misyonu (UNOMIG) ve Belçika'da NATO'nun Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı'nda çalışmıştır. Prof. Dr. Şafak OĞUZ, Kitle İmha Silahları, Terörizm, Uluslararası Güvenlik, Uluslararası Örgütler ve Barış ve Çatışma Çalışmaları konularında çalışmalar yapmaktadır. İyi derecede İngilizce ve Almanca bilmektedir.

TEŞEKKÜR

Kapadokya Üniversitesi insanlığın ve gezegenimizin mevcut ve gelecek sorunlarını ele almak ve bu sorunların çözümüne ilişkin öneriler sunmak için "İnsanlık ve Gezegen İçin Ortak bir Ufuk Tasavvur Etmek" başlığı altında uluslararası ve disiplinler arası bir proje başlatmıştır. Bu proje çerçevesinde Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) ile iş birliği içerisinde "Türk Diplomasi Tarihi" başlıklı program serisi yürütülmüştür.

(https://commonhorizon.kapadokya.edu.tr/turk-diplomasi-tarihi/)

Projenin ilk safhası sonucunda çok değerli Büyükelçilerimizin katkıları ile Türk Diplomasi Tarihinden Kesitler adlı derleme kitap okuyucunun hizmetine sunulmuştur. (https://kapadokyayayinlari.kapadokya.edu.tr/urun/turk-diplomasi-tarihinden-kesitler/)

Programın ikinci safhasında yine birbirinden değerli büyükelçilerimiz ile yapılan söyleşilerde Türkiye'nin dış politikasına yön veren ve Türk diplomasisine hizmet eden çok değerli büyükelçilerimiz yaşadıkları tecrübeleri, bilinmeyenleri ve birçok meselenin iç yüzünü anlatarak tarihe ışık tutmuştur.

Tıpkı ilk kitap gibi bu kitap da Türk dış politikasına yönelik kararların alınması ve uygulanması sürecinde önemli rol oynayan, gelişmelere birinci derecede şahit olan, yönlendiren ve katkı sağlayan diplomatlarımızın yaşadıklarının ve tecrübelerinin ortaya konduğu projenin bir ürünüdür.

Büyükelçi (E) Numan HAZAR 1919 yılından beri Türk dış politikasındaki gelişmeleri tarihsel perspektiften analiz etmektedir.

Büyükelçi (E) Uluç ÖZÜLKER yeni dünya düzenini ele almakta ve bu yeni düzende ABD ve AB ilişkilerini sorgulamaktadır.

Büyükelçi (E) Volkan BOZKIR BM 75. Genel Kurul Başkanlığı tecrübelerini de ortaya koyarak uluslararası ilişkilerde yaşanan paradigma değişikliğini analiz etmektedir.

Büyükelçi (E) Ender ARAT tarih boyunca Türklere güvenen ve Türk topraklarına sığınanlara ilişkin farklı bir perspektif sunmaktadır.

Büyükelçi (E) Tunç ÜĞDÜL diplomasi kariyeri boyunca elde ettiği tecrübeleri ortaya koyarken bu süreç zarfındaki Türk diplomasi tarihine ışık tutmaktadır.

Büyükelçi (E) Ömer ÖNHON Orta Doğu'da yaşanan güncel sorunları tarihsel perspektiften ele almakta ve geleceğe yönelik öngörülerini ortaya koymaktadır.

Büyükelçi (E) Oğuz DEMİRALP 40 yıllık diplomasi deneyimini aktarırken Türk diplomasi tarihine yönelik esasları ortaya koymaktadır.

Büyükelçi (E) Osman KORUTÜRK dış politika ve diplomasiye yönelik tecrübelerini yansıtmakta ve diplomasinin inceliklerini ortaya koymaktadır.

Büyükelçi (E) Selim KUNERALP AB ve Türkiye ilişkilerinde farklı bir perspektif ortaya koymakta ve ilişkinin geleceğine dair öngörülerde bulunmaktadır.

Büyükelçi (E) Halil AKINCI olağan olmayan diplomasi olarak tanımladığı ve diplomasinin çok bilinmeyen yönlerine ilişkin tecrübelerini ortaya koymaktadır.

Büyükelçi (E) Hakan OKÇAL Türk diplomasi tarihine ve Türk diplomasisinin gelişimine yönelik tecrübelerini aktarmaktadır.

Kapadokya Üniversitesi uluslararası krizleri tartışmak ve analiz etmek; karşı karşıya kaldığımız problemlerin etkilerini azaltmaya yönelik çözümler üretmek için ortak bir platform oluşturmaya devam edecektir. Kapadokya Üniversitesi, uluslararası kamuoyunu İnsanlık ve Gezegen İçin Ortak Bir Ufuk Tasavvur etmeye zorlamak konusunda kararlıdır.

Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR
Kapadokya Üniversitesi Rektörü

1919'DAN GÜNÜMÜZE TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA GENEL EĞİLİMLER VE YÖNELİMLER

Numan HAZAR
Büyükelçi (E)

Giriş

Her dönemde Türk dış politikasının bazı özgün eğilimleri, söz konusu dönemin koşullarına bağlı olarak değişiklikler göstermiştir. Bununla birlikte dış politikanın temel hedefi ulusal çıkarların korunması ve geliştirilmesidir. Bu ilke, İngiliz Başbakanı Lord Palmerston'un tarihe geçen ünlü sözünde çok net biçimde ifade edilmiştir: "Bizim ezelî müttefiklerimiz ve ebedî düşmanlarımız yoktur; ezelî ve ebedî olan tek şey ulusal çıkarlarımızdır." Bu temel ilke, günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Hiçbir ülkenin dış politikası sabit kalmaz; dönemsel koşullara göre değişiklik gösterir. Türkiye özelinde bakıldığında, İngiltere, Fransa, Almanya veya Rusya gibi ülkelerle ilişkileri tarih boyunca sürekli aynı nitelikte olmamıştır. Bu ülkeler bazen müttefik, bazen dost, bazen rakip, bazen de düşman konumunda olmuştur. Bu durum, uluslararası sistemin dinamik yapısından ve her dönemin koşullarından kaynaklanır.

Genel anlamda Türkiye'nin dış politikasında hukuka saygı, ulusal çıkarların korunması, barış yanlısı olma ve barışı isteme gibi unsurlarda bir süreklilik mevcuttur. Kendi içerisinde tutarlı olan bu politika, dengeye dayalı çok boyutluluk olarak da adlandırılabilir.

Türk dış politikasının genel eğilimleri ve yönelimleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden süreçten, yani 1919 yılından başlayarak günümüze kadar uzanan bir çerçevede ele alınabilir. Bu uzun zaman dilimi içinde farklı alt dönemler bulunmaktadır. Bu dönemleri genel olarak şu şekilde ayırmak mümkündür:

- Birinci Dönem: 1919-1923 (İstiklal Savaşı ve Cumhuriyetin kuruluş dönemi)

- İkinci Dönem: 1923-1939 (Atatürk dönemi dış politikası)
- Üçüncü Dönem: 1939-1945 (İkinci Dünya Savaşı yılları)
- Dördüncü Dönem: 1945-1960
- Beşinci Dönem: 1960-1990
- Altıncı Dönem: 1990-2000
- Son Dönem: 2000-Günümüz.

Yukarıdaki her bir dönemi ayrı ayrı ele almak gerekir. Özellikle 2000 sonrası dönem, araştırılmaya ve analiz edilmeye değer özel bir konudur. Bu yüzden Türk dış politikasında 2000 sonrası dönemin ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınmasında fayda vardır. Türk dış politikasını tarihsel açıdan incelemeden önce ulusal çıkarlardan ve Türkiye'nin stratejik konumundan söz etmekte fayda vardır. Öncelikle dış politikadaki temel ilke şudur: Herhangi bir ülkenin dış politikasının ana ekseni ulusal çıkarlardır. Ulusal çıkarların temel unsurları şunlardır:

- Ulusal bağımsızlığın korunması (en başta gelen hedef),
- Toprak bütünlüğünün sağlanması,
- Uluslararası ticaret ve ekonomi alanındaki çıkarların korunması ve geliştirilmesi,
- Çeşitli tehditlere karşı güvenliğin temin edilmesi.

Ulusal çıkarları korumak, ülkenin kendi güç kapasitesine doğrudan bağlıdır. Bu nedenle ulusal güç unsurlarının (askerî, ekonomik, siyasal ve toplumsal) iyi durumda olması zorunludur. Ülke, bu unsurları pekiştirmek için gerektiğinde ittifaklar kurabilir, bölgesel ve küresel iş birliklerine gidebilir.

Coğrafi konum da ulusal çıkarların belirlenmesinde çok kritik bir faktördür. Jeopolitik konum, dış politikayı doğrudan şekillendirir. Türkiye gibi jeopolitik açıdan son derece hassas bir konumda bulunan ülkelerin her zaman dikkatli ve güçlü olması gerekir. Bu anlamda Türkiye, aynı anda Doğu Akdeniz, Orta Doğu, Kafkasya, Karadeniz, Balkanlar ve Avrupa jeopolitiğinde yer alan stratejik bir konuma sahiptir. Bu çok katmanlı ve hassas konum, ekonomik, askerî ve siyasal bakımdan sürekli güçlü olmayı zorunlu kılmaktadır.

1. Birinci Dönem: 1919-1923 (İstiklal Savaşı ve Cumhuriyetin Kuruluşu)

1919-1923 dönemi incelendiğinde, İstiklal Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye'nin dış politikasında yeni yönelimler ortaya çıkmış ve önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında işgal altına düşmüş bir ülke söz konusudur. Mondros Mütarekesi imzalanmış, Mustafa Kemal Paşa ise Samsun'a çıkarak İstiklal Savaşı'nı başlatmıştır.

Bu süreçte yeni müttefikler arayışı içine girilmiştir. Özellikle Rusya'nın durumu büyük önem taşımıştır. 1917 yılının Kasım ayında Rusya'da sosyalist devrim gerçekleşmiş, ancak Sovyet rejimi henüz tam olarak yerleşmemiştir. Sovyet ülkesinde yaklaşık 870 bin yabancı asker bulunmakta, ülke ekonomik çöküntü ve emperyalist baskılar altında bunalmaktadır.

Tarihsel olarak Türkiye ile Rusya arasında bazı düşmanlıklar olsa da her ülkenin ulusal çıkarları zamana göre değiştiği için o dönemde Anadolu'daki İstiklal Savaşı bağlamında Türkiye'nin çıkarları ile Rusya'nın çıkarları örtüşmüştür. Bu nedenle Sovyetler Birliği ile müzakereler titizlikle yürütülmüştür.

İlk başta TBMM heyetiyle Moskova'da yapılan görüşmelerde Ruslar, Türkiye'nin doğusundaki Van ve Bitlis gibi bölgelerin Ermenilere verilmesi talebinde bulunmuş, ancak bu talep TBMM heyeti tarafından şiddetle reddedilmiştir. Sonrasında uzlaşma sağlanmış ve 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Sovyetler Birliği bu antlaşma çerçevesinde Türkiye'ye altın ve silah yardımı sağlamıştır.

Bu bağlamda Sevr Antlaşması'nın hükümleri fiilen yırtılmıştır. Sevr'in arkasında Ermeni hareketleri ve katliamlar yer almaktadır. Doğu'da ise Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusu Ermenilere karşı zafer kazanmış ve 3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. TBMM Hükûmeti'nin yaptığı ilk uluslararası antlaşma olan bu belge, Sevr'in hükümlerinin geçersiz kılınması anlamına geldiği için büyük önem taşımaktadır.

Doğu cephesinin kapanmasıyla eli rahatlayan Türkiye, güneyde de benzer bir sonuç elde etmek zorunda kalmıştır. Bu da Fransa ile anlaşma yapılmasını gerektirmiştir. Fransa, İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmalar uyarınca Suriye'yi ve Türkiye'nin güneydoğu vilayetlerini işgal etmiştir. Ancak bölgede büyük bir dirençle karşılaşmış, Adana, Tarsus, Urfa, Kahramanmaraş ve Antep'te halkın ve Kuvâ-yi Milliye'nin tepkisiyle ağır yenilgiye uğramış, tutunamayacağını anlamıştır.

Fransa'da da askerî harekâtlara karşı iç kamuoyu tepkisi oluşmuştur; halk savaştan yorgun düşmüş ve hükûmet karşıtlığı artmıştır. Bu gelişmeler üzerine Fransa politikasını değiştirmiş; çekilme kararı, Aristide Briand'ın başbakanlığı döneminde uygulamaya konmuştur. Fransa zaten 1918 sonunda bu bölgeleri işgal etmeye başlamıştı; ancak ağır yenilgi ve halk hareketi sonrasında çekilme eğilimi gelişmiştir.

1919 yılında Mustafa Kemal Paşa Sivas Kongresi sırasında Sivas'ta bulunurken, Orta Doğu'nun paylaşılması konusunda İngiltere ile Sykes-Picot Anlaşması'nı yapan Fransız diplomat Georges Picot, Suriye Genel Valisi sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve barış ihtiyacını dile getirmiştir. Başka bir ifadeyle, işgalden bir yıl sonra çekilme eğilimi başlamıştır.

Sakarya Zaferi'nin ardından 1921 yılında Fransa, Ankara'ya temsilci göndermiş ve 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Fransa, Anadolu'dan çekilmiş, ancak ayrılırken silahlarının büyük kısmını, 15 uçak ve çok sayıda mühimmatı Türk ordusuna bırakmıştır. Ermeni lejyonerlerle birlikte gelen Fransa, Adana ve diğer güney illerini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu dönem itibarıyla Türkiye, Fransa ile varılan antlaşma ve Sovyetler Birliği'nin desteği sayesinde Batı'da yalnızca Yunanlara karşı mücadele eder duruma gelmiş, Büyük Taarruz ve Büyük Zafer'den sonra Yunanlar çekilmiş, Lozan Barış Antlaşması'nın (24 Temmuz 1923) ardından 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Görüldüğü üzere stratejik olarak oldukça akıllıca bir yaklaşım izlenmiştir: Güney ve Doğu cepheleri güvence altına alınmış, Yunanlara karşı zafer kazanıldıktan sonra Lozan ile devlet kuruluşu tamamlanmıştır. Bu, Türk dış politikası bakımından çok önemli bir gelişmedir.

2. İkinci Dönem: 1923-1939 (Atatürk Dönemi Dış Politikası)

1923'ten 1939'a kadar olan Atatürk dönemi Türk dış politikasına damgasını vuran ilke, Atatürk'ün ortaya attığı "Yurtta sulh, cihanda sulh" prensibidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının temeli budur; barış üzerine kurulmuştur. Türk dış politikası, Türkiye'yi dünyada barışçı bir ülke olarak tanımlamaktadır. Temel ilkeler iki tanedir: barış ve hukuk. Türkiye barışçı bir ülkedir ve hukuka saygılıdır.*

* Bunu somutlaştırmak gerekirse, 1974 Kıbrıs Harekâtı'na "Barış Harekâtı" denmesi boşuna değildir; Kıbrıs'a barışı sağlamak ve uluslararası antlaşmalar çerçevesinde (garantörlük ve kurucu antlaşma hükümleri uyarınca) hukuka uygun olarak hak kullanılmıştır. Ayrıca 1981 yılında UNESCO, Atatürk'ün doğumunun 100. yılı dolayısıyla bir karar tasarısı kabul etmiş ve bu karar, BM üyesi ülkeler tarafından onaylanmıştır. Söz konusu kararda Atatürk'ün barışçı oluşu, hukuka saygılı oluşu, demokrasi yanlısı oluşu, sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı duruşu, uluslararası dayanışma yanlısı oluşu vurgulanmıştır. Bu, dış politikamızın genel ilkelerinin Atatürk dönemi çerçevesinde yansımasını göstermektedir.

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Rusya'yla ilişkiler devam etmiş; Lozan'da Amerikalılarla ayrı bir antlaşma yapılmış, ancak bu antlaşma Amerikan Kongresi tarafından onaylanmamıştır. Bunun sebebi, ABD'nin savaşlardan uzak durma eğilimi ile "Ermeni ve Yunan" lobilerinin etkisi olmuştur. Daha sonra 1927 yılında iki ülke arasında nota teatisiyle diplomatik ilişkiler (modus vivendi) kurulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında barışçı politika izlenmiş; kendisiyle savaşılan Yunanistan'la yakınlaşma başlamış, Venizelos Türkiye'yi, İsmet İnönü de Atina'yı ziyaret etmiştir. Venizelos, Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermiştir. Bu kadar yakın dostluk ilişkileri ortaya çıkmıştır. Ayrıca Balkan ülkeleriyle ilişkiler önem kazanmış; 1934 yılında Balkan Antantı imzalanmıştır. Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasındaki bu antant, bölgede barışı sağlamayı amaçlamıştır. Bunun ardından Orta Doğu'daki komşularla yakınlaşma amacıyla 1937 yılında Sadabat Paktı imzalanmıştır. Tahran'da imzalanan bu pakt Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasındadır.

Barışçı bir politikanın izlendiği bu dönemin bir diğer başlığı Milletler Cemiyeti'ne (MC) üyeliktir. Türkiye başlangıçta cemiyetin dışında kalmış, ancak galip devletlerin kurduğu bu kuruluşa "davet edilmek" şartıyla katılacağını belirtmiştir. Küresel barış bakımından Türkiye'nin önemi dikkate alınarak davet edilmiş ve Türkiye, MC'ye üye olmuştur.

Bu süreçte çözülemeyen Musul meselesi, 1926 yılında İngiltere'yle imzalanan antlaşmayla sonuca bağlanmış, petrol konusunda İngiltere'ye belirli ödemeler yapılmış ve İngiltere'nin tahrik ettiği Nasturi isyanı gibi olaylar Hakkâri bölgesinde yaşanmıştır. Hakkâri'nin de Türkiye'de kalması kabul edilmiştir. Orada bir sınır değişikliği de gerçekleşmiştir. Musul sorunu bu şekilde halledilmiştir. Bunun ardından önemli bir konu olan Hatay meselesinin çözümü gelmektedir. Hatay'a özel bir statü tanınması zaten Ankara Antlaşması'nda öngörülmüştür; bölgeye kendi parlamentosunun bulunduğu ayrı bir idari düzen tanınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşması dolayısıyla Fransa ile Hatay konusunda anlaşmaya varılmış ve bu süreç 1938 yılında Atatürk'ün vefatından kısa süre önce sonuçlanmıştır. Nitekim daha sonra Hatay bağımsız bir devlet hâline gelmiş ve 1939 yılında Hatay Parlamentosu, Türkiye'ye katılma kararı almıştır.

3. Üçüncü Dönem: 1939-1945 (İkinci Dünya Savaşı Yılları)

Bu dönemde Türkiye'nin dış ilişkilerinde önemli bir gelişme daha yaşanmıştır: Savaşa giden yıllarda İngiltere ve Fransa ile ilişkilerde bir

yakınlaşma gözlenmiştir. Özellikle Fransa'yla her zaman daha yakın ilişkiler olmuştur. İstiklal Savaşı sırasında İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemesi ve Türkiye'nin dolayısıyla Rusya'ya yönelmesi nedeniyle İngiltere ile bir soğukluk yaşanmış, ancak savaşa giden yıllarda İngiltere'yle de yakınlaşma başlamıştır. Bu, oldukça önemlidir.

Savaş sırasında Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda yoğun baskılar olmuştur. Bu baskılarda Sovyetler Birliği'nin de etkisi bulunmaktadır. Özellikle Adana, Kahire ve Tahran konferanslarında Türkiye'nin savaşa Almanya'ya karşı katılması öngörülmüştür. Ancak Türkiye buna direnmiştir. Çünkü önceki yıllarda Balkan Savaşları ve İstiklal Savaşı dâhil olmak üzere çok acı tecrübeler yaşanmıştır. Türkiye, savaşın ne kadar müşkül şartlar doğurduğunun bilinciyle ülkeye ve halka zarar vermemek için savaşa katılmama konusunda direnç göstermiştir. Bu sayede Türkiye savaşın dışında kalabilmiştir. Savaşın sonunda BM Teşkilatı kurulmuş, Türkiye bu teşkilata girebilmek için son anda Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Çünkü ancak savaş ilan eden devletlerin üye olabileceği yönündeki hüküm gereği bu adım atılmıştır. Böylece Türkiye, BM'nin kurucu üyelerinden biri olmuştur.

Bu dönem içerisinde bir başka önemli gelişme Montrö Boğazlar Sözleşmesi'dir. Bu sözleşme çok önemlidir; çünkü Lozan Konferansı'nda kabul edilen Boğazlar rejimi çerçevesinde Türkiye'nin tam egemenliği sağlanmamıştır. Uluslararası bir komisyon vardır ve Boğazlar bölgesi askerden arındırılmış durumdadır. Türkiye, ulusal güvenliği bakımından ve savaşın yaklaşması koşullarında bu rejimin değiştirilmesi için çaba göstermiştir. Sovyetler Birliği ve diğer Lozan imzacıları nezdinde yürütülen girişimlerin ardından 1936 yılında Montrö'de toplanan konferans sonucunda Boğazlar üzerinde Türkiye'nin tam egemenliği tescil edilmiştir. Bu, o dönem gazetelerinde büyük heyecanla yansıtılan bir gelişmedir. Çünkü Türk askerleri Boğazlar bölgesine girebilmiş; Çanakkale ve İstanbul'daki bu giriş coşkuyla karşılanmıştır.

4. Dördüncü Dönem: 1945-1960

Savaştan sonraki dönemde Sovyetler Birliği, aslında bir "Rusya İmparatorluğu" gibi Komünist ideolojiyi kullanarak yayılmacı politikalar izlemiştir. Nitekim Sovyetler Birliği, Çarlık Rusya'sının politikalarını devam ettirmiş; Doğu Avrupa'da yayılmacı tutum sergilemiş ve Türkiye'yle ilişkilerde soğukluklar başlamıştır. Özellikle savaş sırasında bazı Alman gemilerinin geçişine izin verilmesi nedeniyle Türkiye suçlanmıştır. Sonrasında

Türkiye büyük bir Sovyet tehdidi altında kalmıştır. Sovyetler Birliği nota vererek Boğazlar'da üs talep etmiş ve ortak savunma istemiştir. Yani Boğazlar'a Rus askerleri göndermeyi arzulamıştır. İsmet İnönü'ye "Boğazlar'a, Çanakkale ve İstanbul'a asker göndereceğiz" denmiştir. Bu, Türkiye'nin egemenliği bakımından kesinlikle kabul edilemez bir husus olarak karşılanmıştır.

İkinci talep ise toprak talebi olmuştur. Kars, Ardahan ve Batum, 93 Harbi (1877-1878) sonrasında ve 1878 Berlin Kongresi'nde Rusya'ya verilmişti. Ancak Rusya savaşta yenilgiye uğrayınca Brest-Litovsk Antlaşması'yla bu bölgeler Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin kuruluş döneminde zayıf olduğu, ülkede emperyalist askerler bulunduğu, ekonomik sıkıntılar yaşandığı bir dönemde bu bölgeler iade edilmiştir. Daha sonra Versay Antlaşması'nın Almanya'ya dayatılmasının ardından Sovyetler de bu antlaşmayı feshetmiştir. Savaştan sonra ise Türkiye'ye karşı tepkisel olarak Ermenistan Cumhuriyeti için Kars'ın, Gürcistan Cumhuriyeti için Ardahan'ın verilmesi talep edilmiştir. Bu talep 1945 yılında sözlü olarak yapılmış, Türkiye tarafından şiddetle reddedilmiştir. Bu Rus talepleri hem Sovyet hem Amerikan ve İngiliz hem de Türk arşivlerinde mevcuttur. Churchill'in anılarında ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. İsmet İnönü'nün anılarında da hükûmet toplantılarında heyecanlı tartışmalar olduğu ve savaşın eşiğine gelinmiş gibi hissedildiği belirtilmektedir. Bu Sovyet talepleri toprak konusunda sözlü, Boğazlar konusunda yazılı olarak yapılmıştır. Ancak Sovyetler daha sonra tekrar denemeye kalkmıştır. 1953 yılında Stalin'in ölümü üzerine bu taleplerden yazılı olarak vazgeçildiği bildirilmiştir.

Savaş sonunda oluşan durum ve Sovyet tehdidi nedeniyle Türkiye genel olarak Batı'ya yönelmiştir. Hem demokratik kurumlar hem kültürel bağlar hem ekonomik-ticari bağımlılık açısından Batı'yla özel bir yakınlık vardır. Sovyet tehdidi altında Türkiye, ulusal güvenliğini sağlamak için NATO ittifakına girme ihtiyacı duymuştur. "Demir Perde" oluşmuş, iki kutuplu dünya belirmiştir. 1949 yılında Washington Antlaşması ile NATO kurulmuştur. Türkiye bu arada Kore'ye asker göndererek uluslararası güvenliğe katkısını göstermiştir. 1952 yılında Yunanistan ile birlikte NATO üyeliği kabul edilmiştir. Bu, Türkiye için savaş sonrası dönemde kendi güvenliğini sağlama bakımından önemli bir gelişmedir. 1945 yılından itibaren izlenen Batı yanlısı politikanın bazı eleştirilere yol açtığı da görülmüş ve Türkiye'nin fazla Batı yanlısı olduğu yönünde eleştiriler ortaya çıkmıştır.

NATO'nun kuruluşuna giden süreçte ABD de Sovyet tehdidine karşı tutum değiştirmiştir. 1947 yılında Truman Doktrini ortaya çıkmıştır. Truman

Doktrini, Türkiye ve Yunanistan'a Sovyet tehdidi altında yardım yapılmasını öngörmüştür. Ardından Marshall Planı ile Avrupa ülkelerine ekonomik yardım gelmiştir. Türkiye bunlardan yararlanmıştır. Kore Savaşı ve NATO üyeliği bu dönemin önemli gelişmeleridir. Türkiye savaş sonrası ortaya çıkan Avrupa kuruluşlarına da üye olmuştur. Bunlardan biri Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'dır. Bu daha sonra Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatına (OECD) dönüşmüş ve ABD, Japonya, Avustralya gibi ülkeleri de kapsamıştır. Türkiye bu örgüte de üye olmuştur. Başka bir önemli kuruluş Avrupa Konseyi'dir. Savaş sonrasında demokratik ortamı korumak amacıyla kurulmuştur. Askerî konular dışında her alanda faaliyet göstermektedir. Türkiye, Avrupa ülkesi olarak Avrupa Konseyine ilk katılan ülkelerden biri olmuş ve 1949 yılında üyeliğe kabul edilmiştir.

1950-1960 arasındaki dönemde Türkiye, kendisini ciddi bir Sovyet tehdidi altında hissetmesi sonucu Batı'yla ilişkilerini güçlendirmiştir. Bu arada önemli bir gelişme, 1955 yılında toplanan ve bağlantısız ülkeler hareketinin oluşumuna zemin hazırlayan Bandung Konferansı'dır. Türkiye bu konferansa katılmış; Asya-Afrika ülkeleriyle birlikte Asya ülkesi olarak yer almıştır. Türkiye'de ise ülkenin fazla Batı yanlısı olduğu, hatta "Batı'nın uşağı" durumuna düştüğü yönünde bazı eleştiriler dile getirilmiştir. Konferansta Türkiye'yi Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu temsil etmiştir. Zorlu'nun ısrarla önerdiği bir karar tasarısı, konferans bildirisinde yer almıştır: Her türlü emperyalizmin kınanması. Bu, Sovyet emperyalizmini de kapsamaktadır. Nehru ve diğer liderler arasında görüş ayrılığı olmuş, ancak Fatin Rüştü Zorlu'nun önerisi kabul edilmiştir. Bandung Konferansı'nın kararlarında bu yer almıştır. Ancak bu konu ülkemizde pek işlenmemekte ve hep Türkiye'nin eleştirildiği bir toplantı gibi gösterilmektedir.

Özellikle vurgulanması gereken bir diğer husus Cezayir meselesidir. Bu konuda da yanlış bir algı vardır. Bu daha çok o zamanki iktidar-muhalefet çekişmesi (Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi) çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu algı çerçevesinde Türkiye'nin yanlış yaptığı ve Fransa yanlısı davrandığı söylenmektedir. Ancak son zamanlarda ortaya çıkan belgelerde de görüldüğü üzere Türkiye, perde arkasında Fransa'yla yapılan bütün görüşmelerde her zaman Cezayir'in bağımsızlığını savunmuş ve Cezayir'e silah yardımı da yapmıştır. Fransa ise NATO üyesi ve ittifakın en önemli üyelerinden biri olmuştur. Buna rağmen Türkiye bu tutumu benimsemiştir. Cezayir meselesi bakımından da Türkiye'nin Batı yanlısı politikası eleştirilmekte, fakat Türkiye'nin bu tutumu pek yansıtılmamaktadır.

Bu dönemde Türkiye'nin, Mısır Cumhurbaşkanı Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesiyle başlayan 1956 Süveyş Krizi'nde fazla Batı yanlısı bir politika izlediği söylenmektedir. Bir başka önemli gelişme, Türkiye'nin eleştirilere maruz kaldığı Bağdat Paktı'nın kuruluşudur. Bu paktın oluşmasında ABD ve İngiltere'nin de yönlendirmesi vardır. Türkiye burada gerçekten fazla Batı yanlısı bir politika izlemiştir. Bağdat Paktı'na İran, Türkiye, Irak, Pakistan ve İngiltere üye olmuş; ABD gözlemci statüsünde katılmıştır. Bu pakt, bir yandan bölge ülkeleriyle ilişkilerimizi etkilerken öte yandan Mısır'la aramızda soğukluğa yol açmıştır. Aslında Mısır, Türkiye'ye tarihsel olarak çok yakın bir ülkedir. Nasır "Biz Atatürk'ün millî bağımsızlık politikalarından, Türk İstiklal Savaşı'ndan çok etkilendik" demiştir. Ancak Türkiye o dönemde Atatürk'ün tarafsızlık politikasını izleyebilecek konumda değildir; bunun sebebi Sovyet tehdididir. Nasır'ın da bir sözü vardır: "Sovyetler Birliği benim için tehdit değildir. Benden 70 kilometre ötede elinde silah bulunan bir katil varken esas tehdit İngiltere'dir. 7.000 kilometre ötedeki silahlı bir güç benim için tehdit olamaz." Demek ki farklı algılar vardır. Türkiye ise Batı etkisi altında fazla Batı yanlısı politika izlemiştir. Bu eleştirilerde gerçek payı olsa da izlenen politika aşırıya kaçmış değildir.

Bağdat Paktı'nın ömrü ise kısa olmuştur. Irak'taki devrimden sonra pakt dağılmış; 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra da tamamen sona ermiştir. Bölge ülkeleri kendi aralarında ekonomik kalkınma için Bölgesel İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (RCD) adı altında bir oluşum kurmuştur. Ancak bu da geçerliliğini kaybetmiş ve 1985 yılında İzmir Antlaşması ile Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT/ECO) kurulmuştur.

1954 yılında Balkan Paktı kurulmuştur. Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında imzalanan bu pakt kısa ömürlü olmuştur. Yugoslavya'nın tarafsızlık ve bağımsızlık politikası nedeniyle uzaklaşması, Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorunu nedeniyle paktın geçerliliği kalmamıştır.

1950-1960 döneminin en önemli olayı Kıbrıs sorunudur. Kıbrıs Rumlarının Enosis (Yunanistan'la birleşme) amacıyla harekete geçmesi çatışmalara yol açmıştır. 1959 yılında Zürih ve Londra Antlaşmaları imzalanmıştır. 1960 yılında ise kurucu anlaşmanın yapılmasıyla Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu, 1950-1960 döneminin en önemli gelişmesidir.

5. Beşinci Dönem: 1960-1990

1960-1980 yılları arasında Türkiye çok çeşitli iç politika sorunları, ekonomik ve siyasal krizlerle karşılaşmıştır. NATO üyesi olarak Doğu-Batı

ilişkilerinde stratejik konumu vardır. Önemli bir gelişme 1961 yılında Almanya'yla imzalanan işçi alım anlaşmasıdır. Bu anlaşmayla Türkiye'den Avrupa'ya, özellikle Almanya'ya iş gücü göçü başlamıştır. Günümüze kadar süren sorunlu bir süreçtir; Türkiye'den Avrupa'ya 5 milyondan fazla insan gitmiş, bunların önemli bir kısmı Almanya'da yaşamaktadır. Ancak bu göçmenlerin varlığı Almanya'da tepkilere, ırkçılığa, İslam ve Türk düşmanlığına yol açmıştır. O zamanki konjonktürde Almanya'nın iş gücü ihtiyacıyla başlayan bu süreç, bugün farklı bir konuma evrilmiştir.

O dönemde Türkiye, Sovyet tehdidi karşısında Avrupa ve ABD'ye yönelerek Avrupa Konseyi, Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı/Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve NATO'ya kolayca üye olabilmiştir. Ancak günümüzde AB'yle ilişkiler sürekli tıkanmaktadır. Koşulların çok farklı olduğunu değerlendirmek gerekir. O zamanki Türk göçmenlerin yarattığı rahatsızlık da göz ardı edilmemelidir. Bu süreçte en önemli gelişme, 1963 Ankara Antlaşması ile Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üyelik perspektifini kazanmasıdır. Bu, çok önemli bir adımdır.

Ancak aynı dönemde Kıbrıs'ta Rumların Türk köylerine ve Türk toplumuna saldırıları başlamıştır. 1963-1964 ve 1967 yıllarında ciddi olaylar yaşanmıştır. Bu, Türkiye'nin bütün ülkelerle ilişkilerini etkilemiştir. 1964 yılında Erenköy'e yönelik saldırılara Türk uçakları müdahale ederken, ABD Başkanı Johnson'un gönderdiği meşhur "Johnson Mektubu" gelmiştir. Bu mektup, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir kırılmaya yol açmıştır: "Kıbrıs'ta Amerikan silahlarını kullanırsanız kabul edemeyiz; Sovyet saldırısı olursa size yardım edemeyiz" denmiştir. Bu, Türkiye'yi daha bağımsız ve çok yönlü politikalara itmiştir. Türkiye, Arap ülkeleri, Orta Doğu, Asya ve Afrika ile ilişkileri geliştirme yönünde atılımlar yapmıştır. Afrika'ya heyetler gönderilmiş ve ilişkiler güçlendirilmiştir.

Kıbrıs sorunu devam etmiş, 1974 yılında Yunanistan'daki askerî cuntanın desteğiyle Kıbrıs'ta darbe yapılmış ve Enosis hedeflenmiştir. Türkiye barış harekâtı gerçekleştirmiş ve bugünkü fiili durum ortaya çıkmıştır. Bu harekât sonrası ABD ile ilişkilerde soğukluk yaşanmış ve Türkiye ambargoyla karşılaşmıştır. Ancak Soğuk Savaş koşullarında ABD ambargoyu kaldırmak zorunda kalmıştır. Amerikan Kongresi "10'a 7 Dengesi"ni kabul etmiş; bu kapsamda Türkiye'ye 10 birim yardım yapıldığında Yunanistan'a 7 birim yardım verilmiştir. Mantıksız bir yaklaşımdır; ancak Amerikan yönetimi Kongre karşısında Türkiye'ye yardımın yararlı olduğunu savunmuştur. Yunanistan'la Ege'de kıta sahanlığı ve karasuları sorunları gündeme gelmiştir. Yunanistan'ın karasularını 6 milden 12 mile çıkarma

girişimleri Türkiye tarafından savaş nedeni (casus belli) sayılmıştır; çünkü bu durumda Ege, "Yunan gölü" hâline gelecektir. Kıta sahanlığı ve adaların durumu özel sorunlar yaratmıştır ve Türkiye tepki göstermiştir.

1960-1980 döneminin önemli bir özelliği "yumuşama (détente)" sürecidir. 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nde "barış içinde bir arada yaşama" ilkesi ortaya çıkmıştır. Almanya'da Willy Brandt'ın şansölyeliğiyle doğu politikası değişmiş,; Doğu Almanya'yı tanımayan ülkelerle ilişkiler başlamıştır. 1971 yılından itibaren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) süreci başlamıştır. İç işlerine karışmama, toprak bütünlüğü gibi ilkeler kabul edilmiştir. 1975 yılında Helsinki Nihai Senedi imzalanmıştır. Bu süreç, Almanya'nın birleşmesine de zemin hazırlamış; Doğu-Batı yumuşamasında etkili olmuştur. Johnson Mektubu'ndan sonra Türkiye sadece Orta Doğu, Afrika ve Asya'ya değil, Sovyetler Birliği'yle de ekonomik ve ticari yakınlaşma başlatmıştır. Sovyetler Birliği, Türkiye'deki bazı projeleri (alüminyum tesisi, demir-çelik vb.) finanse etmiştir.

1980 yılından itibaren, 12 Eylül darbesi sonrası Türkiye'de ekonomik ve siyasal gelişmeler yaşanmıştır. ABD'de Reagan yönetimi Sovyetler Birliği'ni "şeytani imparatorluk" olarak nitelemiş ve Türkiye'deki askerî rejime destek vermiştir. Bu süreçte Reagan ve Dışişleri Bakanı Alexander Haig'in Türkiye'ye yakınlığı dikkat çekmiştir. 1983 yılında demokrasiye geçiş sonrası Avrupa Konseyi ve AT ile ilişkiler düzelmiştir. Aynı yıl Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ilan edilmiştir. Görüşmeler sonuçsuz kalınca BM baskıları altında KKTC bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak tanıma sınırlı olmuştur. Pakistan, Bangladeş, Suudi Arabistan, Ürdün, Endonezya, Malezya gibi birkaç ülke KKTC'yi tanımaya hazır olduğunu bildirmiştir. Fakat ABD ve İngiltere bunu engellemiştir. Batı'nın çifte standardı burada da görülmüştür. Örneğin Doğu Timor'da Endonezya'dan ayrılma desteklenmiştir.

1987 yılında Türkiye, AT'ye tam üyelik için başvurmuştur. Koşulların olgunlaşmadığı gerekçesiyle olumlu cevap verilmemiştir. Ancak 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye aday ülke statüsüne kabul edilmiştir. 1984-1985 yıllarında Bulgaristan'da yaşayan yaklaşık bir milyon Türk'ün adlarının Bulgarlaştırılması ve asimilasyon politikası büyük tepki çekmiştir. Türkiye bunu AGİK, BM ve İslam İşbirliği Teşkilatında gündeme getirmiştir. Todor Jivkov rejimi bu politikayı sürdürmüş, ancak başarısız olmuş; rejim çökmüş ve sorun sona ermiştir.

6. Altıncı Dönem: 1990-2000

Bu dönemin en önemli olayı 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. On beş bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Türk cumhuriyetleri bağımsızlık kazanmıştır; Türkiye bu devletleri ilk tanıyan ülke olmuştur. Yeni Türk devletleriyle ilişkiler geliştirilmiş; Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) açılımı başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin stratejik önemi yeniden vurgulanmıştır. Yugoslavya'nın dağılması da önemlidir; Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya'da Türkiye aktif rol almış ve Osmanlı mirası nedeniyle açılımlar yapılmıştır. 1990'larda üç önemli açılım politikası vardır: "Afrika'ya açılım", "Asya-Pasifik açılımı" ve "Latin Amerika açılımı".

Afrika açılımının sebebi, Türkiye'nin Afrika politikasında eksiklik olmasıydı. Afrika ülkeleri büyük potansiyele sahiptir ve Türkiye'ye sempati duymaktadır. Zaman zaman Afrika'ya kısa dönemli açılımlar yapılmıştır. Bu, iç politikayla bağlantılıdır. 1964-1965 yıllarında Johnson Mektubu sonrası heyetler gönderilmiştir. Kenan Evren döneminde İslam İşbirliği Teşkilatı dolayısıyla 10 milyon dolarlık yardım yapılmıştır. Özal ve Ecevit dönemlerinde de açılımlar olmuştur. 1998 yılında ilk defa kapsamlı eylem planı hazırlanmış ve uygulanmaya başlanmıştır.

Asya-Pasifik açılımı da önemlidir. Japonya, Çin, Avustralya, Singapur, Malezya gibi ülkelerin gelişmesi hayranlık uyandırmıştır. Uzaklık nedeniyle ilişkiler yeterince gelişmemiştir. Afrika politikası ise orada kalmamış ve Türkiye 2005 yılını "Afrika Yılı" ilan etmiştir. Afrika politikası, günümüzde çok daha ileri düzeylere ulaşmıştır. Türkiye'nin 44 Afrika ülkesinde büyükelçiliği bulunmaktadır. Ankara'da 38 Afrika ülkesinin büyükelçiliği vardır. Ulaşım ağı çok gelişmiştir; Türk Hava Yolları 61 noktaya uçmaktadır. İnşaat alanları, yatırımlar ve diğer alanlarda çok yoğun ilişkiler gelişmiştir. Asya-Pasifik ülkeleri, Latin Amerika ülkeleri ve Orta Doğu ülkeleri bağlamında da benzer şekilde günümüze kadar ilişkilerimiz gelişmiştir.

Sonuç

Türkiye'nin Cumhuriyet'ten günümüze kadar izlediği bu politikalar devam etmektedir. Bazen sapmalar olabilmektedir. Dünyadaki mevcut kırılmalara rağmen Türkiye'nin yeni bir dış politika izlemesine gerek yoktur. Cumhuriyet'ten bugüne kadar olan Türk dış politikasında bir devamlılık vardır. Kendi içerisinde tutarlı olan bu politika, dengeye dayalı çok boyutluluk olarak da adlandırılabilir. Zira denge politikası çok önemlidir. Türkiye, esas itibarıyla Batı ülkeleriyle olan ilişkilerine büyük önem vermektedir. Bunun hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gerekir. Türkiye, Asya'da,

Afrika'da, Latin Amerika'da ve başka bölgelerde önemli bir ülke olarak görülüyorsa, bunda Batı'ya mensup bir ülke olmasının payı büyüktür. Türkiye'nin NATO üyeliği ile Batı'yla ekonomik, siyasal ve ticari ilişkileri göz ardı edildiğinde bu ülkeye farklı gözle bakılacaktır.

Genel çerçeveden bakıldığında Türk dış politikasında bir eksen kayması değil, dengelerin yeniden kurulması söz konusudur. Bu politika bellidir: ABD ile ilişkiler ve NATO üyeliği devam etmektedir. AB ile ilişkiler bazı sorunlara rağmen sürmektedir. Avrupa ülkeleri Türkiye'ye kendi çıkarları doğrultusunda önemli bir ülke olarak bakmaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı da Türkiye-Avrupa ilişkilerinde önemli bir faktör olmuştur. Bu krizde Türkiye açısından gayet güzel bir politika izlenmiştir: Tarafsızlık politikası, Boğazlar'ın kullanımı ve insani koridorlar açısından olumlu tutum benimsenmiştir. Komşu ülke olan Türkiye'nin her iki ülkeyle de ekonomik ve ticari ilişkileri vardır. O nedenle barışın tesis edilmesi için bütün çabaları desteklemektedir.

Bu savaşın geleceği, Türkiye'nin Avrasya'yla ilişkilerinde de belirleyici olabilir. Özellikle Rusya'nın olası Kafkasya-Orta Asya'ya dönüş süreci göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin dikkatli bir politika izleyeceği öngörülebilir. Ukrayna'da barışın sağlanmasını Türkiye her zaman desteklemektedir. Bu yüzden Rusya ile ABD arasında anlaşma ve Ukrayna'da barışın sağlanması, Türk-Rus ilişkilerinde olumsuz etki yaratmayacaktır. Ancak Orta Asya konusunda Rusya eski emellerini yeniden ortaya koyup yönetmeye kalkarsa büyük tepkilere yol açabilir. Sadece Türkiye bakımından değil, Rusya-Çin ilişkileri bakımından da kopmalar yaşanabilir.

Orta Doğu'daki gelişmelerin de yakından takip edilmesinde fayda vardır. Günümüzde ABD, Sykes-Picot'un ortadan kaldırılmasından bahsetmektedir. Bu, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmasına yönelik gizli anlaşmadır. Bu anlaşmayla, ağırlıklı olarak İngilizlerin tasarladığı "Avrupa Orta Doğusu" çizilmiştir. Onun yerine ABD, Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) ile kendi Orta Doğusunu inşa etme hedefi gütmektedir. Buna "Amerikan Orta Doğusu" da denilebilir. Bu, İsrail'in çıkarlarını gözeten bir plan olarak da değerlendirilebilir. BOP hakkında yazan isimlerden Emekli Yarbay Ralph Peters "Kanlı Sınırlar" başlıklı makalesinde Avrupalı müttefiklerin çizdiği sınırların kan ve gözyaşı getirdiğini, Büyük Orta Doğu Projesi'yle bunu ortadan kaldıracaklarını söylemiştir. Ancak Orta Doğu'da daha çok kan dökületeceği görülmektedir. Gözetilen tek şey İsrail'in güvenliğidir. Saldırgan bir İsrail kurulmuştur ve soykırım yapmaktadır.

Bu gelişmeler Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir. İşgal edilen bölgelerde Türkiye'nin çıkarları zarar görmüştür. Türkiye soykırıma karşıdır; bu anlaşılabilir bir tutumdur. Tarihsel olarak Yahudilerle iyi ilişkilerimiz vardır. Ancak İsrail'in yaptığı yanlışlarla bu ilişkiler bozulmuştur. Türkiye-İsrail ilişkileri Orta Doğu bağlamında dengeli olmalıdır. Batı'nın çifte standardı yanlıştır. Filistin devletinin kurulması, bağımsızlığı, sınırlarının belirlenmesi gerekir. Bu sorun, medeniyetler çatışması yoluyla değil, medeniyetler diyaloğu yoluyla çözülmesi gereken bir meseledir. Uluslararası barışın yerleşmesi için sorunların çözülmesi lazımdır. Bunlardan biri Filistin, diğerleri Kıbrıs, Keşmir ve Karabağ'dır. Karabağ, silahla çözülmüştür ama nihai anlaşma tamamlanmamıştır. Batı çifte standart uygulamaktadır. İsrail'in güvenliği korunurken Filistinlilerin hakları göz ardı edilmektedir. Filistinlilerin haklarının teslim edilmesi ve bağımsız devletlerinin kurulması gerekir. Bu gerçekleşmezse medeniyetler çatışması kaçınılmaz olur. Türkiye'nin Filistin davasına desteği haklıdır.

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE ABD-AVRUPA İLİŞKİSİ

Uluç ÖZÜLKER
Büyükelçi (E)

Giriş

ABD, topraklarında (Meksika sınırı hariç) savaş görmemiş tek büyük güçtür. Buna karşın iki dünya savaşında da Avrupa ülkelerinin zaferi, ABD'nin katılımı olmadan mümkün olamazdı. ABD bunu bilinçli bir şekilde yapmıştır. Avrupa, tarih boyunca kendi içinden kendini zayıflatma ve yıkma politikalarına yönelmiştir. Bu eğilimin önüne geçmek için ABD, hegemonyasını nasıl sürdürebileceğini düşünmüştür. 1943 yılında BM Tüzüğü hazırlanmıştır. Bu, bir sözleşmedir ve ABD, kendi bildiği, istediği ve hegemonyasını devam ettirebilecek kurallarla dolu bir metin olarak bunu hayata geçirmiştir.

Günümüzde Monroe Doktrini, isim konulmadan son gelişmelerle birlikte Donald Trump döneminde yeniden hayata geçirilmiştir. Bu da bir gerçektir. ABD, para ve her türlü imkânla genişlemiş durumdadır. Bu noktada Avrupa'da rahatsızlık büyümeye başlamıştır. Avrupa büyümekte, güçlenmekte, kendi içinde devletleşmeye yönelen bir politika izlemektedir. NATO'da üyeler birlikte hareket etmekte ve ABD'nin başarısının olmazsa olmaz unsuru hâline gelmektedir. Dolayısıyla "Birlikte yaşamanın yollarını araştırmak zorundayız" düşüncesi hâkimdir. ABD zaten dünyanın hegemonik gücüdür; dolayısıyla "Bana sormadan bir şey yapamazsınız" konumundadır.

ABD'de Trump'ın göreve gelmesi ve izlediği politikalarla birlikte transatlantik çatlak daha görünür hale gelmiştir. Bu yüzden ABD ve Avrupa arasındaki ilişkilerin güncel durumunu değerlendirmek, geleceğe dair isabetli tespit ve öngörülerde bulunabilmek adına son derece faydalı olacaktır. Günümüze gelmeden önce, 20. yüzyılda AB ve ABD arasındaki ilişkileri ortaya koymak gereklidir. Daha sonra buradan yola çıkarak ilişkilerin

mevcut durumunu analiz etmek ve geleceğe dair öngörülerde bulunabilmek kolaylaşacaktır.

1. AB'nin Kuruluş Süreci

Günümüzde birçok kişi AB'nin tam manasıyla ne olduğunu bilmemektedir. Bu bir kuruluş mudur, yoksa uluslararası bir teşkilat mıdır? Esas itibarıyla buradan başlamak gereklidir. AB'yi tarihsel perspektiften anlatmak, günümüzü çok yakından ilgilendiren bazı hususları da vurgulamak açısından faydalı olacaktır. 20. yüzyıldaki iki büyük dünya savaşı da Almanya'yla başlamış, ardından büyüyerek küresel savaşa dönüşmüştür. Yalnızca bu iki savaşta verilen can kaybı 70 milyonu aşmıştır. Her iki savaştan da Almanya yenik çıkmıştır. Bu durum üzerine 1949 yılında Avrupa Konseyi kurulmuş ve Türkiye de davet edilmiştir. O dönemde AB diye bir yapı henüz oluşmamıştır.

Avrupa Konseyi, doğrudan demokrasi ve insan haklarını ön plana çıkararak savaş öncesi ve savaş dönemindeki diktatörlüklerin tekrar ortaya çıkmasını engelleyecek yeni bir sistem oluşturma görevini üstlenmiştir. Bu girişimin temel motivasyonlarından biri Almanya'dır. 1950 yılında Almanya, Fransa'ya gitmiş ve Fransızlarla görüşmüştür. O dönemde Almanya'da Konrad Adenauer, başbakan ve Ludwig Erhard, Maliye Bakanı'ydı. Bu iki isim, Almanya'nın 1960'lı yıllarda kısa sürede yeniden bir dev olarak sahneye dönüşünün mimarlarıdır ve son derece başarılı olmuşlardır.

1950 yılında Fransızlarla varılan mutabakat (Jean Monnet'in temelini attığı Schuman Planı), bir sistemin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Almanya ile Fransa arasında 1870'lerden beri süren derin bir husumet ve karşılıklı intikam duygusu vardır. Almanya'nın teklifi oldukça basittir: "Artık savaş çıkarmaya veya sorun yaratmaya gelmedim; tam tersine bu dertlerden kurtulmak için ne yapılması gerekiyorsa buna hazırım. Bana ne verirseniz, itaatkâr bir biçimde sizinle iş birliğine gitmeye hazırım" mesajını vermiştir.

Bu çerçevede Fransızlar konuyu üstlenmiş ve 1951 yılından itibaren AKÇT kurulmuştur. Bu topluluğun önemi şuradan kaynaklanmaktadır: kömür, demir ve çelik, o güne kadarki savaşların ana unsurlarıdır. Bunlara sahip olmayan bir ülkenin kendi imkânlarıyla düzgün bir savaşı sürdürme şansı bulunmamaktadır. Almanya ve Fransa'nın üzerinde mutabık kaldıkları metin çok net bir biçimde şunu ifade etmektedir: Bu, bir "devletler üstü" sistemdir.

Bu kapsamda Konsey, Avrupa Parlamentosu ve Komisyon gibi çok sayıda organ kurulmuştur. Bu organlarda herhangi bir karar alabilmek için

mutlaka oy birliği gerekmektedir. Yani Almanya "onay" verip diğer beş ülke (Lüksemburg dâhil) karşı çıkarsa hiçbir karar alınamaz.

İlk kurucu altı ülke şunlardır: Almanya, Fransa, İtalya ve Benelux ülkeleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg). Bu devletler üstü sistem üç yıl boyunca başarıyla yürütülmüş; 1957 yılında ikinci aşamaya geçilmiştir. AKÇT devam ederken, ekonomik bütünleşmeyi sağlayacak, aynı mantıkla işleyecek bir adım atılmazsa yine rekabet ve bilek güreşi kaçınılmaz olacaktır. Üstelik nükleer silahlar ortaya çıkmıştır: ABD, Almanya'dan, Ruslar da ABD'den bu teknolojiyi edinmiştir. BM etkisiz kalmış ve Kore Savaşı gibi çatışmalar yaşanmıştır.

Bu ortamda 1957 yılında Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) da kurulmuştur. Böylece üç teşkilat ortaya çıkmıştır: AKÇT, AET ve EURATOM. Zamanla bu yapılar birleştirilmiş ve özellikle 1990'lardan itibaren "AB" adıyla küresel düzende hâkim konuma gelmişlerdir. Burada 12 yıllık bir geçiş süresi öngörülmüştür. Bu süre içinde gümrük birliği tamamlanacak ve ülkeler arasında tek tip bir vergi ve ticaret rejimi uygulanacaktır. Örneğin bir otomobil aldığınızda Almanya'da ödediğiniz vergi ile Fransa'da ödediğiniz aynı olacaktır. Ülkeler birbirleriyle rekabet etmez; dışa karşı ortak bir sistem olarak hareket ederler. Bu, tek devlet olma yolundaki ileri adımların başlangıcıdır.

O dönemde Cenevre'de faaliyet gösteren ve BM bünyesinde yer alan Genel Anlaşma Tarifeler ve Ticaret (GATT) Örgütü bulunmaktadır. GATT, tekelleşme eğilimlerine karşı mücadele eder ve eşitlik ilkesini korur. AB bu çerçevede GATT'tan "gümrük birliği" ve "serbest ticaret alanı" için istisna hükmü almıştır. Bu istisna, altıncı bölümde açıkça tanımlanmıştır. AB başlangıçta İngiltere tarafından sabote edilmiştir. İngiltere, AKÇT'ye katılmamıştır. Çünkü Fransa'yla tarihsel husumeti vardır. De Gaulle de, İkinci Dünya Savaşı'ndaki hakareti unutmamış ve 1958 yılında tekrar iktidara geldiğinde İngiltere'nin üyelik başvurusunu veto etmiştir. İngiltere bunun üzerine Avrupa Serbest Ticaret Alanı'nı (EFTA) kurmuştur. Bu da GATT'a uygundur, ancak daha gevşek bir yapıdır. De Gaulle'ün ölümü ve Fransa'daki yönetim değişikliği sonrasında İngiltere, 1973 yılında (iki başvurusu reddedildikten sonra üçüncüde) AB'ye kabul edilmiştir.

2. ABD'nin Avrupa'yla İlişkileri

ABD, İkinci Dünya Savaşı sırasında, 1943 yılından itibaren zaferin yakın olduğunu görerek kendi etrafında ülkeleri toplayıp BM'yi kurmuş ve yeni bir dünya düzeni tesis etmiştir. Ancak dikkat çekici olan şudur: Eğer

ABD olmasaydı Sovyetler Birliği de Avrupa'ya doğrudan saldırıp bunu halledecek güce sahip değildi. Dolayısıyla bir yandan düşmanlar olarak görülse de diğer taraftan bu tabloyu bütüncül olarak değerlendirmek gerekir. Örneğin veto yetkisi, beş büyük savaş galibinin ödüllendirilmesi adı altında getirilmiştir. Ancak ABD'nin o dönemdeki gücüne bakıldığında bu, altından kalkılamayacak bir hegemonyanın dünyaya zorla empoze edilmesinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Bu süreçte Truman Doktrini ve Marshall Planı son derece önemlidir. Çünkü iki temel unsur vardır: Birincisi, ABD 1947 yılından itibaren Sovyetler Birliği ile hiçbir şekilde anlaşamamıştır. 1947 yılında Berlin Muharebesi (Berlin Ablukası) başlamıştır; halbuki bunun olmaması gerekirdi, çünkü bölge dörde bölünmüştü. Bu koşullar altında ABD, uçaklarla Berlin'i beslemiş ve ayakta tutmuştur. Ancak bu, aynı zamanda Soğuk Savaş'ın başlamasına ve dünyadaki bölünme ile çatışmanın derinleşmesine yol açmıştır. 1948 yılında BM teşkilatı esas itibarıyla önem kazanmış ve 1949 yılında Avrupa Konseyinin attığı adımlar bu sürecin bir tezahürü olmuştur.

Marshall Yardımları, Truman Doktrini ve benzeri gelişmelerde ABD'nin yaptığı şey oldukça basittir: Savaş bitmiştir, Avrupa da bitmiştir, Uzak Doğu da ABD tarafından bitirilmiştir. Sovyetler Birliği başkaldırmıştır, ancak onunla mücadele edilebilir. Öncelikle Avrupa'yı ekonomik açıdan ayağa kaldırmak, yeniden hayatiyet kazandırmak zorunludur. Çünkü muhatabını kendisiyle iş birliği yapabilecek konuma getirmeden, ABD'nin para kazanma şansı ortadan kalkar. ABD'nin düşüncesi budur. Truman Doktrini ile para verilecek, Marshall Yardımı ile destek sağlanacaktır.

Türkiye de bu kapsamda yer almıştır; 1950-1951 yıllarında Kore Savaşı'na katılmış, NATO'ya girişi 1952 yılında gerçekleşmiştir.

ABD, Almanya dâhil herkese para dağıtmış ve ekonomileri hızla ayağa kaldırmıştır. Almanya'nın toparlanmasında da insan faktörü belirleyicidir; savaşta büyük kayıplar verilse de kalan nüfus son derece ehildi ve bu sayede Almanya, 1960'ların başına gelindiğinde Avrupa'yı başka bir seviyeye taşımış ve AB'yi kurabilmiştir. Buraya kadar her şey yolundadır. AB'nin öncülü olan AET, 1957 yılında Roma Antlaşması ile kurulmuş, 1958 yılında yürürlüğe girmiş ve 12 yıllık geçiş süresini beklemeden, 10,5 yılda gümrük birliğini tamamlamıştır. 1968 yılı itibarıyla gümrük birliği tam anlamıyla hayata geçmiştir.

Bu mesele, en çok ABD için bir sıkıntı teşkil etmiştir. Çünkü Sovyetler Birliği zaten düşmandır. AB ülkeleri NATO üyesi olarak ABD'ye tabidir ve kendi başlarına bir şey yapma halleri yoktur. Ancak AB başarıya ulaşırsa,

dış dünyayla ilişkileri ABD'nin beklediği ve umduğu şekilden farklı bir biçime dönüşecektir. ABD, başlangıçta bunu hemen kapatmamıştır. Günümüzde Trump'ın yaptığını o dönemde yapmamışlardır. Avrupa'yı ayağa kaldırmak, gümrük birliği gibi mekanizmaları da kullanarak aklı başında bir sistem oluşturmak istemişlerdir. Bu destekle, kendisine bağımlı, kendisini sayan ve kalkınmış bir Avrupa yaratılmıştır. Bunu sömürme değil, yardım etme mantığıyla yapmışlardır.

Fransa ise şampanya ve viski gibi ürünlerini ABD'ye satmaya başlamıştır. ABD'nin kendi viski stokları farklı olsa da Avrupa içkileri (özellikle dört dörtlük şişelenmiş ürünler) Amerikalılar tarafından büyük zevkle alınmaya başlanmıştır. Ancak gümrüksüz giriş nedeniyle sorun doğmuştur. ABD şöyle demiştir: "Sen bana bunu satıyorsun, ama ben sana tavuğumu veya horozumu satamıyorum. Akdeniz meyveleri, Kuzey Afrika eski sömürgeleri üzerinden hâkimiyet kuruyorsun; ancak ABD burada hesaba katılmıyor. Böyle olmaz." Böylece bir ticaret savaşı başlamıştır. 1963 yılında ABD ile AET arasında (özellikle Fransa öncülüğünde) "Tavuk Savaşı" olarak bilinen gelişmeler yaşanmıştır.

1957 yılında kurulan yapı, 12 yılı beklemeden 10,5 yılda başarıya ulaşmış ve kendini dışa karşı koruyabilen bir kale hâline gelmiştir. ABD, "Ticaretse ticaret olsun; hep beraber kazanırız. Ama sen satıyorsun, ben satamıyorum. Gümrük birliğinde ben ne yapayım?" diyerek karşılık vermiştir. Sonunda başa çıkamayacaklarını gören taraflar anlaşmaya varmışlardır. İngiltere, bu sürecin dışında kalmış ve EFTA'yı (Avrupa Serbest Ticaret Alanı) kurmuştur. Nordik ülkeler başta olmak üzere bu ülkelerin ekonomiyi daha yumuşak yönetme eğilimi vardır ve bu yüzden gümrük birliğini katı uygulamamışlardır. 1973 yılında İngiltere de AB'ye katılmıştır.

3. Avrupa ve ABD'nin Sömürgecilik Geçmişi

Dünyada sömürgecilik açısından bakıldığında, İngiltere ve Fransa'nın kendilerine bağlı sömürgeleştirilebilir ülke sayısı Almanya'ya kıyasla çok daha fazladır. Çünkü Almanya ancak 1890'lardan itibaren bu alana girebilmiştir. Buna karşılık İngiltere ve Fransa, o dönemde dünyanın en ileri giden ülkeleri olarak esas itibarıyla kıtalar üzerinde hak iddia ederek dünyayı paylaşmışlardır. Bu paylaşımın sonucu olarak İngiltere ve Fransa, Almanya'yı da kısmen dâhil ederek ve yanlarında Hollanda, Belçika gibi ülkelerle birlikte sömürge düzeninde toplamda 127 ülkenin büyük bir bölümünü doğrudan ya da dolaylı olarak emirlerindeki sisteme bağlamışlardır. Uzak Doğu bu düzenin dışında kalmamıştır. Aksine Çin dâhil olmak

üzere Asya ülkeleri, sömürge düzeninin bir parçası olarak Avrupa hegemonyası altına alınmış ve kenara itilmiş bir grup oluşturmuştur. Yani, Asya'da bağımsız bir güç ya da ağırlık neredeyse yok gibidir.

ABD'nin bu alandaki ilk ciddi adımı ise Komodor Matthew Perry'nin 1853-1854 yıllarındaki Japonya seferiyle gerçekleşmiştir. O dönemde Amerikalılar, "Herkesin sömürgesi var, benim yok; ben de gideyim Çin'i ya da Japonya'yı sömürgeleştireyim" mantığıyla hareket etmişlerdir. ABD'nin Japonya'ya sunduğu teklif son derece basittir: "Himayemize girin. Biz sizi ayağa kaldırırız, ama siz de bize çalışacaksınız." Japonlar bu durumda büyük bir ikileme düşmüşlerdir: "Ne yapsak ne yapmasak?" Çünkü o dönemde Japon silahlı kuvvetleri, elinde palasıyla dolaşan askerlerden ibaretti; modern bir orduya sahip değildir. Karşılarında ise ileri bir ekonomiyle donanmış büyük bir devlet vardır. Sonuçta "Bu devlet bizi adam etsin" mantığıyla himayeyi kabul etmişlerdir. Japonya'da bu süreçte içeride çok büyük katliamlar yaşanmıştır. Gerçek anlamda travmatik olaylar meydana gelmiştir.

Ancak diğer taraftan Japonya, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nda Çarlık Rusya'yı diz çöktürmeyi başarmıştır. Yani 1853-1854 döneminde başlayan süreç, 1904-1905 yıllarında bu noktaya gelmiştir.

Bütüncül olarak bakıldığında, Uzak Doğu ve Asya ülkeleri, esas itibarıyla Avrupa'nın emrinde olan bir sömürge düzeninin parçasıdır. Bu durum ABD'yi elbette çok rahatsız etmiştir. Bu nedenle Japonya'yla başlayan ilişkiyi doğrudan sömürgeleşme değil, başka boyutlara taşımışlardır. Bunlardan biri, Latin Amerika'da gözlemlenen gelişmelerdir. Örneğin, Güney Amerika'nın ABD hegemonyasından çıkma eğilimi gösterdiğine dair tezler ileri sürülmüştür.

Bu sürecin iki temel dayanağı vardır: Birincisi, 1823 yılında ilan edilen Monroe Doktrini'dir. Monroe Doktrini şunu söylemektedir: "Bu kıta Amerikalılarındır. Kuzey ve Güney Amerika'nın iki tarafı da bizimdir. Dolayısıyla Avrupalılar buraya ellerini uzatamaz." Bu doktrin sayesinde İspanya, İngiltere ve Fransa'nın sömürgeleştirdiği bölgeler büyük darbe yemiş ve çoğu bağımsızlaşmıştır. İkincisi, 1889-1890 yıllarında ABD'nin kurduğu "Pan-Amerikan Konferansı" teşkilatıdır. Bu, "Amerikalar Teşkilatı" ve sonradan "Amerikan Devletleri Örgütü (OAS)" olarak tarihe geçmiştir. Washington'da yapılan toplantıda şu mesaj verilmiştir: "Başkanınız benim. Himayem altındasınız. Her yönüyle size bakacağım. Avrupalıların ayrılması sizi hiç rahatsız etmesin; zaten mümkün değil. Bundan sonra kıta bizden sorulur." Ne yazık ki bu "biz" ifadesi, "sizinle birlikte" anlamında eşitlikçi bir ortaklığa dönüşmemiştir. Burada çok önemli olan husus şudur:

1960'lardan sonra sömürgecilik dünyada başka bir boyuta evrilmiştir. Doğrudan sömürge değil, 127 ülkeyle yapılan anlaşmalarla sanki sömürge değilmiş gibi görünen ama temelde onları sömüren bir sisteme oturmuştur.

4. Avrupa'nın ABD'ye olan Bağımlılığı

Bu süreçte Sovyetler Birliği de giderek güçlenmiştir. Soğuk Savaş'ın tezahürü olarak iki önemli gelişme yaşanmıştır: Birincisi, BM Teşkilatında karar almak son derece zorlaşmıştır. Örneğin Uluslararası Adalet Divanı bir karar verse bile BM Güvenlik Konseyinde veto sahibi ABD "Bu iş olmadı" dediğinde her şey biter. Hukuk değil, "Evvela ben varım" anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Bu bir bilek güreşidir; ancak diğer taraftan Rus-larla iş birliği de gereklidir. Dolayısıyla dengeli, karşı tarafı küçümseyen ve "Bana bir şey olmasın" mantığıyla hareket eden bir tutum benimsenmiştir. Çünkü Rusya'nın elindeki nükleer silahları kullanacağı gün ABD de biter. ABD'nin paraya da ihtiyacı vardır; giderek büyümektedir, ancak sömürgeler dünya koşullarında o kadar gelişmemektedir. Bugün söz konusu durum çok net bir biçimde ortaya çıkmıştır. Avrupa ülkeleri şu şekilde düşünmektedir: "ABD NATO kapsamında silahlarıyla, gücüyle bizi nasıl olsa bırakmaz; Rusya gelip bizi yiyemez. O hâlde ben kendi bildiğim şekilde zenginleşmemi sürdüreyim. Öbür tarafta beni kollayacak olan zaten parayı harcayacağına göre hem beni korusun hem de parasını o harcasın."

Ancak bu yaklaşım iki faktörü de beraberinde getirmiştir: Birincisi, özellikle 1990'dan itibaren Glasnost ve Perestroyka ile Sovyetler Birliği çökmüştür. Ancak Avrupa ülkelerinin müdahaleci olma noktasına gelmeleri gerekirdi; bunu başaramamışlardır. İkincisi, dünya teknolojik açıdan inanılmaz bir atılım yapmıştır; silah sistemleri de bunun parçası olmuştur. Avrupa'da İngiltere ve Fransa dışında nükleer silaha sahip ülke yoktur. Bunlar da artık demode hale gelmiştir. Sonuç itibarıyla Avrupa "Peki şimdi ne yapacağız?" demeye başlamıştır. Sovyetler Birliği çökmüş, ancak dünya Avrasya olarak yeniden toparlanmış, Asya boyutuyla güçlenmiştir. Buna karşılık ABD, hukuk ve ekonomi dâhil her alanda "Ben yaptım oldu" politikasına yönelmiştir.

AB ise genişlemelerle inanamayacağı kadar büyüdükten sonra altından kalkamayacağı ekonomik sıkıntılarla yeni dünya düzeninin Gayya Kuyusu'na düşmüştür. ABD, Avrupa'ya artık güvenebilecek konumda olmadığını görmüş ve Trump dönemi başlamıştır. Trump çok basit bir şekilde şöyle demiştir: "Bakın ceplerinize; bu silah sistemini ben tek başıma kaldıramıyorum." Çünkü ABD'nin yaklaşık 25,5 trilyon dolar Gayri Safi

Yurtiçi Hasılası'na (GSYİH) karşılık 38 trilyon dolar borcu vardır. Kongre'de ihtilaflar çıkmış ve Trump'la çekişmeler yaşanmıştır. ABD dünyayı dolara bağlamıştır. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı sonrası Bretton Woods sistemi, BM ve ilgili kurumlar hep "ABD'ye yarar sağlayacak para" diye kurulmuştur. Dolar, 1971-1972 yıllarında altın standardını terk etmiş, ancak yerine başka bir para konulamadığı için dünya çapında dolar hegemonyası kurulmuştur. Bu da artık sorun olmaya başlamıştır.

Dolayısıyla ABD'nin Avrupa'ya yine ihtiyacı vardır. Eğer ABD Avrupa'ya sırtını döner ve hiçbir şey yapmazsa, burada Putin korkusu Avrupa için yeniden doğmuş ve yeniden hayat bulmuş durumdadır; bu düşünce artık çok açıktır. O hâlde şimdi gelinen bugünkü koşullarda olayın temeli buradadır.

ABD, "Ben hâkimlerin hâkimiyim" anlayışıyla Avrupa'yı hep küçümseyerek ötekileştirmiştir. Almanya'nın kıymet-i harbiyesi yoktur. Çünkü başlangıçtaki kömür-çelik topluluğu ve sonraki yapılar "Ben sizin başınıza dert olmam" mantığı üzerine kurulmuştur. Bu yüzdendir ki Almanya'nın gerçek anlamda bir silahlı gücü yoktur. Askerî yapısı vardır, ancak savaşma kabiliyetini yitirmiştir. Silah sistemleri son derece gelişkindir; her şey vardır, fakat savaş iradesi ve kapasitesi eksiktir. İlk defa bu yıl bir trilyon euro silahlanma bütçesi yürürlüğe konulmuştur. Geçen yıl 300 milyar euro olan bütçeye 700 milyar daha eklenerek bir trilyona ulaşmıştır. Bu yıl da bu miktarı yeniden takviye etme kararı alınmıştır. Almanya, Polonya'yı da yanına alarak Rusya'yla yakınlaşma, diğer tarafta Ukrayna Savaşı'nı teşvik etme gibi adımlarla yalpalamaktadır; ne yapacağını bilemez durumdadır.

Bu yalpalamadan çıkmanın tek yolu, eski Almanya'ya dönmektir. Ancak eski Almanya'ya dönmeye kalktığınızda diğer AB ülkelerini de rencide etmiş olursunuz; onların da korkuları vardır. Yine de Almanya'nın Rusya'yı bırakmayacağı ve her hâlükârda Rusya'nın Almanya ile Polonya'yı sınırdaş olarak kısa vadede halledeceği düşüncesi hâkimdir. Dolayısıyla "Artık kendi kendimizi korumamızın zamanı gelmiştir" politikası öne çıkmıştır. Diğer ülkeler de Almanya'nın himayesine girerek onun paravanı arkasına sığınmaktadır.

5. ABD-Avrupa Krizinin Geleceği ve Türkiye'nin Önemi

Önce Rusya-Ukrayna Savaşı, ardından Grönland ve Kanada hadiseleri ve Trump'ın talepleri, önemli bir soruya işaret etmektedir: Trump niçin sistematik olarak Avrupa'yı hedef almakta ve onları aşağılamaktadır?

ABD ile Avrupa arasındaki bu krizin nasıl sonuçlanacağı merak edilmektedir. Bu krizin birtakım etkileri şimdiden görülmeye başlanmıştır. AB ülkelerinden şu anda sadece 6 tanesinde gerçek anlamda silahlı kuvvet vardır. Geri kalanların (Yunanistan'ı da katarsanız) hiçbiri kendi ayağı üzerinde durabilecek, gerçek anlamda askerî bir güç oluşturabilecek konumda değildir. Diğer yandan Ukrayna'daki savaş giderek daha çetrefilli hale gelmektedir. Çünkü Avrupa ülkeleri Rusya'yla sınırdaştır ve Rusya, ABD'ye uzanamaz, ABD çok uzaktır. Nükleer savaş seçeneği ise dünyayı bitirir ve Rusya'yı da bitirir. Dolayısıyla bu gerçekleşmez. Ancak Avrupa kıtasının Rusya'nın tehdidi altına girdiği düşüncesi her geçen gün daha çok yayılmaktadır. Bu yüzden çok basit bir şey yapılmıştır: İngiltere, orada tabiatıyla kabul edilmelidir. İngiltere büyük bir hata yapmıştır. AB aslında onun için bir nimetti; hem para kazanıyor hem de bütün içinde gerilemeden bu işi götürebiliyordu. Bugün öyle değildir.

AB'de Almanya ve Fransa öne çıkmaktadır. İngiltere'nin de 135 bin kişilik ordusu vardır. Bunların yarısı yurt dışındadır, işe yaramaz. Geri kalanla Rusya ile uğraşamazlar. O hâlde bunlar bir araya gelip kendilerine bir sistem yaratmak mecburiyetindedirler. Kendilerini koruyabilmek için bunu yapmaya mecbur hissederler. "Eğer bu birleşmeyi sağlarsam, Rusya zaten zengin değil, büyük değil; dünya kadar sorunu var, başını derde sokmaz. Benim için de caydırıcı unsur olur" düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Altı ülke bunları kurmuşlardır. Yedinci ülke de İngiltere'dir. Çok ilginçtir ki Anglo-Sakson dünyasının ayrılmaz parçası ilk kez AB'nin altılısına katılmıştır.

Sekizinci, Türkiye'dir. İlginçtir; dünya tarih boyunca sinüzoidal bir hareket içindedir. İnsanların yaşadıkları ara hattı çekin; orta hayat devamlı olarak bunun üzerinde yukarı çıkar, tepeye ulaşır, aşağıya düşer, yeniden yukarıya tırmanır. Dolayısıyla iniş çıkışlarıyla bütün dünyanın yaşadığı bu sistemdir. Mevcut koşullarda AB ülkeleri içinde tekrar aşağıya inişini kesip yukarıya tırmanma noktasına gelmiş tek ülke Türkiye'dir. Diğer taraftan 15 Temmuz olayı, ABD'nin FETÖ'yü kullanarak gerçekleştirdiği bir operasyondur ve yüzüne gözüne bulaştırmıştır; milletimizi alt edememiştir. ABD yaptırmıştır bunu. Bugün de Türkiye'ye yanaşmaktadır.

Türkiye netice itibarıyla çok önemli bir durumla karşı karşıya kalmıştır: Topyekûn yukarı doğru çıkmaktadır. Savunma sanayimizdeki zaaflar elbette olacaktır; hiçbir ülke tek başına bütün yedek parçasını, her şeyini üreterek hayata geçiremez. Ekonomik olarak da mümkün değildir. Dolayısıyla bu koşullar altında Türkiye, yukarı doğru gelmeye başlamıştır ve

Avrupa'da bunun ötesinde bir başkası yoktur. Ama bu arada Türkiye, Türk Silahlı Kuvvetleri ve 15 Temmuz sonrası gerçekleştirdiği ilerlemelerle, bulunduğu mevki itibarıyla Orta Doğu'da sözü dinlenen ve ihtiyaç duyulan bir ülke konumuna taşınmıştır.

Trump herkese saldırmaktadır, ancak bir tek çok takdir ettiği ve beyaz sayfayı bir türlü karartmadığı ülke Türkiye'dir. Trump, Cumhurbaşkanı Erdoğan için de "Çok iyi anlaşıyoruz, muhteşemdir, her yönüyle" demektedir. Aslında bunun arkasındaki esas düşünce şudur: "Bulunduğum bölge itibarıyla ben Çin'e gideceğim. Rusya'yı da, Ukrayna meselesini de çözeceğim. Ondan sonra doğrudan doğruya Çin'e yöneleceğim."

Çin'in ABD ile baş edebileceği nokta ise 2035 yılıdır. ABD'nin 13 tane uçak gemisi vardır. Çin'in ise 3 tanedir. Söz konusu tarihte Çin'in, 13 olmasa bile 7-8 civarında uçak gemisine sahip olacağı düşünülmektedir. Bu yüzden ABD açısından Çin'in önüne set çekilmesi gerekmektedir. Böylesi bir ortamda Türkiye'nin önemi de giderek artmaktadır. Zira Türkiye Rusya'yla iyi geçinmekte ve Ukrayna meselesinde arabulucu olarak öne çıkmaktadır. Hem Suriye hem İsrail-Filistin meselesinde Türkiye, ABD nezdinde kıymetli bir aktör hâline gelmiştir. Türkiye bu manada sözü dinlenen bir uluslararası devlet görevini üstlenebilecek konuma geldiğini değişik çevrelere kabul ettirmiştir.

Türkiye, uluslararası arenada son derece doğru konumlanmaktadır. Türkiye, ileriye gitmekte ve mevcut koşullarda dış politikada herhangi bir yanlış yapmamaktadır. Zira yanlış yaptığı takdirde her an onu alt etmek için bekleyenlerin sayısının çok olduğunu da görmek gerekmektedir. Her hâlükârda Türkiye'siz Avrupa savunması mümkün değildir. Varılmış olan kanaat net bir biçimde budur. Türkiye, aklını iyi kullandığı takdirde, Avrupa'nın genel anlamda ve görünebilir gelecekteki caydırıcı gücünü sağlamaya yönelik olarak düşünüldüğünde, Avrupa için hakikaten kaybedilmemesi gereken büyük bir koz olarak görülmektedir. Bu nedenle Avrupa da Türkiye'ye hızla yanaşmaya başlamıştır.

Sonuç

AB, kuruluş sürecinde çok büyük bir hata yapmıştır. Kendi içinde dayanışma sistemini kurarken, tarih boyunca birbirleriyle savaşmış, en büyük zararı kendi içlerinden almış ülkelere dayalı bir yapıyı gerçek bir bütün hâline getirme politikasıyla yola çıkmıştır. Bunu yaparken sömürgeleri de hesaba katmak gerekirdi. 1960'lardan sonra sömürgecilik dünyada başka bir boyuta evrilmiştir. Doğrudan sömürge değil, 127 ülkeyle yapılan

anlaşmalarla sanki sömürge değilmiş gibi görünen ama temelde onları sömüren bir sisteme oturmuştur.

Avrupa içerisindeki duruma bakıldığında, Almanya ekonomik, işçi gücü ve her açıdan zordadır. Üstelik %30'a varan ırkçı bir hareketin (AfD gibi) ana damar hâline geldiği bir siyasal ortam söz konusudur. Dolayısıyla Almanya kendinden başkasıyla meşgul olamamaktadır. İtalya ve Fransa gibi ülkeler ise kendi içlerinde benzer sorunlarla boğuşmaktadır. İngiltere ise bugün AB'den bir yanlışlık eseri çıkmıştır; gemisini tamir edecek konumda bile değildir. Bu yüzden Trump baskılamaya başlamıştır. Ancak Trump'ın karşısında Putin de vardır. Avrasya boyutu başlangıçta Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) olarak kurulmuştur. Bu teşkilat, dışarıdan gelecek saldırılara karşı hududu korumak, tecavüzü önleyecek şekilde takviye etmek amacıyla yaratılmıştır. Fakat son yapılan toplantılarda bu teşkilat artık Rusya, Çin, Hindistan ve İran'ın parçası hâline gelmiştir. ABD İran'ı sıkıştırmaya çalışsa da Rusya ve Çin, İran'a yardım etmeye başlamışlardır; silah sevkiyatı da yapılmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte ŞİÖ'ye katılım sayısı 26 ülkeye çıkmıştır. Başlangıçta sadece dışarıdan gelenleri engelleyeceğim diye düşünülen Avrasya modeli, geçen sonbaharda yapılan toplantıda 26 ülkenin katıldığı bir yapıya dönüşmüştür. Hindistan, ABD'yi satmıştır; Tayvan konusunda çevreleme politikasına girmiş, ancak Uzak Doğu'da ABD eski gücünü bulamama riskiyle karşı karşıyadır. Dolayısıyla dünyayı ve özellikle Avrupa'yı arkasına alarak önümüzdeki dönemde Tayvan üzerinden (sözlü olsa da) Çin'le bir bilek güreşi kapsamında yıkıma götürme politikasını öne çıkarmıştır. Avrupa buna hazır değildir. Dolayısıyla artık Avrupa'yı ABD'den ayrılmış, ABD'yi de Avrupa'nın hamisi olmaktan çıkmış şekilde değerlendirmek bugünün koşullarında en doğrusudur.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DEĞİŞEN PARADİGMA

Volkan BOZKIR
Büyükelçi (E)

Giriş

Uluslararası ilişkilerde paradigma değişikliğini anlayabilmek için II. Dünya Savaşı yıllarından günümüze olan süreci ele almak gerekmektedir. Soğuk Savaş dönemindeki nükleer denge, aslında dünyayı yeni bir dünya savaşından koruyan temel unsur olmuştur. Bu tablonun fiilen sona ermesinin ana nedeni, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması olmuştur. Bu, gerçek anlamda bir paradigma değişikliği anlamına gelmiştir.

1991 yılından yaklaşık 2020 yılına kadar süren bu dönemde ABD'nin mutlak güç olduğu yeni bir dünya düzeni hâkim olmuştur. Paradigma değişimini tetikleyen iki büyük kırılma yaşanmıştır: 2008 Finans Krizi ve 2020 yılındaki pandemi.

Yine bu süreç, Batı'nın beklediğinin aksine Rusya'nın teslim olmadığını, aksine Putin'le birlikte eski nüfuz alanlarını geri kazanmaya çalıştığını da göstermiştir. Günümüzde ise sürecin, önce iki kutupluluğa, ardından Çin, Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi ülkelerin sisteme ağırlığını koymasıyla birlikte "çok kutuplu" bir dünyaya evrildiği görülmektedir.

Bugün gelinen noktada dünya; 5G, yapay zekâ, kuantum bilişim ve iklim krizi gibi yeni parametrelerle şekillenmektedir. Yeni paradigma; katı ideolojik ittifaklardan ziyade belirlilik, istikrar ve teknolojik egemenlik üzerine kurulu, çok kutuplu ve pragmatik bir düzene işaret etmektedir.

1. Uluslararası İlişkilerin Yakın Tarihi

Uluslararası ilişkilerdeki mevcut tabloyu daha iyi anlayabilmek adına II. Dünya Savaşı yıllarından günümüze kadar bir değerlendirme yapmak faydalı olacaktır. İkinci Dünya Savaşı'nın son döneminde Almanya'nın yenilgisinin kesinleştiği, Japonya'nın savaşının hâlâ devam ettiği sırada, 1945

yılının Şubat ayında çok önemli Yalta Konferansı toplanmıştır. Buna ABD Başkanı Roosevelt, İngiltere Başbakanı Churchill ve Sovyet lideri Stalin katılmıştır. Kırım'ın Yalta şehrinde yapılan bu toplantı, şu bakımdan önemlidir: Daha savaş devam ederken savaş sonrasının konuşulduğu, paylaşımların yapıldığı, toprak paylaşımlarının kararlaştırıldığı çok kritik bir toplantı olarak tarihe geçmiştir. Burada BM kurulması kararlaştırılmış, ayrıca Güvenlik Konseyinde beş ülkenin veto hakkına sahip olacağı belirtilmiştir.

Ardından Almanya mayıs ayında teslim olmuş, temmuz ayında bu defa Potsdam'da bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantının önemi şudur: Almanya'nın tam paylaşımı burada kararlaştırılmış, ülke dörde bölünmüş ve Fransa, İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği arasında dörde paylaşılmıştır. Berlin de dörde bölünmüş ve tazminatlar burada saptanmıştır. En önemli hususlardan biri de Japonya'ya ültimatom çekilmesi ve "Savaşı hemen bırak" denmesidir. Fakat Japonya bu çağrıyı reddetmiştir. Tam bu sırada ABD nükleer silah kullanmış, Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atmıştır. Burası da tarihte çok önemli bir dönüm noktasıdır. Sadece savaşı sonlandırma bakımından değil, aynı zamanda ABD'nin Stalin'e "Ben güçlüyüm" mesajını vermesi açısından da önemli olmuştur.

Bu dönem sonrasında dünyada ilk önce iki kutuplu bir güç yapısı oluşmuştur. İki kutuptan biri olan ABD, liberal demokrasi ve kapitalist ekonomik modelin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ise komünizm ve merkezi planlamanın liderleri olmuşlardır. Bazı ülkeler bu iki kutbun yanında yer almak istemedikleri için "Bağlantısızlar Hareketi" şeklinde üçüncü bir rüzgâr ortaya çıkmıştır. Bu, tam anlamıyla üçüncü bir kutup olmamakla birlikte bu kutupların yanında yer almak istemeyen ülkeler şeklinde bir tablo oluşmuştur.

Bu süreçte korkunç bir yıkıcı güce sahip bombalar geliştirilmiş ve taraflar bunları kullandıkları takdirde kendilerinin de haritadan silineceğini ve tamamen yok olacaklarını bildikleri için doğrudan savaşa girmekten kaçınmışlardır. Bu, tarihsel açıdan çok kritik bir kırılma noktasıdır. Bu süreçte dünyada bölgesel çatışmalar elbette yaşanmıştır. Vekalet savaşları yöntemiyle iki kutup da Vietnam, Kore, Afganistan ve Afrika'daki çeşitli çatışmalara arka plandan destek vermiştir. Günümüze kadar bu nükleer dengenin etkisiyle gelinmiştir.

Bu süreçte yeni uluslararası kurumlar da inşa edilmiştir. Siyasi sorunları çözmek amacıyla kurulan BM bunlardan en önemlisiydi. Burada, savaşın galiplerinden oluşan beş ülkeye veto hakkı tanınmış; bu yapıda, herhangi bir ülkenin vetosuyla dahi sonraki aşamaya geçilemeyen bir sistem

kurgulanmıştır. Ekonomik düzlemde ise Bretton Woods Konferansı ile küresel sistemin çerçevesi çizilmiştir. 1944 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası kurulmuştur. IMF, kapitalist ekonomik sistemin reçetelerini hazırlayan ve finansal sıkıntıya düşen ülkelere destek vererek bu darboğazı aşmalarını sağlayan bir kurum olmuştur. Dünya Bankası ise Afrika'dan Asya'ya kadar gelişmekte olan ülkelere kaynak aktararak onların belirli bir kalkınma seviyesine ulaşmalarına yardımcı olmayı hedeflemiştir. Ticaretin serbestleşmesi için ise Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) hayata geçirilmiştir.

Bu dönemin bir diğer önemli gelişmesi, doların altına endekslenerek uluslararası rezerv para birimi hâline gelmesi olmuştur. Böylece dünyadaki hesaplamaların neredeyse tamamı dolar üzerinden yapılmaya başlanmış ve bu gelenek bugüne kadar devam etmiştir. Bu dönemde, savaşı kaybeden eski sömürgeci güçlerin hâkimiyetlerinin çözülmeye başladığı da görülmüştür. İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya, Portekiz ve Hollanda gibi ülkeler sömürgelerini yavaş yavaş kaybetmeye başlamışlardır. Bu sömürgelerden elde ettikleri kaynaklarla güçlenen eski sömürgecilerden bağımsızlığını kazanan yeni ülkeler ise ekonomik olarak yoksuldu ve kalkınma arzusu içindeydi. Kısıtlı imkânlara sahip bu yeni devletler, Dünya Bankası kaynakları ve "Bağlantısızlar Hareketi" gibi arayışlar içinde "Üçüncü Dünya" olarak adlandırdığımız yapıyı oluşturmuşlardır.

Blok içi askerî ittifaklar da bu süreçte kurulmuştur. İlki, 1949 yılında ABD önderliğinde Batı bloğunun askerî gücü olarak kurulan NATO idi. Rusya, başlangıçta buna ticari bir karşılık olan Ekonomik Karşılıklı Yardım Konseyi (COMECON) ile yanıt vermiştir. Ancak NATO'nun askerî gücünün kendi emelleri önünde bir set oluşturduğunu görünce 1955 yılında Varşova Paktı'nı kurarak askerî cevabını vermiştir. Bu denge tablosu, oldukça uzun bir süre boyunca başarılı olmuştur denilebilir. Savaşın topyekûn bir yıkıma dönüşmesini engellemesi ve sistemin yarattığı tahribatı azaltacak diplomatik hamlelere imkân tanıması, bu başarının temel göstergeleriydi.

2. Uluslararası İlişkilerde Paradigma Değişimleri

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, gerçek anlamda bir paradigma değişikliği olmuştur. Yaklaşık 45 yıl süren iki kutuplu dünyanın ardından SSCB'nin çöküşü, ABD'nin mutlak askerî ve ekonomik üstünlüğü ele geçirmesine yol açmış ve böylece "tek kutuplu" bir dönem başlamıştır. Bu süreçte kritik bir ayrımı hatırlamak faydalı olacaktır. Sovyetler Birliği dağılırken, yapısı içinde yer alan ülkelerin statüleri birbirinden farklıydı.

Baltıklar, Kafkaslar, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Ukrayna gibi bölgeler doğrudan Sovyet toprağıydı. Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya ise hukuken ayrı birer devlet olsalar da Sovyet sistemi tarafından yönetilen uydu devletlerdi. Komünist bloktaki bu ülkelerin en azından kendi iç idari mekanizmaları (başbakanlık, ordu, polis teşkilatı gibi) mevcuttu. Fakat SSCB'nin parçası olan diğerleri için bağımsızlık, en başından yeni bir devlet kurmak anlamına geliyordu. Bu yeni devletler ayakları üzerinde durabilmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Onlara sağlanan en büyük destek ise güvenlik şemsiyesi olmuştur. Çoğu ülke, normal şartlarda aranan kriterler esnetilerek hızlıca NATO ve AB üyesi yapılmıştır.

Burada tarihsel bir stratejiye değinmek gerekirse; Almanya, Rusya ile arasına bir "yastık (tampon bölge)" koymayı her zaman ana stratejisi olarak görmüştür. Rusya ile doğrudan sınır komşusu olmayı istemeyen Almanya, bu ülkeleri Avrupa entegrasyonuna dâhil ederek aslında bir nevi vicdani sorumluluğunu da yerine getirmiştir. Potsdam'da haritalar üzerinden paylaşılan bu halklar, 45 yıl boyunca komünist rejim altında seyahat, basın ve mülkiyet haklarından mahrum kalmışlardır. Serbest piyasaya ani geçiş sürecinde ise yerel aktörler ve eski sistemin kalıntıları, özel sektörün yerini doldurmaya çalışmıştır.

Rusya'da "Perestroyka" (Yeniden Yapılanma) ve "Glasnost" (Açıklık) politikaları ile başlayan süreçte 45 yıldır görülmemiş yeni bir akım ortaya çıkmıştır. Rusya, G7'ye dâhil edilerek G8 oluşturulmuştur. Hatta o dönemde artık NATO'nun misyonunu tamamladığı ve feshedilmesi gerektiği dahi tartışılmıştır. Başında Boris Yeltsin gibi Batı ile temasa açık liderler bulunan Rusya, NATO ile ortaklık noktasına kadar gelmiştir.

Bu arada, 2008 Finans Krizi ve 2020'deki pandemi, paradigma değişimini tetikleyen iki büyük kırılma olarak adlandırılabilir.

Tüm bu süreçler, Batı'nın beklediğinin aksine Rusya'nın teslim olmadığını, aksine Putin'le birlikte eski nüfuz alanlarını geri kazanmaya çalıştığını göstermiştir. Günümüzde ise önce iki kutupluluğa, ardından Çin, Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi ülkelerin sisteme ağırlığını koymasıyla "çok kutuplu" bir dünyaya evrilmiştir.

BM, aslında sadece bir Güvenlik Konseyinden ibaret değildir; bünyesinde BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Dünya Gıda Programı (WFP), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve İnsan Hakları Konseyi gibi insanlığın temel ihtiyaçlarına yanıt veren devasa bir uzmanlık ağı barındırmaktadır. 193 ülkenin sesini duyurabildiği, dünyanın en büyük demokratik platformu olan Genel Kurul, bu yönüyle

oldukça saygın bir konuma sahiptir. Öyle ki BM bayrağı, dünyanın her yerinde bir "uzlaşma" ve "tarafsızlık" sembolü olarak görülmektedir. Bu, çoğu devletin kendi bayrağının taşıyamayacağı bir diplomatik ayrıcalıktır.

ABD'nin caydırıcılığına yaslanan NATO ise Rusya-Ukrayna Savaşı'nda ciddi bir acziyet sergilemektedir. Özellikle ABD yönetiminin "Üçüncü Dünya Savaşı riski nedeniyle doğrudan müdahil olmayacağız" beyanı, NATO'nun caydırıcılık zırhında bir çatlak yaratmıştır. Bu noktada Rusya'nın dış politika karakterini iyi analiz etmek gerekir. Rusya, siyaseti ve diplomasiyi bir "satranç oyunu" titizliğiyle yöneten, hamlelerini uzun vadeli kurgulayan bir ülkedir. Ancak bu satranç tahtasında rakibi ile aynı zamanda bir "Rus ruleti" oynatmayı da sever; bir yandan diplomatik hamleler yaparken, diğer yandan tehlikeli riskler almaktan da çekinmez.

Paradigma değişimini tetikleyen en önemli kırılma ise Libya Krizi olmuştur. NATO, BM Güvenlik Konseyi kararıyla aslında bölgede "gözetleme/izleme" misyonuyla hareket etmiştir. Bu misyonun Kaddafi'nin devrilmesi ve Libya'nın çöküşüyle sonuçlanan bir sürece evrilmesi, Rusya için bir "aldatılma" duygusu yaratmıştır. Rusya, bu noktada Libya'nın intikamını Suriye'de alarak Batı'nın beklediğinin aksine "kolay teslim alınacak bir aktör" olmadığını kanıtlamıştır. Özetle dünya, 1991 sonrası "tek kutuplu" düzenin beklentilerinin aksine yeniden çok kutuplu, ittifakların sorgulandığı ve satranç tahtasının sürekli hareket hâlinde olduğu bir belirsizlik dönemine girmiştir.

Rusya, Suriye'de iki buçuk sene boyunca hiçbir Güvenlik Konseyi kararının çıkmasına izin vermemiştir. Karar çıkmayınca Suriye; önce iç savaşa, ardından mülteci göçlerine sürüklenmiş ve dağılarak içinden çıkılamaz bir girdaba girmiştir. İki buçuk sene sonra Suriye'de kimyasal silahlar kullanılması üzerine bir Güvenlik Konseyi kararı çıkmıştır. Fakat Rusya, bu oyunu o kadar ustaca oynamıştır ki istediği zaman karar çıkarabilmektedir. Batı dünyası "kimyasal kullanımına" odaklanmışken; Rusya tamamen "cambaza bak" taktiğini uygulamış ve Libya'daki durumun rövanşını Suriye'de almıştır.

Ukrayna konusunda ise aslında Rusya'nın bu savaşı başlatacağı çok aşikârdı. Batı bunu görememiş ya da görse bile çaresiz kalmıştır. Kosova'nın NATO güçleri tarafından desteklenmesi, Belgrad'ın bombalanması ve Kosova'nın bağımsızlığını kazanmasının rövanşını Rusya, Gürcistan'da almış ve ülkenin üçte ikisini işgal etmiştir. Rusya, Batı'nın tahrikiyle 2013 yılında gerçekleşen Meydan (Maidan) gösterilerinin karşılığını Kırım'ı alarak vermiştir.

NATO'nun 2008 yılındaki Bükreş Zirvesi'nde Ukrayna'ya verilen "NATO'ya girebilirsin" sözünün karşılığı ise bugünkü Ukrayna Savaşı olmuştur.

Rusya, Ukrayna'ya 22 Şubat 2022 tarihinde saldırarak çok büyük bir hata yapmıştır. Her şeyden öte zamanlaması bile yanlış olmuştur. Zira o bölge, tarihin bütün dönemlerinde o aylarda bataklık olan "siyah toprak" denilen bir alandır. Yağmur yağdığında ne tanklar ne de insan yürüyebilmektedir. Rusya o dönemde kalkıp Kiev'i fethetmek istemiştir. 50-60 tankla beraber ilerlerken hepsi çamura batmıştır. Kiev'e gidemeyince savaş kilitlenmiştir ve hâlen devam etmektedir. Hata yapıldığı zaman bunun telafisi çok daha uzun zaman almaktadır.

İkinci kırılma ise Arap Baharı'dır. Bu, aslında bütün dünyanın, belki de Batı dünyasının çok heyecanla karşıladığı bir gelişme olmuştur. Yıllardır diktatörlerle yönetilen bu ülkelerin artık bu diktatörlerden kurtulduğu düşüncesi hâkimdi. Bu ülkelerde demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve özgürlüğün artık hâkim olacağı varsayıldı. Ancak gelinen nokta itibarıyla Batı dünyası, eski düzeni ve diktatörlerin dönemini aramaya başladı. Zira o dönemde insan hakları, demokrasi ve hukuk yoktu, ancak pek de güzel istikrar vardı. Örneğin Libya'da 300 kabile vardır ve Kaddafi, büyük bir başarıyla o kabileleri bir arada tutmuştu. Mısır'da Mübarek devrildiğinde tekrar bir askerî darbe olmuş, ama herkes bunu "Mısır elden gitmedi" diye memnuniyetle karşılamıştır. Irak'ta Saddam'ı devirmişlerdir. Ülke, parça parçadır ve hâlâ toparlanamamaktadır. Suriye de toparlanmaya çalışmaktadır.

Diğer yandan Çin, iki kutuptan üç kutuplu dünyaya geçişte Asya ülkeleriyle birlikte çok büyük bir rol oynamaktadır. BM Güvenlik Konseyi üyesi olan "Çin", aslında Tayvan'dı. O dönemde Mao henüz yürüyüşünü tamamlamamıştı. 1949 yılına kadar Çin Halk Cumhuriyeti henüz kurulmamıştı. Tayvan, 1971 yılına kadar BM Güvenlik Konseyi üyesi olarak Çin'in temsilcisi sıfatıyla kalmıştır. Çin'in küresel sistemdeki yükselişi, İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen güç dengelerinin nasıl kökten değişebileceğinin en somut örneği olmuştur. 1971 yılına kadar yaklaşık 1,5 milyar nüfuslu devasa bir ülkenin yok sayılması, dönemin jeopolitik körlüğünü yansıtan trajikomik bir detaydır. Ancak Çin, kendi kutbunu güçlendirmek adına Afrika ve Asya'da uyguladığı "yardım ve kalkınma karşılığı nüfuz" politikasıyla (yol, havaalanı, saray ve altyapı projeleri) bugün BM oylamalarında kendi ekseninde hareket eden devasa bir blok yaratmayı başarmıştır.

Artık güç sadece askerî ve ekonomik büyüklükle değil, teknolojik hâkimiyetle ölçülmektedir. İki sene öncesine kadar pek üzerinde durulmayan

çipler, bugün telefonlardan otomobillere, silah sistemlerinden uzay araçlarına kadar her şeyin ana merkezi hâline gelmiştir. Çin, Tayvan ve küresel tedarik zinciri üzerindeki etkisiyle bu alanda kilit bir oyuncudur. Aynı şekilde geleceğin teknolojisi olarak görülen "değerli madenler savaşı" da ABD, Rusya ve Çin arasında gizli bir rekabet konusu olarak gündemdedir.

AB, kurulduğu günden bu yana demokrasi, refah ve hukukun üstünlüğü temelinde "Amerikan rüyası"na alternatif olarak küresel bir çekim merkezi olmuştur. Türkiye için de 60 yılı aşkın süredir stratejik bir hedef olan bu yapı, günlük yaşamın her hücresine dokunan müktesebatıyla benzersiz bir entegrasyon modelidir. Ancak AB, bugün yapısal bir krizle karşı karşıyadır:

- Genişleme Sorunu: 6 ülkeyle başlayan sistem, 27 ülkeye ulaşınca karar alma mekanizmaları (veto yetkileri ve bürokratik hantallık) tıkanmıştır.
- Yeni Vizyon: Jacques Delors ile başlayıp Ursula von der Leyen ile yeniden gündeme gelen "Çekirdek ve Çeper" (Core-Periphery) modeli; güçlü ülkelerin merkezde, daha az gelişmişlerin ise çevrede olduğu bir yapıyı zorunlu kılmaktadır.

Türkiye için Gümrük Birliği, 1980'li yıllarda sadece pamuk, tütün ve fındık ihraç eden bir ekonomiden, günümüzde 18 bin kalem sanayi ürünü ihraç eden dev bir üretim üssüne dönüşmenin anahtarı olmuştur. Siyasi engellere ve "Kopenhag Kriterleri"nin zaman zaman keyfi uygulanmasına rağmen Türkiye, müktesebatını kendi iç reformları (Ankara Kriterleri) ile uyumlu hale getirme çabasını sürdürmüştür.

Yeni dünya düzeni inşa sürecinde Avrupa'nın yeriyle ilgili ikilemi anlamak için öncelikle "Avrupa" tanımının karmaşıklığına bakmak gerekir. BM sistemindeki coğrafi gruplar (Batı grubu, Doğu bloğu, Asya grubu gibi) arasındaki geçişkenlik ve farklılıklar, Avrupa'nın tek bir blok olarak hareket etmesini güçleştirmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı, Avrupa'da ve AB içinde derin bir ayrışmaya yol açmıştır. Ukrayna'nın yanında yer alma eğiliminde olanlar ile Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya gibi Rusya ile daha mesafeli ya da farklı temayüllere sahip ülkeler arasındaki görüş ayrılıkları, kararların bloke edildiği bir tablo ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Avrupa'nın yeni düzendeki yerini belirlemek için Rusya-Ukrayna Savaşı'nın sonucunu beklemek gerekmektedir. Eğer mevcut durum devam ederse Avrupa, kararsız kalmaya devam edecektir. Ancak ABD ve Rusya arasında bir mutabakat sağlanırsa ve Ukrayna'nın NATO veya AB üyesi olmayacağı kesinleşirse, Avrupa'nın pozisyonu yeniden şekillenecektir.

Bu noktada Ukrayna'nın geleceği, Avrupa'nın güvenliği için en kritik sorundur. 1.500 kilometrelik bir hatta asker yerleştirerek Rusya'yı önlemeye çalışmak sembolik bir çabadan öteye geçemeyebilir. AB, kendi iç işleyişi ve dünyanın en büyük on ekonomisi arasındaki yeriyle önemli bir yapıdır. Ancak ABD ile olan ilişkileri ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nın finali, AB'nin gelecekte güçlü bir konuma mı döneceğini yoksa bölünecek mi olduğunu belirleyecektir. Polonya'nın kendi başına bir güç olarak ortaya çıkması, mevcut ekonomik zorlukları ve Ukrayna'dan gelen yoğun göç baskısı nedeniyle pek olası değildir. Polonya, Almanya ile Rusya arasında kalan "tampon" veya "yastık" ülkeler grubunun bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Rusya ile Batı arasında asıl tampon bölge tartışması Polonya değil, Ukrayna üzerindedir.

AB'nin bugün Ukrayna'ya yönelik politikaları ile Türkiye'ye uygulanan Kopenhag Kriterleri arasındaki çelişki de dikkat çekicidir. Türkiye'ye yıllarca uygulanan ve karşılanması için büyük emek verilen şartlar, bugün Ukrayna için askıya alınmış görünmektedir. Ukrayna'nın bugün hiçbir altyapı veya serbest piyasa koşulu sağlamadan AB'ye alınması ihtimali, Avrupa'nın mevcut "üyelik" vizyonunun nasıl bir kriz içinde olduğunu göstermektedir. Rusya'nın bu durumu kabul etmesi pek mümkün görünmemektedir.

Rusya, tanklarını balçığa saplamayıp Kiev'e ulaşabilseydi ve orada Poroshenko benzeri, Batı'nın ve kendisinin daha kolay kabul edebileceği bir Cumhurbaşkanı olsaydı, işler başka bir noktaya evrilirdi. Ancak Zelenski gelip dünya propaganda mekanizmasını çok iyi kullanınca yanına Batı'yı çekmiştir. Bu sayede Rusya Kiev'i ele geçirememiştir. Fakat Ukrayna'nın neredeyse üçte birini kontrol altına almıştır.

Sürecin şu şekilde gelişeceği öngörülebilir: Gelecekte Rusya'nın aldığı yerlerin kendisinde kaldığı bir sonuç makul görünmektedir. Rusya, "Kırım, Sovyetler Birliği'nin içindeydi, biz verdik, şimdi geri aldık" demektedir. Kırım'ın önemi donanma açısından büyüktür; Sivastopol'da gemileri vardır. Donbas ve Rusların yaşadığı diğer bölgelerde formül şudur: Burası resmen Rusya'nın olmayacak, ama fiili (de facto) olarak Rusya'da kalacaktır. Zelenski toprak vermeyeceğini söylemektedir ki anayasal olarak da haklıdır. Ancak bir şekilde bunu çözeceklerdir; çünkü hem ABD'nin hem Rusya'nın menfaati bunu gerektirmektedir. Savaş bitip Rus pazarı açıldığında hem Ukrayna'nın yeniden inşasında hem de Rusya'daki müteahhitlik projelerinde muazzam bir iş hacmi ortaya çıkacaktır.

Bütün bu sürecin geleceği, Putin ile Trump arasında yürütülen ve Alaska'da zirveye ulaşan müzakere sürecine bağlı görünmektedir. Başkan Trump

durumu hemen halledeceğini zannetmiştir, ancak Rusya'nın çok tecrübeli bir oyuncu olması süreci buraya kadar getirmiştir. Ayrıca Çin faktörü de devrededir. Çin, Rus petrolünü ucuza alıp dünyaya satarak ciddi bir koridor oluşturmaktadır. Rusya, Ukrayna'ya saldırmadan önce Kazakistan ve Kafkaslarda kontrolü sağlamıştır. Stratejik olarak piyonları çok iyi oynamıştır. Trump, eğer bu savaşı çözerse hem gücünü dünyaya ispatlamış olacak hem de Rusya'nın Çin'den daha bağımsız hareket edebileceği bir konum doğacaktır. Yaptırımların Rusya üzerinde beklenen etkiyi yarattığını söylemek doğru olmayacaktır. Bu yaptırımların etkisi, Rusya'nın Irak, Libya veya başka yerlerdeki politikalarında görülmemiştir. Moskova ve St. Petersburg'daki zenginlerin kazançları zaten yerindedir. Geri kalan bölgeler ise zaten fakirdi ve değişen bir şey olmamıştır.

İran ise daha önce işgal görmemiş, çok köklü ve dominant bir kültüre sahip çok önemli bir ülkedir. Şah rejimi devrildikten sonra Humeyni ekibi kazanmış ve 30 yıldır aynı sistem devam etmektedir. Şah büyük bir hata yapmıştır: halk, açlık içindeyken Persepolis'te dünya liderlerine şatafatlı davetler vermiş ve kendi hazinesini halka göstermemiştir. Şah gittiğinde, daha önce ona kucak açan dünya liderlerinin hiçbiri onu ülkesine kabul etmemiştir. İran, Venezuela gibi değildir; sonuna kadar canını vermeye hazır milyonlarca insan vardır. Trump'ın İran'da Venezuela benzeri bir değişim yapması bu yüzden imkânsızdır. Trump'ın bunu bildiği söylenebilir. Trump, önce yığınak yapıp korkutarak karşı tarafı barışa zorlamaya çalışmaktadır. İran'da da aklıselim sahibi insanlar vardır ve onlar da muhakkak bir formül bulmak için çaba sarf edeceklerdir. Türkiye, bu krizi çözmek adına tüm güçlerini kullanmaktadır. Türkiye'nin İran ile 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan beri değişmeyen, çok köklü bir sınırı ve ilişkisi vardır. İran ile ilişki kurmak kolay değildir, ama Türkiye bunu yıllardır sürdürmektedir.

Sonuç

İş dünyasından siyasete, spordan bürokrasiye kadar hayatın her alanında ana unsur başarıdır. Başarılı olamayan yapılar bir süre sonra meşruiyetini ve ilerleme kabiliyetini yitirir. BM başta olmak üzere bu uluslararası kurumların hâlâ hayatta olmasının sebebi, büyük bir başarı sergilemeleri değil; yerlerine ikame edilebilecek kapsamlı bir sistemin kurulma ihtimalinin olmamasıdır. Sistemin merkezi olan BM Güvenlik Konseyi, 1945 yılının galip devletlerine tanınan veto hakkı nedeniyle sık sık kilitlenmektedir. Bu yapı, o günün şartlarında kazananların dünyayı dizayn etmesi için

kurulmuştu. Bugün ise Almanya, İtalya veya Japonya gibi ülkeler, mevcut küresel güç dengesinde söz sahibi olamadıklarını belirterek reform talep etseler de "bir sonraki savaşı kazanmadığınız sürece statüko değişmez" mantığı ile karşılaşmaktadırlar. BM'nin mevcut hâliyle devam etmesinin tek nedeni, yerine ikame edilebilecek daha bütüncül bir yapının kurulmasının imkânsız olmasıdır.

Bugün gelinen noktada dünya; 5G, yapay zekâ, kuantum bilişim ve iklim krizi gibi yeni parametrelerle şekillenmektedir. Trump döneminde iklim politikalarının sorgulanmasıyla ortaya çıkan belirsizlikler, Türkiye'nin ev sahipliği yapacağı COP toplantısı gibi platformları, ekonomik ve siyasi mesajların verileceği kritik birer zemin hâline getirmektedir.

Yeni paradigma; katı ideolojik ittifaklardan ziyade belirlilik, istikrar ve teknolojik egemenlik üzerine kurulu, çok kutuplu ve pragmatik bir düzene işaret etmektedir. Bugünkü paradigmada, belki 5-6 sene önce Batı'nın tek önceliği olan insan haklarına saygı, demokrasi, hukuk ve adalet gibi kavramlar artık geri plandadır. Eskiden AB nezdinde tek kriter Kopenhag siyasi kriterleriydi. Günümüzde bunlar kimsenin umurunda değildir. Öyle bir tablo ortaya çıkmıştır ki Putin, Trump, Meloni ve Macron gibi liderler için önemli olan, belirlilik ve istikrarın olması, barışın ve dengenin sağlanabilmesidir. Bu noktaya gelinmiştir. Yeni paradigma da budur.

Başkan Trump'ın BM dâhil tüm kurumları ve değerleri hedef almasının temel nedeni, daha önce sahip olmadığı bir güce ve bu fikirlerine uyum sağlayacak bir kadroya sahip olmasıdır. Trump'ın hamlelerinin de aslında bir mantıksal sekansı vardır. Başarılı olursa bu yöntem devam edecek, başarısız olursa zaten demokratik sistem kendi içinde bir çözüm bulacaktır. BM üzerindeki baskı ise aslında kurumun hantallığını kırmak ve kendini yenilemesini sağlamak için yararlı olabilir. Çünkü mevcut yapıdaki 200 bin kişilik devasa bürokrasi ve sendikal baskılar altında sistem tıkanmış durumdadır. Trump'ın önerdiği "Barış Kurulu" gibi yeni yapılar, BM'nin hantallığına bir cevap niteliğindedir.

Türkiye, dünya siyasetinde çok önemli bir ülke hâline gelmiştir. Dünyadaki en önemli 10 sorundan belki de 7-8 tanesi Türkiye'nin doğrudan siyasi katkısı olmadan çözülemeyecek duruma gelmiştir. Türkiye, artık "bensiz olmaz" diyerek değil, bizzat en önemli sorunlarda araya girerek güvenilen ve sözü dinlenen bir aktör olarak masada yer almaktadır.

Askerî ve ekonomik güç olarak da çok kritik bir noktada olan Türkiye'nin savunma sanayi alanında kat ettiği mesafe inanılmazdır. Ekonomik olarak da Türkiye, başka bir ülkenin başına gelse çoktan iflas bayrağını

çekecek deprem, pandemi ve bölgesel savaşlar gibi süreçlerden alnının akıyla çıkmıştır. Arkasında 700 yıllık bir tarih ve inanılmaz derecede çalışkan bir millet vardır. Türkiye'nin her şehrinde, sokağında muazzam bir hareketlilik görülmektedir. Genç ve çok iyi yetişmiş nüfus, siyasi istikrar ve Türk Hava Yolları'nın dünyanın her yerine uzanan ağıyla Türkiye, bugün küresel sistemin vazgeçilmez bir parçasıdır.

TARİH BOYUNCA TÜRK TOPRAKLARINA SIĞINANLAR

Ender ARAT
Büyükelçi (E)

Giriş

Tarih boyunca farklı coğrafyalardan ve kültürlerden insanlar; bulundukları ülkelerde baskıya uğradıklarında, can güvenlikleri tehlikeye girdiğinde ya da özgürlükleri ellerinden alındığında kurtuluşu Türk topraklarına sığınmakta bulmuşlardır. Türk milleti ise tarih boyunca bu insanlara kapılarını kapatmamış; dil, din, ırk ya da sosyal statü ayrımı yapmaksızın onları bağrına basmıştır.

Onlara sunulan bu sıcak ilgi, insani yaklaşım ve misafirperverlik, sığınanların hafızasında derin izler bırakmıştır. Bu kişilerden bazıları zamanla Türk toplumunun bir parçası hâline gelmiş, bu topraklarda üretmiş, katkı sağlamış ve adeta bizden biri olmuştur. Ülkelerine geri dönenler ise Türk topraklarında gördükleri bu samimi ve koruyucu yaklaşımı hayatları boyunca unutmamışlardır.

Bu tarihsel gerçekliğin ve örneklerin daha fazla anlatılması, yazılması ve gelecek nesillere aktarılması için bir müze kurulması büyük önem taşımaktadır.

"Tanrı misafiri" anlayışı, tarih boyunca Türk toplumunun davranışlarına yön vermiş ve zor durumda olan insanlar için bu toprakları güvenli bir liman hâline getirmiştir. Türklerin tarih boyunca sergilediği bu kapsayıcı ve koruyucu tutum, sadece geçmişin bir mirası değil, aynı zamanda insanlık adına önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Tarih boyunca Türk topraklarına sığınanlar arasında cumhurbaşkanları, krallar, başbakanlar, bakanlar, komutanlar, özgürlük kahramanları, subaylar, bilim adamları, profesörler, yazarlar, artistler, müzisyenler ve en çok da mazlum insanlar vardır. Örneğin 1917 Bolşevik İhtilali sonrasında

Kızıl Ordu'dan kaçan ve sayıları 240 bini bulan Beyaz Ruslar İstanbul'a gelmişlerdir. O sırada işgal altında bulunan İstanbul, Balkanlardan gelen Türk göçmenleriyle dolmuş, bu kadar sıkıntılı bir zamanda onlara kol kanat gerilmiştir. Bu da Türk insanının gönül zenginliğiyle açıklanabilir.

1. Çalışmanın Ortaya Çıkış Sebebi

Bu konuyla ilgilenmem bir tesadüfle olmuştur. 1998 yılında Macaristan'a, Budapeşte'ye büyükelçi atandığımda Cumhurbaşkanı Árpád Göncz'e güven mektubumu sunduktan sonra ülkenin diplomatik teamülleri doğrultusunda Meçhul Asker Anıtı'nı ziyaret etmiş ve çelenk bırakmıştım. Kahramanlar Meydanı'nda meçhul asker anıtı vardır.

Meydan, yarım ay şeklindedir ve on dört Macar kahramanın heykeliyle çevrelenmiştir. Buradaki son üç kahramandan bahsetmekte fayda vardır.

Birincisi, İmre Tököli'dir. 1691 senesinde Macar bağımsızlığı için Habsburg İmparatorluğu'na karşı ayaklanmıştır. Bir iki muharebeyi kazanmış ve o sırada Osmanlı, bu fırsatı değerlendirmiş ve İmre Tököli'yi Orta Macaristan Kralı ilan etmiştir. İmre Tököli, mührünü şu şekilde kullanmıştır: "Muin'i Âli Osman'ın itaat etmekteyim emrine, Orta Macaristan kralıyım, lakabım Tököli İmre." 1697 yılında İmre Tököli, Habsburg Ordusu'nun baskılarına dayanamamış, Osmanlı'ya gelmiş ve Padişah, onu İzmit'e yerleştirmiştir. İmre Tököli, burada yaşamış ve yine burada vefat etmiştir.

İkincisi II. Ferenc Rakoczi'dir. Macar bağımsızlık hareketinin önderlerinden Ferenc Rakoczi, İmre Tököli gibi 1705 yılında ayaklanmış, fakat direnememiş, bunun sonucunda yandaşları, askerleri ve komutanlarıyla beraber Polonya'ya iltica etmiştir. Oradan Fransa'ya geçmiş, ancak Fransa Kralı, Habsburg İmparatorluğu'nun baskısı nedeniyle bunları kabul edememiştir. Padişah, 1715 senesinde üç adet kalyon sınıfı gemi göndermiş, Marsilya'dan onları alıp ülkeye getirmiş ve Tekirdağ'a yerleştirmiştir. Bunlar, 1732 yılına kadar Tekirdağ'da yaşamış ve orada vefat etmişlerdir. Bütün arzusu Paris'te yaşamak olmasına rağmen, mecburen yaşamının geri kalanı Osmanlı topraklarında, onun himayesinde geçmiştir. Vasiyeti olarak kalbinin Paris'e gönderilmesini istemiş, kendisi de İstanbul'da Saint Benoit Koleji'nin içindeki şapele gömülmüştür.

Üçüncü kahraman Kossuth Lajos'tur. 1848 ihtilali ve Macar özgürlük mücadelesi döneminde Kossuth Lajos, Macaristan için başbakanlık da yapmıştır, fakat mücadeleyi kaybetmiştir. Askerleri ve komutanlarıyla beraber o da Vidin'e gelmiş ve oradan da İstanbul'a getirilmişlerdir. 1848 senesinde

Osmanlı İmparatorluğu eskisi gibi kudretli olmadığından ötürü onu İstanbul'da muhafaza edememişler ve Kütahya'ya göndermişlerdir. Kütahya'da bir buçuk yıl yaşamıştır.

Konuyla ilgili olarak Macar tarihçi András Gergely, bu ismin Macarlar için çok önemli olduğunu, Macar şehirlerinin, kasabalarının, köylerinin, en geniş cadde ve bulvarlarının Kossuth Lajos'un adını taşıdığını belirtmiştir. Paralarının hepsinde Kossuth Lajos'un resminin olduğunu söyleyen András Gergely, örnek olarak Türkler için Atatürk neyse Macarlar için Kossuth'un da aynı önemi taşıdığını belirtmiştir.

Macaristan'da parlamento binasının önünde iki tane heykel vardır: Sağda Ferenc Rakoczi ve solda Kossuth Lajos. Birinin mezarı Tekirdağ'da, diğerinin mezarı Kütahya'dadır. Buraların hiçbirinde bir tane Macar yaşamamasına rağmen onlar için çok önemli yerlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında binlerce Macar kalkıp ülkemize gelmiştir. Günümüzde Feriköy Katolik Kilisesi mezarlığında yatan birçok Macar vardır. O dönemde Alman Ordusu Macaristan'a girince Macaristan Başbakanı Miklós Kállay da eşiyle beraber Türk Büyükelçiliğine sığınmıştır. Başbakan burada üç ay kalmış, baskılar sonucunda teslim olmuş, karısı ise kalmaya devam etmiştir. O dönemde büyükelçiliğimize sığınan başka Yahudi aileler de olmuştur.

2. Tarihte Türk Topraklarına Sığınan Yahudiler

Bulunduğu ülkede zorda kaldığında, bir problemle karşılaştığında, baskı gördüğünde, soykırıma uğradığında Türkiye'ye sığınan çok sayıda büyük isim olmuştur.

Tarihte 1492 yılında Engizisyon'dan kaçan Yahudiler anlatılmaktadır. Oysa Yahudilerin Türkiye'ye, yani Türk topraklarına ilk gelişleri daha öncedir. 1326 senesinde Sultan Orhan, Bursa'yı almış, burada hâkimiyet kurmuş ve onun üzerine Konstantinopolis'te zulüm gören Yahudiler kalkıp Bursa'ya gelmiş ve burada Hayim Sinagogu'nu kurmuşlardır. Osmanlı topraklarında kurulan ilk sinagog Hayim Sinagogu, Bursa'da olup günümüzde cemaati kalmamasına rağmen varlığını sürdürmektedir.

1363 yılında 1. Murat, Edirne'yi almış ve Selanik'teki Yahudiler kalkıp buraya gelmişlerdir. Daha sonra Macaristan'dan 1376 yılında kovulan Yahudiler kalkıp yine Osmanlı topraklarına gelmişlerdir. Sicilya'dan kovulan Yahudileri 1394 yılında Edirne'de Padişah kabul etmiş ve Dubrovnik'e

yerleştirmiştir. 1420 yılında Selanik'i alınca Edirne'deki Yahudiler Selanik'e gitmişlerdir.

Bir toplumun tarihini incelemek için o toplumun mezarlıklarına ve okullarına bakılır. Selanik'teki Yahudi mezarlığı da Tel Aviv'deki Yahudi mezarlığından daha büyüktür. Bu da Selanik'teki Yahudi nüfusun Osmanlı döneminde rahat ve huzur içinde yaşadığını göstermektedir. Anadolu'da da Yahudi mezarlıkları vardır. 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiği vakit karşılayanlar arasında Yahudiler de olmuştur. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nda Nazilerden kaçan Yahudiler de Türkiye'ye sığınmışlardır.

Atatürk döneminde de Nazilerden kaçan profesörlere kucak açılmış ve bu kişiler ülkeye getirilmiştir. Konuyla ilgili kaleme alınan Faruk Şen'in "Ay Yıldız Altında Sürgün" adlı kitabında 600 profesörden bahsedilmektedir. "Türklere Güvendiler, Tarih Boyunca Türk Topraklarına Sığınanlar" kitabımda tespit ettiğim üzere 1100 kişiyi bulan bir liste söz konusudur. Fakat bunların hepsi profesör değildir. Bazı profesörler, Türkiye'ye gelirken beraberinde kendi ekibini ve çalışma arkadaşlarını da getirmiştir.

Avram Galanti'nin "Türkler ve Yahudiler" adlı kitabında 2.102 profesörden veya bilim adamından bahsedilmektedir. İşin acı tarafı ise bu gerçeğin son 20-25 yıldır Almanya'daki bazı kesimler tarafından çarpıtılması ve farklı şekilde anlatılmasıdır. Bu akımın başını da Hamburg Üniversitesi çekmektedir. Örneğin, bu üniversitedeki Corry Guttstadt adlı bir okutman, "Türkler Alman profesörleri kurtarmak için almadı. Üniversite reformu yapmışlardı. Atatürk, üniversite reformu yapmıştı. Ülkelerinde yeterli profesör, bilim adamı yoktu. Onun için aldılar." düşüncesini yaymaya çalışmaktadır. Fakat Paris'teki bir Fransız Yahudisi "Biz tarih boyunca ne zaman başımız derde girerse kurtuluşu Türklerde bulduk" sözleriyle Corry Guttstadt'ın bu düşüncesine itiraz etmiştir.

31 Ekim-1 Kasım 2012 tarihlerinde İstanbul'daki Goethe Enstitüsü, Avusturya Kültür Forumu ve Boğaziçi Üniversitesine bağlı olan Atatürk Enstitüsü iş birliğinde düzenlenen bir konferansa katılan Corry Guttstadt'ın bu düşüncelerine cevap olarak Emekli Büyükelçi Nuri Yıldırım, "Bu profesörleri kurtarmak için Almanların Türklere ihtiyacı vardı" diyerek itiraz etmiş ve gerçekleri apaçık dile getirmiştir.

3. Türk Topraklarına Sığınanlar: Diğer Önemli Örnekler

Türk topraklarına sığınanlarla ilgili örneklerden biri de İmam Humeyni'dir. İran'dan kaçan Humeyni, önce Irak'a götürülmüş, ardından Türkiye'ye getirilmiş ve Bursa'da 3 ay kalmıştır. Başka bir örnekte, 19. yüzyılda Cezayir'de Emir Abdülkadir yakalanmış, Fransa'ya götürülmüş, Osmanlı Padişahı devreye girmiş, Emir Abdülkadir, beraberindeki 40 kişiyle birlikte ülkemize getirilmiş ve Bursa'ya yerleştirilmiştir. Fakat Bursa'da Arapça konuşulmadığı için buradan ayrılmış, o vakit bir başka Türk şehri olan Halep'e gitmiş ve orada da vefat etmiştir.

Bunun dışında Tunuslu, Britanyalı, Katalanlı ve Tamil gerillaları gibi örnekler de vardır. Bir başka örnek olan Ezidiler, yaşadıkları coğrafyada halkın tepkisini çekmiş, dine inanmadıkları ve puta taptıkları için köyleri yakılmış ve Suriye'ye kaçmışlardır. Oradan da kovulan Ezidiler, canlarını kurtarmak için Türkiye'ye gelmişlerdir. Yaşadıkları yerlerden kovulan Ezidiler, mazlum durumuna düştükleri vakit Güneydoğu'daki halkımız tarafından kucaklanmış ve eski köylerine yerleştirilmişlerdir.

Halep'te Türklerle evlenen Suriyeli profesörler, mühendisler ve doktorlar da çocuklarını iyi eğitim almaları için İstanbul'a, Ankara'ya göndermektedir. Bu çocuklar, teknik üniversitelerde, tıp fakültelerinde, ziraat fakültelerinde ve mühendislik okullarında okumaktadırlar. Hatta, Suriye'de Hafız Esad zamanında, 1987 yılında Ruslar tarafından uzaya gönderilen Albay Muhammed Ahmed Faris, rejime karşı gelmesinin ardından İstanbul'a kaçmış ve Fatih'te yaşamıştır.

Türkiye'ye sığınanların hepsi, hayatlarını bu sayede kurtarmışlardır. Türkiye'de gördükleri sıcak ilgiyi unutmamış ve bir kısmı bizden birisi gibi olmuştur. Bir kısmı geri dönmesine rağmen bu sıcak karşılamayı her zaman hatırlamaktadır.

Sonuç ve Gelecek İçin Öneriler

Türkçedeki "Tanrı misafiri" sözü de bu anlamda kıymetlidir ve başka dillerde bu ifade yoktur. Vatanımıza gelen insanların çoğu memleketlerine dönmüş, bir kısmı dönememiş, bir kısmı bizlerden birisi olmuş, bizimle beraber yaşamışlardır ve bizim için önemli insanlar olmuşlardır. Neden Türkiye'ye geldiklerini irdelemek gerekirse; bir kere Anadolu, yani Türk toprakları, kuzeyden güneye, doğudan batıya bir geçiş yolu üzerindedir. Ulaşmak çok kolaydır. Türkiye'ye ve bu anlamda Türk topraklarına ulaşmak tarih boyunca hep kolay olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında üç kıtaya egemen bir imparatorluğun verdiği güven nedeniyle rahat gelmişler ve kabul edilmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti döneminde de bu gelenler kucaklanmışlardır. Türkiye'ye sığınanların hepsi, hayatlarını bu sayede kurtarmışlardır. Türkiye'de gördükleri sıcak ilgiyi unutmamış ve bir kısmı bizden birisi gibi olmuştur. Bir kısmı geri dönmesine rağmen bu sıcak karşılamayı her zaman hatırlamaktadır. Arnold Reisman, "Nazilerden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu" kitabının başında şunu söyler: "Türklerin özellikle mazlumlara karşı ne kadar hoşgörülü olduğu Batı kaynaklı Avrupa'da pek bilinmez." Fakat buna katılmak mümkün değildir. Çünkü bilinmemesinin imkânı yoktur. "Bilinmesi istenmez" daha doğru bir ifade olacaktır. Dolayısıyla bizim yapmamız gereken bunları mümkün olduğu kadar fazla anlatmak ve yazmaktır.

Türk insanının bu gönül zenginliğini anlatabilmek adına öncelikle 2006 yılında Dışişleri Bakanlığında bir sergi düzenlenmiştir. 60 panoluk bir sergide bütün bunlar sergilenmiştir. Sergi, Dışişleri Bakanlığının sanat galerisinde açılmış, Ankara'daki bütün büyükelçiler etkinliğe gelmiş ve kendi tarihlerinden isimleri bizzat görmüşlerdir. Aynı şekilde Eskişehir'de sergi açılmış, yine İstanbul'da Medeniyetler İttifakı'nın birinci forumu esnasında sergi düzenlenmiş, altmış ülkenin dışişleri bakanı ve iki başbakan bu sergiyi görmüş, bunun üzerine sergi dünyaya açılmıştır. Ardından ABD'de Memphis Festivali sırasında, Los Angeles'ta ve New York'ta da açılmıştır. Devamında birçok ülkede ve şehirde bu sergi açılmıştır.

Bu konuda yazdığım "Türklere Güvendiler: Tarih Boyunca Türk Topraklarına Sığınanlar" adlı kitabım ise 2016 yılında yayımlanmış ve bugüne kadar üç baskı yapmıştır. Burada ulaşılması arzulanan temel amaç; kitap yazmak, konferans vermek ve sergi açmak değil, bu konunun bir müzede ölümsüz hale getirilmesidir.

DİPLOMASİ KARİYERİNİN İNCELİKLERİ: BÜYÜKELÇİ'NİN SAHA NOTLARI VE ÖNGÖRÜLER

Tunç ÜĞDÜL
Büyükelçi (E)

Giriş

Türkiye'nin dış politikası hem tarihsel mirasından hem de bulunduğu coğrafyanın dinamiklerinden kaynaklanan çok boyutlu sorunlarla şekillenmektedir. Geçmişten gelen meseleler arasında 1915 olayları, Kıbrıs sorunu ve terörle mücadele öne çıkarken; güncel gelişmeler de diplomatik gündemi sürekli olarak canlı tutmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Doğu'daki istikrarsızlıklar, Arap Baharı'nın yarattığı dönüşümler, Rusya-Ukrayna Savaşı ve Suriye'de ve ardından İran'da, yani komşu ülkelerde yaşanan çatışmalar ve krizler bu kapsamdadır. Ayrıca Filistin meselesi gibi kronik sorunlar da Türkiye'nin yakından takip ettiği konular arasındadır.

Bu çok katmanlı ve zorlu gündem, Türk diplomatlarına sıradanın ötesinde bir sorumluluk yüklemektedir. Dışişleri mensupları, yalnızca klasik diplomatik becerilerle değil; aynı zamanda geniş bir tarihsel perspektif, güçlü bir analiz yeteneği ve yüksek bir uyum kapasitesiyle hareket etmek zorundadır. Tüm bu süreçler, Türk diplomatını hem zorlayan hem de olgunlaştıran birer tecrübe alanı niteliğindedir.

Mesleğin temelinde liyakat ilkesi yer almaktadır. Tüm kamu kurumları içinde istihdamda liyakat ilkesine en fazla özen gösterilen kurumların başında Dışişleri Bakanlığı yer almıştır. Bizim görev yaptığımız dönemlerde, Dışişleri teşkilatına girişte olduğu gibi, meslek içinde yükselme de ciddi kriterlere bağlı olmuştur. Göreve başladıktan yaklaşık altı yıl sonra girilen başkâtiplik sınavı, kariyer basamaklarında ilerlemenin zorunlu ve belirleyici aşamalarından biri olmuştur. Sınırlı sayıda deneme hakkı bulunan bu sınavı başarıyla geçenler, daha üst görevlere yükselebilir. Bu nedenle Türk diplomatlarına duyulan saygıyı değerlendirirken, bu kadroların

çok katmanlı ve titiz bir eleme sürecinden geçtiğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

1. Diplomatik Kariyerlerimiz

Diplomatik kariyerim hakkında bilgi paylaşırken şüphesiz kıymetli eşimden de bahsetmekte fayda vardır. Çünkü ben bir diplomatla hayatımı birleştirdim ve bu kariyeri aslında birlikte yaptık. Arka arkaya da emekli olduk. Aramızda bir sene vardı. Benden bir sene sonra Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Kırk yılı aşkın süre Dışişleri Bakanlığı'nda devletimize hizmet ettik.

Onun özgeçmişi hakkında da, karı-koca diplomat bir çiftin yaşamını aksettirmek bakımından bilgi vermeyi faydalı görüyorum. Eşim Aslıgül Üğdül, o da büyükelçi mertebesine ulaşmıştır.

Eşimle birlikte hayatımızı, mesleğimizi, dış politikamızın temel meselelerini de birlikte yazdığımız bir kitapla çevremizle paylaşmak istedik. 2022 yılında Remzi Kitabevi'nden yayınlanan "Diplomasi Cephesi-Haricîyeci Bir Çiftin 40 Yılı" adlı kitapta kendi özel hayatlarımız ve bu anlamda iki çocuklu bir aile düzeninde 16 farklı evde bu yolculuğu nasıl yürüttüğümüzün hikâyesi vardır. Bunun dışında görev yaptığımız yerlerde ele aldığımız konular da yer almaktadır ki bu konular aslında Türk dış politikasının birçok temel meselesine denk düşmektedir.

Biz bu mesleği severek seçtik ve gururla görev yaptık. Dışarıdan bakıldığında hariciye mesleği, sadece Türkiye'de değil, yabancı ülkeler bakımından da daha ziyade şatafatıyla görülmekte ve nitelendirilmektedir. Ancak mesleğin aynı zamanda çeşitli zorlukları da vardır. Özellikle Türk diplomatı olmak da ayrıca kolay değildir.

Eşimle birlikte Kültür İşleri Genel Müdürlüğü'nde göreve başladık. Ben Paris Büyükelçiliğimize ilk tayinimde atandığım zaman eşim de Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) nezdindeki Daimî Temsilciliğimize, yine Paris'e atandı. Orada iki yıl görev yaptıktan sonra ikimiz birden daha mütevazı görevlere gönderildik. Ben Filibe Başkonsolosluğu'muza, eşim de Selanik Başkonsolosluğu'muza tayin edildik.

Bulgaristan'da Türkiye'nin Sofya Büyükelçiliği ve Filibe ile Burgaz'da başkonsoloslukları vardır. Bulgaristan'la ilişkilerimiz o yıllarda zor bir süreçten geçiyordu. Çünkü sosyalist rejim, 1984 yılından başlamak üzere orada yaşayan soydaşlarımıza karşı, Türkçe isimlerin Bulgarca isimlerle zorla değiştirilmesinden, Türkçe konuşmanın yasaklanmasına kadar insanlık dışı

bir asimilasyon kampanyası başlatmıştı. Bu eritme kampanyası 1984 yılından 1989 yılında rejimin çöküşüne kadar devam etti.

Yunanistan'la da ilişkilerimiz o sırada parlak değildi. Bu zorlu görevlerin sonunda 1988 yılında Ankara'ya döndük. İki yıl Ankara'da görev yaptık. Ben Balkanlar Dairesi'nde Bulgaristan konularından sorumlu Şube Müdürü olarak görev yaptım. Bu dönem, 1988-1990 yıllarındaki Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göçe denk düşüyordu. Üç aylık bir süre zarfında, hatta üç ayı bile bulmadan 313 bin soydaşımız Türkiye'ye giriş yaptı. O dönemde Balkan Dairesi'nde bu konularla ilgili yoğun mesai harcadık. Eşim de aynı dönemde Yunanistan Dairesi'nde çalışıyordu. Oradan iki yıllık görevimizin sonunda Brüksel'de, AB nezdindeki Daimî Temsilciliği'mizde görevlendirildim. Eşim de "EUREKA" denilen Avrupa Bilim Ajansı'nda uluslararası memur statüsünde üç yıl görev yaptı. Ben dört yılı AB nezdindeki Daimî Temsilciliği'mizde, eşim de Avrupa Bilim Ajansındaki görevinin ardından tayinde dördüncü yılı Anvers Başkonsolosluğumuzda konsolos olarak tamamladık.

Bu görevlerin sonunda Türkiye'ye döndük. İlk yurt dışı tayinlerde üç yılı nispeten gelişmiş bir ülkede, iki yılı daha zor koşulları olan ülkelerde olmak üzere art arda iki dış tayin yapılır. Bunun sırası değişebilir. İlk tayinlerin ardından merkezde Ankara'da Dışişleri Bakanlığında iki yıl, ardından dış görevde dört yıllık tayinlerle kariyer ilerler. İstisnai durumlarda görev süreleri uzayıp kısalabilir. Biz de ilk turu iki aşamalı gerçekleştirdikten sonra ikinci turumuzu da Brüksel'de tamamlamış olduk. Merkeze geldikten sonra yeniden Balkan Dairesi'nde görev yaptım. Bu sırada Bosna Savaşı'na denk düşüyordu. Eşim Uluslararası Siyasi Kuruluşlar Genel Müdürlüğü'nde BM Programları, organize suçlar ve uyuşturucu konularından sorumlu şube müdürü olarak görev yaptı. Buradan sonra ben BM nezdindeki Daimî Temsilciliğimize New York'a, eşim de Montreal'e, Sivil Havacılık Teşkilatı ICAO nezdindeki Daimî Temsilciliğimize gönderildik.

Komşu ülkelerde görevler yaptığımız bu koşullar, daha sonradan yumuşatıldı ve diplomatların arka arkaya müsait temsilciliklerde aynı çatı altında görev yapmalarının yolu açıldı. Çünkü bakanlığa giren kadın diplomat sayısı zaman içinde artış gösterdi. Bunun doğal bir sonucu olarak bazı kolaylıklar getirildi. Eskiden bunun çok güç olacağını düşünenler de fikirlerini değiştirdiler. Aynı çatı altında huzurla ve dayanışma içinde çalışan insanların mesailerindeki verimlilik de böylece yükselmiş oldu. Bu dört yıllık görevimizin sonunda, esas itibarıyla BM'de ben Kıbrıs konularıyla

ilgilendim. Bunun yanı sıra Türk-Yunan ilişkileri, barışı koruma operasyonları ve BM reformu gibi konular da görev alanıma giriyordu.

Bu dört yıllık görevimizin sonunda yeniden merkeze döndük. Ben üçüncü defa Balkan Dairesi'nde, bu sefer Daire Başkanı sıfatıyla görev yaptım. Bu dönem de Kosova Savaşı'na denk düşüyordu. Yani birincisinde Balkan Dairesi'nde Bulgaristan'dan zorunlu göç, ikincisinde Bosna Savaşı, üçüncüsünde de Kosova sorunu gündemdeydi. Balkan Dairesindeki görevimin ardından Uluslararası Siyasi Kuruluşlardan sorumlu genel müdür yardımcılığı görevine atandım. Burada ülkemizin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine giden adaylık sürecimizi başlattık. Eşim de AB Genel Sekreterliği Siyasi İşler Dairesi'nde Daire Başkanı olarak görev yaptı. Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasına giden süreçte art arda reformların gerçekleştirildiği, ülkemize yatırımların arttığı, ekonomimizin geliştiği bir süreçti. Aslı, oradan 2005 yılında BM Cenevre Ofisi nezdindeki Daimî Temsilciliğimize, Elçi-Müsteşar ve Daimî Temsilci Yardımcısı olarak atandı. Ben ondan bir sene sonra Slovakya'ya büyükelçi olarak atandım. Slovakya'daki görevimi bitirirken, eşimle birlikte bu sefer ikimiz de büyükelçi olarak ben Fas'a, eşim de Senegal'e tayin olduk. Eşim Afrika'ya atanan ilk Türk kadın büyükelçi unvanını elde etti. Ondan sonra yol açıldı. Bugün birçok kadın büyükelçimiz o coğrafyada da ülkemizi başarıyla temsil etmektedir. Fas ve Senegal görevlerimizin ardından merkeze döndük. Ben Araştırma ve Güvenlik İşleri Genel Müdürü oldum. Eşim de Aile Bakanı nezdinde danışmanlık görevinin ardından Avrupa Genel Müdürlüğü'ne atandı ve Avrupa Genel Müdürü olarak görev yaptı.

Buradan da son büyükelçilik tayinlerimizi 2016 yılında öğrendik. Varşova'ya büyükelçi olarak gönderildim. Eşim de Slovakya'ya büyükelçi olarak atandı. Burada da özel bir durum söz konusudur. Çünkü ben daha önce Slovakya'da görev yapmıştım. Eşim de aynı şehre arada büyükelçilik yapan başka temsilcilerimizin ardından büyükelçi olarak atanmış oldu. Yaklaşık dört yılı geçen bir dönemin ardından merkeze döndük ve emekli olduk.

Meslek boyunca tercihlerimizden hiçbir zaman pişman olmadık. Türkiye'yi dünyanın farklı yerlerinde temsil etmenin gururunu yaşadık. Türk hariciyesi zorlu bir sınavla girilen çok iyi yetişmiş ve nitelikli insanların bir araya geldiği bir camia olarak bilinir. Biz de bu camianın mensubu olmaktan hep mutlu olduk.

Bu sınavı kazanmanın ötesinde Dışişleri Bakanlığı bakımından geleneksel bir meslek içi eğitim söz konusudur. Bu meslek içi eğitim, akademide formel olarak gerçekleştirilmekte, ancak esas eğitim çıraklık, kalfalık

ve ustalık üzerinden gerçekleştirilmektedir. Dışişlerinin Osmanlı'dan gelen gelenekleri vardır. Esas itibarıyla bir Cumhuriyet kurumu olmakla birlikte Osmanlı'nın da bir örgütü ve yerleşik bir hariciye geleneği vardı. Dolayısıyla köklü bir kurumdur. Burada büyükten küçüğe aktarılan deneyimler her zaman çok önem taşımıştır. Biz de bunun bir parçası olduk. Elimizden geldiğince genç arkadaşlarımıza bildiklerimizi ve yaşadıklarımızı aktarmaya çalıştık.

2. Türk Dış Politikasında Tarihsel Sorunlar

Türk dış politikasında geçmişten kaynaklanan bazı sorunlara açıklık getirmekte fayda vardır. Ağustos 1983 tarihinde Paris'teki görevime atanmadan önce ASALA, temmuz ayının ortasında Orly'de bir bomba patlattı ve 9 kişi öldü, çok sayıda insan yaralandı. Fransa'da ben göreve başlamadan evvel 6 şehit vermiştik. Sadece Fransa'da 37 eylem gerçekleştirilmişti. O yıllarda dört kıtada on dokuz ülkede Türk çıkarlarına, diplomatlarına, temsilcilerine ve aile fertlerine karşı terör eylemleri gerçekleştiriliyordu. Bunun, başka bir ülkenin dışişleri teşkilatı bakımından benzer bir örneği yoktur. Bu da bizi daha farklı bir şekilde hazırlanmaya sevk ediyordu. Hepimiz, terörizmle mücadele, kendimizi koruma amacıyla ve görüşlerimizi, davamızı ortaya koymak üzere belirli eğitimlerden de geçiyorduk.

Bu gibi meseleler, Fransa'da ve görev yaptığım her yerde, Kıbrıs sorunu örneğinde olduğu gibi, hep karşımıza geliyordu. Ama son merkez görevimde, yani Araştırma ve Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü görevini yürütürken, araştırma alanım dâhilinde 1915 olaylarının 100. yılını ele alan birimin genel müdürlüğünü yaptım. Çeşitli odaklar tarafından 100. yılda Türkiye'ye karşı gayet organize bir çalışma söz konusuydu. Ona yıllardır hazırlanıyorlardı. Biz de Türkiye olarak kendi görüşlerimizi anlatabilmek ve bu organize çalışmaları nötralize edebilmek amacıyla kendi çalışmalarımızı yürütüyorduk. Geriye baktığımızda söz konusu dönemde başarılı olduğumuzu söylemek mümkündür.

Türkiye'nin sadece Dışişleri teşkilatı veya sınırlı sayıda akademisyen tarafından savunulmaya bırakılmaması gereken haklı davaları vardır. Kıbrıs bir haklı davadır. Türk-Yunan meselelerinde Türkiye'nin son derece meşru tezleri vardır. 1915 olayları haklı bir davadır. 1915 olaylarını ele alırken tabii ki Ermenilerin yaşadığı acılar, onların karşılaştıkları sorunlara karşı da duyarlı olmak gerekir. Bu başka bir meseledir. Ancak Türkiye'ye bir "soykırım" yaftası yapıştırılmasının haksızlığıyla mücadele etmek başka bir şeydir. Pontus soykırım iddiaları da böyledir. 80'li yıllardan önce böyle bir

mesele organize olarak yoktu. Yaşayanlar kendi acılarını yaşıyorlardı, ama bir gün, tezler, kampanyalar üretildi. Önce bir Yunan PASOK milletvekili, bazı dernekler başlattı. Yunan devletinin konuyu üstlenmesi çok daha sonra oldu. Öncesinde kesinlikle yoktu. Şimdi her yıl 19 Mayıs'ta devlet törenleri düzenliyorlar. Üstüne üstlük ülkemizin kurucusu, büyük önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'e de bu çerçevede dil uzatılıyor. Yunan bağımsızlık sürecinde Mora'da, Tripoliçe'de Türklere soykırım boyutlarında kıyımlar yapılmışken, ulusal kurtuluş savaşımız sırasında Ege bölgesinde her türlü katliamlar yapılmışken bu tür organize saldırılara karşı bizler de Türkiye olarak sessiz kalmamalı, daha proaktif olabilmeliyiz.

Türkiye'nin karşı karşıya olduğu bu ve benzer sorunlarda toplumun tüm kesimlerinin hep birlikte bir şekilde elini taşın altına koyması gerekmektedir. Büyük bir memnuniyetle ve gururla söyleyebilirim ki genç nesiller, özellikle Avrupa'da yetişen gençlerimiz, Türkiye'ye yönelik bir haksızlık yapıldığı zaman sosyal medya üzerinden çok ciddi ve içerikli tepkiler gösterebilmektedirler. Tepki gösterirken içerikli tepki çok önemlidir. Altını doldurabilmek çok önemlidir ve bunun günümüzde yapıldığını, bu konuda artık yalnız olmadığımızı ve hep birlikte çabaların sarf edildiğini görmek de açıkçası umut vericidir.

3. Güçlü Dış Politikanın Gerekleri

Güçlü devlet oluşturabilmek için devletin kurumları da önem taşımaktadır. Biz Dışişleri Bakanlığı'na ilk girdiğimizde Dışişleri Bakanlığı Ankara'nın bakanlıklar semtinde Başbakanlık'la bir "L" oluştururdu. Ankara'nın bakanlıklarının tam merkezinde, söz konusu uzun bir yapı Başbakanlık ve diğer bir uzun yapı da Dışişleri Bakanlığı'ydı. Üst katta Başbakan'ın makam odası bulunurdu. Onun hemen karşısında Dışişleri Bakanı'nın makam odası bulunurdu. Onun bir alt katında Türkiye'nin bir numaralı bürokratı olan Başbakanlık Müsteşarı'nın makam odası bulunurdu. Onun karşısında da Dışişleri Genel Sekreteri'nin ofisi bulunurdu. Dışişleri Genel Sekreteri, daha sonra Dışişleri Müsteşarı adını aldı.

Bu konumlanma öncelikle şunu göstermekteydi; Dışişleri Bakanlığı'nın Türk devlet sistemi içinde iyi eğitilmiş kadroları, sadece dışişleri meselelerinde değil, aslında devletin birçok hayati meselesinde de danışılacak kadar yakında tutulan insanlardı. Çünkü yetişmiş kadrolarda devletin meseleleri derken de onu dış politikadan, dış ilişkilerden tamamen soyutlamak mümkün değildir. Her devletin her meselesinin bir dış boyutu vardır. Dolayısıyla bu kadar yakın addedilen ve yakında tutulması gereken insanlardı.

Dışişleri Bakanlığının konumu, binaları ülkenin yönetim merkezinden fiilen uzaklaşırken, nitelikli kadrolarına danışılması da özellikle Cumhurbaşkanlığı yönetim sistemi çerçevesinde artık eskisi gibi değil.

Bu bağlamda Bakanlıklarda müsteşarlık makamının kaldırılmasının sakıncalarına da işaret etmek istiyorum. Sadece Dışişleri Bakanlığında değil, Türkiye'de bütün bakanlıklarda müsteşarların yerine bakan yardımcıları görevlendirildi. Bu durum, ortaya zamanla büyük bir boşluk çıkardı. Nitekim müsteşarlar, bütün bakanlığı koordine eden, bakanlığın bütün üst ve alt görevlerinin, personel politikasının eşgüdümünü sağlayan insanlardı. Bakanlıkların ana beyni durumundaydılar.

Kendi siyasi gündemleri olan Bakan yardımcıları ise, o makamı tam manasıyla dolduramadılar. Bu meselenin, hâlihazırda hükûmet düzeyinde de yeniden gündeme alınması yolunda ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Yani bunun bir ihtiyaç olduğu, bir boşluk doğduğu hükûmet düzeyinde de çeşitli şekillerde gündeme getirilmektedir. Önümüzdeki dönemde müsteşarlık makamı yeniden oluşturulabilir.

Sadece müsteşarlık değil, çeşitli kurumların öneminden de bahsetmek gerekir. Bizim zamanımızda bir Devlet Planlama Teşkilatı vardı, çok ciddi yetkin, liyakat sahibi kadrolara sahipti. Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Devlet İstatistik Enstitüsü gibi kurumlardan da bahsedilebilir. Bunlar, devlet içinde ağırlığı olan kurumlardır. Burada, nitelikli insanlar görev yapmaya devam ediyorlar. En nihayetinde devletimizde bir süreklilik vardır. Zira devlet kurumlarıyla vardır ve bu güçlü kurumlar hiç kuşkusuz güçlü devlet ve dış politika inşa süreçlerinde oldukça önemli birer yere sahiptirler.

Daha önce de dile getirdiğim üzere, diplomasi mesleği bakımından liyakat son derece önemlidir. Bizlerin zorlu bir sınav sonucunda Dışişleri Bakanlığı'na giriş yaptığımızı ifade etmiştim. Mesleğe girdikten altı yıl sonra da meslek içi bir sınav söz konusuydu. Başkatiplik sınavı, üst mevkilere çıkabilmek için geçilmesi zorunlu olan bir sınavdır. Buna üç defa girme hakkı bulunmaktadır. Bu sınavı her hariciye mensubu geçerek ancak daha üst mertebelere yükselebilir. Dolayısıyla Türk diplomatlarına duyulan saygıdan bahsederken söz konusu diplomatların bu sınavlar sonucunda seçilmiş kadrolar olduğunu da teslim etmek gerekir.

Bilindiği gibi 2010 yılından itibaren bu durumda bazı farklılaşmalar ortaya çıktı ve 2015 yılından sonra görevden çıkarmaların söz konusu olduğu süreçler yaşandı. Bu giriş sınavlarında hak etmeyen insanların bakanlığa girmeleri söz konusu oldu. Bunlardan belirli dersler çıkarıldı ve hâlâ

da çıkarılması gerekmektedir. Çünkü liyakat, bütün kurumlar açısından, devletin düzgün işlemesi açısından ve ülkenin potansiyelinin tam olarak kullanabilmesi açısından son derece önemlidir. Bir işi en iyi yapabilecek insanın o göreve getirilmesi en temel husustur. Bunu mutlaka devlet olarak hayata geçirmemiz ve üzerinde titizlikle durmamız gerekir.

İkinci mesele, iç politikanın dış politikayı etkilememesi gerekmektedir. Yani iç politika için dış politika asla yapılmamalıdır. Bunun zaman zaman örnekleri görülmüştür. İç politikada ülke içinde siyasi sonuçlar elde edebilmek amacıyla dış politika adımları asla atılmamalıdır. Dış politikanın kendi dinamikleri vardır ve dış politika esas itibarıyla reel politika olmalıdır. Bu son derece önemlidir. Kaldı ki dış politikada yine belirttiğim üzere ittifaklar da son derece önemlidir. Reel politika derken bir de ittifaklara atıfta bulunmak gerekmektedir. Hiçbir zaman değerli bir yalnızlık olmaz. Yani her zaman sizin müttefiklerle birlikte hareket etmeniz ve olabildiğince bu ülkeleri yanınızda tutmanız gerekmektedir. Bu, her zaman mümkün olmaz. Mutlaka hasımlarınız olacaktır. Hasımlarınız olsa da birilerinin sizin yanınızda olması gerekmektedir.

Doğu Akdeniz'de yakın geçmişte bizim için hayati bazı meseleler ortaya çıkmıştır. Bunlar özetle; deniz yetki alanlarının sınırlandırılması, kıta sahanlıkları, enerji kaynaklarının çıkartılması ve taşınmasıyla ilgili konulardır. Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ortaklığında yürütülen bazı ittifakların tartışıldığı bir dönemde Türkiye'nin Rusya'yla, Suriye'yle, İsrail'le, Mısır'la ve onun ötesinde aynı zamanda Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan'la, farklı ölçülerde de olsa ABD ve AB ülkeleriyle ilişkileri ya bozuktu ya da çok iyi durumda değildi. Dolayısıyla siz, Doğu Akdeniz gibi bir alanda özellikle herhangi bir tezinizi ilerletmek ve konumunuzu korumak istiyorsanız başta doğrudan o bölgenin ülkelerinden en azından bir grubunu yanınıza almak durumunda olmanız gerekir.

Azerbaycan örneğine baktığımızda, bu ülkenin Karabağ meselesinde büyük bir başarı elde ettiği görülmektedir. O başarıyı elde ederken birçok önemli müttefiki yanına alabilmiş oldu. Mesela Ermenilerle ilgili bir meselede, Ermenilere yüzde yüz destek veren ABD ve Fransa gibi çok önemli iki ülkeyi nötralize etmeyi başardı. Reel politika işte budur. O sayede kendi ulusal meselesini büyük bir zaferle sonuçlandırdı. Aksi hâlde Fransa veya ABD'deki güçlü Ermeni lobisi bir şekilde Azerbaycan'ı engelleyebilirdi. Bakü, buradaki Yahudi lobisi üzerinden büyük ölçüde etkilerini kırdı.

Dış politikada ittifaklar kurmanın önemini detaylandırmak için BM marjındaki faaliyetlerimizden bahsetmek yararlı olacaktır.

Belirtmiş olduğum gibi, Uluslararası Siyasi Kuruluşlar Genel Müdür Yardımcılığımızda, yani BM'yle ilgili çok taraflı konulardan siyasi olarak sorumlu birimde görev yaptım. Daha öncesinde esasen New York'ta Birleşmiş Milletler nezdindeki temsilciliğimizde çalışmıştım. Biz, neredeyse 50 yıllık bir aradan sonra yeniden BM Güvenlik Konseyi'ne aday olduk. 2009-2010 dönemi için BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine adaylığımızı koyduk. Ama biz bu kampanyayı 2003 yılında başlatmıştık. O dönemde ben görevliydim. Oradan ayrıldıktan sonra yerime gelen arkadaşlarım o bayrağı taşıdılar. Ta ki 2008 yılında yapılan seçimlere kadar ve biz, o seçimleri büyük bir başarıyla, üçte ikinin de ötesinde 151 oy alarak Avusturya ve İzlanda'yı geride bırakıp BM Güvenlik Konseyi'ne geçici üye olarak seçildik.

Bundan sonra 2015-2016 dönemi için yeniden adaylık koyduk. Bu sefer rakiplerimiz İspanya ve Yeni Zelanda'ydı. Seçimler 2014 yılında yapıldı. Birinci seçimlerde rekor oyla seçildik. İkinci seçimde ise Türkiye 60 oy aldı, İspanya ve Yeni Zelanda'nın gerisinde kaldı ve seçilemedi. Peki burada, söz konusu 6 yıl içinde 151'den 60'a nasıl düştük? Niye düştük? Bunların çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

İttifaklardan bahsederken ülkelerin çeşitli güçlerinden bahsetmekteyiz. Bunu, dış politika araştırmaları yaparken her zaman göz önüne almak gerekir.

Türkiye, bundan 10-15 sene evvel Keşmir konusunda Hindistan ile Pakistan arasında, Golan Tepeleri konusunda İsrail ile Suriye arasında, Gürcistan ile Rusya arasında, nükleer konusunda İran ile ABD arasında ara buluculuk yapan bir ülkeydi. Bütün bunlar da reel politikanın ve birçok partnere eşit davranmanın sonucu olarak elde edilen konumlardır. Zira, reel politika ve dış politikanın yürütülmesinde çok önemli bir konu da ülkenin ekonomisinin güçlü olmasıdır. Başka bir ifadeyle ülkenin herhangi bir şekilde dışa bağımlılığının minimal düzeyde olmasıdır. Her ülkenin bir diğeriyle karşılıklı çıkarları söz konusudur. Bunun üzerinden dengeler oluşmaktadır. Ama burada hiçbir zaman edilgenliğe ve bu karşılıklı bağımlılığın belli bir dengenin dışında cereyan etmesine izin vermemek gerekir.

4. Dış Politikada Güncel Gelişmeler Hakkında Sorulara Cevaplar

4.1. Balkanlardaki Gelişmeler

Balkanlardaki güncel gelişmelerden hareketle yeni bir krizin ortaya çıkıp çıkmayacağı tartışılmaktadır. Bu anlamda ABD'nin Yunanistan ve Doğu Akdeniz'deki artan varlığı dikkat çekmektedir. Bununla ilgili olarak Türkiye Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan da dikkat çekici

bir konuşma yapmış ve Amerikan varlığının Türkiye açısından da dikkatle takip edildiğini belirtmiştir.

Balkanlar bizim için hayati bir önem taşımaktadır. Osmanlı İmparatorluğu öncelikle bir Balkan İmparatorluğu'ydu ve Türklerin Avrupa'ya bağlantısını sağlayan coğrafyadır. Batı Avrupa'ya açılan son derece önemli bir geçiş coğrafyamızdır. Türkiye, oradan Batı Avrupa ile her türlü ilişkisini yürütmektedir.

Balkanlarda hem Türk azınlıkları hem de akraba topluluklar vardır. Çok ciddi bir kültürel varlığımız hâlâ orada ayakta durmaktadır. Türkiye'nin de katkılarıyla zaman içinde bunlar ihya edilmekte ve korunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ağırlık merkezi, bütün entelijansiyası, en önemli kadroları ve birikimleri Balkan odaklıydı. Yine günümüzde Türkiye'de milyonlarca insan Balkan kökenlidir. Dolayısıyla bizi Balkanlarla birleştiren çok sayıda ve çok ciddi bağ vardır. Bu bakımdan bizim Balkanlardaki gelişmeleri yakından izlemeye devam etmemiz gerekir.

AB, genişleme süreçlerinde hem havuç hem de sopa tabir edilen yöntemlerle kendi istikrarını çevresine ve bu anlamda Balkanlara yansıtmaya çalıştı. Fakat Balkanlar bakımından bu süreç sonuçlanamadı. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bir kere Balkan ülkelerinin iç istikrarı tamamen sağlanamadı. AB de Balkanlara genişleme ihtiyacını, iştahını eskisi kadar kuvvetle yaşamamaktadır. Yani Avrupa, kendi sorunları ve Ukrayna-Rusya çatışmasının da etkisiyle Balkanlara genişlemeye yönelik çok kuvvetli politikalar yürütememektedir.

Bu bakımdan Balkanlardaki sorunların henüz tamamen çözüldüğü söylenemez. Kosova'nın kuzeyinde Mitrovica'da, oradaki Sırpların Kosova'ya entegrasyonları, Sırbistan'ın söz konusu Sırpları kendi görüşleri doğrultusunda kullanması, keza Bosna-Hersek'teki Sırp Cumhuriyeti'nde gözlerin Saraybosna yerine Belgrad'a yönelik olması, bütün bunlar Balkanların istikrarının önündeki engeller olarak durmaya devam etmektedir.

Bunların daha büyük çatışmalara yol açacağını söylemek doğru olmayacaktır. Bunlar, bir şekilde daha fazla genişlemeden kontrol edilebilir meselelerdir. Balkanların istikrarı ve huzuru açısından Türkiye olarak ilgimizi her zaman devam ettiriyoruz ve ettirmemiz gerekir. Türkiye, AB'nin tam üyesi olsaydı Balkanlardaki mevcudiyeti çok daha farklı olur, çok daha görünür ve kuvvetli olurdu. Türkiye'nin belki AB üyesi olamamasında bu düşüncenin ve endişenin de payı olmuştur. Yani Türkiye'nin gücünden rahatsız olan ülkeler, Balkanlarda kendi politikalarını oluşturmuşlardır.

4.2. Doğu Akdeniz ve ABD'yle İlişkiler

ABD'nin Doğu Akdeniz'deki konumu ve Yunanistan ile ilişkilerinin Türkiye aleyhinde sonuçlar doğurup doğurmayacağı merak edilen konulardan biridir. Bu meselenin çok dikkatle izlenmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ABD ile daha sağlıklı ilişkiler kurabilmesi lazımdır. Bu, tabii Türkiye'den kaynaklanmamaktadır. ABD ile bir süredir maalesef çeşitli alanlarda farklı düşünmekte ve farklı politikalar yürütebilmekteyiz. Bu, Suriye'nin kuzeyinde ve diğer bazı askerî konularda da olabilmektedir. Bunların bir kısmı Amerikan yönetimlerinden, bir kısmı ABD'nin bürokrasisinden, bir kısmı da oradaki lobilerin çalışmalarından kaynaklanmaktadır. ABD, hâlihazırda tasvip etmediğimiz çok sayıda gelişmenin aktörü durumundadır. Bu, sadece bizim açımızdan değil, dünya genelinde de geçerlidir. Yani dünya hep birlikte ABD'nin neler yaptığını ve ülkenin nasıl yönetildiğini izlemektedir. Amerikan Başkanı'nın sözleri her gün her yerde tartışılmakta ve şaşkınlıkla karşılanmaktadır. Ama sonuçta ABD, bir şekilde herkesin hayatını etkileyen tasarruflarda bulunabilmektedir.

Bu yaşadığımız belirsizlikler dünyasında ABD'nin dışında başka aktörler de vardır. Uluslararası sisteme zarar veren veya bu sisteme zarar verilmesini engelleme kapasitesini kullanmayan aktörler söz konusudur. Zarar verenler açısından Putin'i de dile getirmek gerekmektedir. Çünkü Ukrayna'ya saldırısı, hiçbir şekilde onaylanamaz.

Uygar dünyanın kabul etmemesi gereken adımlar arka arkaya atılırken Avrupa'nın büyük güçleri Almanya, İngiltere ve Fransa da ellerini kavuşturmuş olarak durumu izlemektedirler. Başta Gazze'deki durum ve İsrail'in saldırganlığı olmak üzere hiçbir şekilde kabul edilemeyecek, isyanla karşılanması gereken adımlar, coğrafyamızda Filistinlilere karşı ve en sonunda Güney Lübnan'da ardı ardına atılmaktadır. Aynı zamanda İran'da okulun bombalanması örneği de verilebilir. Bunlara yeterli ve gerekli tepkiler uluslararası sistem tarafından gösterilememektedir.

ABD şu anda dünyanın en büyük gücüdür. Türkiye'nin NATO'da müttefikidir ve birçok ülkenin her şeye rağmen bir şekilde siyasi, ekonomik veya askerî alanlarda yakın ilişkiler yürütmesi gereken bir ülke durumundadır. Dolayısıyla bizim de müttefik olduğumuz ABD ile ilişkileri mümkün olan en üst düzeyde tutabilmek için çaba sarf etmemiz gerekir. Bu, bütün ülkeler bakımından bir şekilde geçerlidir. Nitekim Yunanistan, İtalya ve Fransa gibi ülkeler de çaba sarf etmektedir. Dolayısıyla ABD'yi etkilemenin çeşitli yolları vardır. Bunlar; lobiler, müttefikler, stratejik konum, kaynaklar

gibi çeşitli enstrümanlar olabilir. Bütün bunlar, ABD gibi bir ülkeyle ilişkilerde azami şekilde kullanılması gereken hususlardır.

4.3. Türkiye'nin Afrika'daki Konumu

Türk-Amerikan ilişkilerindeki seyrin Türk dış politikası ve uluslararası örgütler bağlamında etkisi de tartışılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmesinde Kasım 2007 tarihli Erdoğan-Bush zirvesinin ve dolayısıyla Türk-Amerikan ilişkilerindeki düzelmenin etkisinin olup olmadığı da burada soruldu. Bu soruya karşılık olarak kısa ve net bir "hayır" demek gerekir. Çünkü BM Güvenlik Konseyi'ne seçim BM Genel Kurulu'nda yapılmaktadır. Bütün üye ülkelerin oylarıyla yapılmaktadır. Bunun BM Güvenlik Konseyi ile veya BM Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir üyesiyle alakası yoktur.

Dolayısıyla Türkiye, 151 ülkenin oyuyla seçilmiştir. Bu süreçte çok iyi bir kampanya yürüten Türkiye, 2008 yılında yükselen bir ülke durumundaydı. Türkiye'nin ekonomisi son derece iyi durumdaydı ve dış ilişkileri gelişiyordu. Bu anlamda AB ile ilişkileri de gelişiyordu ve müzakerelere giden süreç söz konusuydu. Dolayısıyla o konjonktüre bakıldığında ekonomik açıdan da siyasi açıdan da uluslararası konum itibarıyla de Türkiye çok iyi durumdaydı. O süreçte Türkiye, Afrika politikasını daha kuvvetli bir şekilde hayata geçirdi. Örneğin Türkiye, BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için adaylığını 2003 yılında açıkladıktan sonra benim de dâhil olduğum heyetler, Afrika ülkelerine gittik. En Az Gelişmiş Ülkeler Grubu'nun büyük çoğunluğu Afrikalıdır. O ülkeler grubuyla Türkiye olarak ilişki kurduk, onların toplantılarına katıldık, daha sonraki yıllarda onların toplantılarına ev sahipliği yaptık, onlara çeşitli projeler üzerinden yardımlar sağladık. İlişkilerimizi son derece iyi tuttuk ve daha da geliştirdik.

Gelinen noktada Türkiye, Afrika ülkelerinin çoğuyla son derece güvenilir ve saygın bir partner durumundadır. Hemen her Afrika ülkesinde temsilciliklerimiz bulunmaktadır. Türk Hava Yolları çok sayıda Afrika başkentine ve kentlerine uçuş gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin, Fransa ve İngiltere'nin aksine, bölgede geçmişten kalan olumsuz bir mirası yoktur. Türkiye, onlara eşit davranan, eşit ortak olarak karşılarına çıkan ve ciddi iş yapan bir ülkedir. Hatta Türkiye, Çin'den daha güvenilir bir partner durumundadır. Çin, Afrika'ya çok güçlü ve büyük yatırımlarla giren bir ülkedir. Ama Çin, o kadar sonuç odaklı beklentilerle girmektedir ki, aynı güveni her Afrika ülkesinin Çin'e duyduğunu söylemek pek doğru olmayacaktır. Bu bakımdan Türkiye'nin konumu iyidir. Dolayısıyla BM Güvenlik Konseyi'ne

Türkiye kendi bileğinin gücüyle ve saygınlığıyla, uluslararası alanda yaptığı oylamayla seçilmiştir. Bunun tepede olan görüşmelerle ilgisi yoktur.

4.4. Ermenistan Meselesi

Türkiye-Ermenistan ilişkilerindeki düzelmenin, sözde "soykırım" noktasında nasıl bir sonuç yaratacağı merak edilen konular arasındadır. Bu düzelmenin son derece olumlu bir sonuç yaratacağını vurgulamak gerekir. Zira Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkilerinin düzelmesini, ben şahsen bir emekli büyükelçi olarak, aynı zamanda görev yaptığım dönemleri de kapsayacak şekilde son derece olumlu karşılamaktayım. Türkiye ile Ermenistan'ın iyi ilişkiler içinde olması, Ermenistan'ın Türkiye üzerinden Batı'ya bağlanması, birçok açıdan hem Türkiye'ye hem de özellikle Ermenistan'a olumlu katkılar sağlayacak bir gelişme olacaktır. Bunun en kısa zamanda hayata geçirilebilmesini umarım.

Ermenistan Cumhurbaşkanı Nikol Paşinyan da kendisine birtakım eleştiriler gelmesine rağmen bu konuda gerçekçi adımlar atmıştır. Özellikle ABD, Fransa, Avustralya ve Kanada'daki Ermeni diasporaları, Taşnak partisi, Ermenistan'a göre son derece radikal tutumlar taşımakta ve her zaman daha çatışmacı ve kavgacı politikalar yürütülmesini istemektedir. Bu, Yunan diasporaları bakımından da geçerlidir. Burada bir soykırım endüstrisi vardır. Bunlardan beslenen kesimler vardır ve bunlar, bunun böyle devam etmesini arzu ederler. Dolayısıyla Paşinyan'ın attığı adımlar diaspora tarafından son derece eleştirilmiştir. Bu bakımdan hem Türkiye hem Azerbaycan ile Ermenistan'ın ilişkilerinin karşılıklı olarak tamamen normalleştirilmesi her ülkenin ve bölgenin yararına olacaktır.

Paşinyan, bu konuda gerçekten çok gerçekçi ifadelerde bulunmuştur. Bu hayata geçirildiği takdirde 1915 olayları bağlamında da soykırım endüstrisinin silahları büyük ölçüde azalmış olacaktır. Ermenistan'la sürdürülecek sağlıklı ilişkiler bu konunun daha sağduyuyla ve tarihçiler arasında daha rahat değerlendirilmesinin de yolunu açacaktır.

4.5. İsrail, Ermenistan ve Yunanistan ile ilişkiler ve Azınlıklar

İsrail Gazze'de tüm dünyanın gözü önünde bir soykırım gerçekleştirdi. Gerçekten vicdanı olan insanların hiçbir şekilde kabul edemeyeceği şeyler İsrail Devleti ve ordusu tarafından yapıldı ve şimdilerde Güney Lübnan'da yapılmaya devam edilmektedir.

Öte yandan 1915 olayları bağlamında da Türkiye'ye büyük haksızlıklar yapıldı. Ben şehitler vermiş bir camianın mensubuyum. Kendimi

korumak için zaman içinde Fransa'da çelik yelek giymek ve silah taşımak durumunda da kaldım.

Ama bu konularda bir tefrikin yapılabilmesi önemlidir. İsrail'in yürüttüğü politikalara kızıp Yahudilere karşı genelleştirilmiş düşmanlık son derece sağlıksızdır ve antisemitizmdir. Türkiye'de, bu ülkenin bir parçası olarak, zamanında Kurtuluş Savaşı'mıza da ciddi katkılar sağlamış bir camianın mensubu Yahudi inancına bağlı vatandaşlarımız varken ve dünyanın birçok yerinde İsrail'in politikalarını şiddetle eleştiren Yahudiler mevcutken genelleştirmelerden kaçınmak ve Yahudilere karşı antisemitik söylemlerin parçası olmak son derece yanlıştır ve haksızdır.

Ermeniler bakımından da Türkiye'de Ermeni kökenli vatandaşlarımız vardır. 1915 olaylarıyla ilgili olarak veya onun dışında diaspora kaynaklı ya da Ermenistan kaynaklı bir olumsuzlukla karşılaştığımız zaman, bunu asla ve asla Ermenilerin geneline yaymamamız gerekir. Bu, aynı zamanda Rumlar ve Yunanlar bakımından da geçerlidir. Karşı taraftan veya başka dinamiklerden kaynaklanan bazı olumsuz tasarrufların yansımaları zaman zaman çok talihsiz sonuçlara yol açmıştır. Dönem olarak belirtmek gerekirse; 6-7 Eylül olayları, Yahudilere karşı Trakya olayları, 1930'larda olanlar, Varlık Vergisi. Bunlar, bizim tarihimizde öz eleştiri yapmamız gereken hususlardır. Çünkü başka sorunların faturası kendi vatandaşlarımıza çıkarılmıştır ve masum insanlar mağdur olmuştur. Bu ayrımı her zaman yapabilmemiz gerekir. Öte yandan, bu ayrımı yaparken de Türklere karşı Balkanlarda, Yunanistan'da geçmişte işlenen suçlar, hâlâ devam eden haksızlıkların da tarafımızca azınlıklar değil, gerçek muhatapları nezdinde gündeme getirilmesinden geri kalınmaması gerekir.

4.6. İran Krizi ve Türk Dış Politikasına Etkileri

İran Krizi'nin Türk dış politikasında ne tür sonuçlara yol açabileceği de merak edilmektedir. İran bağlamında sağduyulu bir politika, bir devlet politikası izlendiği görülmektedir. İran komşumuzdur. Bu ülkenin istikrarı ve bütünlüğü son derece önemlidir. İran'ın bir saldırıya maruz kaldığı görülmektedir. İran'ın bu saldırıyı hak ettiği konusunda son derece ciddi tartışmalar vardır. Belki de İsrail'in ön almasıyla ve peşinden ABD'yi sürüklemesiyle yaşanan bir süreç söz konusudur.

ABD de bu savaşın parçası olmuştur. Evanjelik gruplara dikkat çekmek gerekir. Devletlerin bu tür dini gruplar, tarikatlar tarafından yönetilmesi söz konusu olabilmektedir. Dünyanın bir numaralı süper gücü ABD'nin bu tür düşüncelerin ve insanların kontrolünde olması, tabii akıl alır şey

değildir. Reel politik, teopolitiğe kurban edilmektedir. İran dayanmaktadır. Öte yandan İran'daki mevcut mollalar rejiminin "insanlık dışı" bir rejim olduğunu da dile getirmemiz gerekir. Çünkü bu savaş çıkmadan evvel sokaklara çıkan, özgürlük isteyen, gerçek anlamda ülkenin dönüşmesini isteyen ve İslam "diktatörlüğünün" sona ermesini, gerçek anlamda temsili seçimlerin yapılmasını arzu eden insanlar kitleler hâlinde öldürülmüştür. Bu süreçte binlerce insan öldürülmüştür. Bu rakamları kapatmaya çalışsalar bile on binlerden bahsedilmektedir.

Böyle bir rejim söz konusudur. Bu rejim değişir mi? Veyahut böyle mi değişmelidir? Bu da yanlıştır. Çünkü dışarıdan müdahale ile rejimlerin değiştirilmesi sağlıklı dönüşümler anlamına gelmemektedir. Örneğin Şah'ın oğlu ön saflarda yer almaya çalışmaktadır, ancak ciddiye alınacak bir durumu yoktur. ABD'nin bir temsilcisi, piyonu olarak arada bir insanların karşısına çıkmaktadır. İran toplumunun da onu ciddiye almayacağı rahatlıkla söylenebilir.

İran'ın kendi iç dinamikleriyle kendi yönetimini değiştirmesi mevcut ortamda gündem dışıdır. Çünkü dışarıdan saldırıya maruz kalan bu millet, olabildiğince kendi sorunlarını, kendi dünya görüşlerini bir kenara koyarak bu saldırıyla mücadele etmeye, hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla şu anda İran'da bir rejim değişikliği beklemek pek gerçekçi değildir. Ancak bir kara savaşıyla ve ciddi bir çatışma sürecinin sonunda zorla rejim değiştirilme ihtimali de mevcuttur. Bir nükleer saldırının da beklenmemesi gerekir. Eğer olursa, bu yapanlara da çok zarar verir.

5. Dışişleri Bakanlığı ve Akademi Dünyası

Türkiye'de Dışişleri Bakanlığı, akademi camiası ve düşünce kuruluşları arasında yeterli seviyede bir iş birliği yürütülüp yürütülmediği de merak edilmektedir. Bu iş birliği, mevcut durumda hâlâ sınırlıdır diye düşünüyorum. Aslında her zaman bunun eksikliği hissedilmiştir. Geçmişte de sivil toplum kuruluşları veya uluslararası ilişkiler alanında çalışmalar sınırlıydı. Bizim çoğumuz o zaman Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye) mezunları olarak Dışişleri Bakanlığı'na girebiliyorduk. Daha sonra bu çeşitlendi. Başta hukuk fakülteleri, sonra İstanbul'daki üniversiteler, sonra Türkiye'nin her tarafı, yurt dışından işçi çocukları, köylü çocukları dâhil olmak üzere toplumun tüm kesimlerinden hariciyeye zaman içinde girişler oldu. Liyakate dayanan yarışma sınavını kazanan herkes bu bakanlığın mensubu oldu.

Dışişleri Bakanlığı kendi akademisini kurdu ve dışarıda da Mülkiye'nin dışında çeşitli üniversitelerde çok değerli çalışmalar ortaya çıktı. Bunlar üniversiteler kapsamında olduğu gibi başlı başına STK'lar olarak da ortaya çıktı. Şimdi bunlarla bir şekilde ilişkiler yürütülmektedir. Dışişleri SAM bu konularda son dönemde aktif bir çalışma yürütmektedir. Bunu da belirtmekte fayda vardır. Sanırım bu koordinasyonu sağlamada SAM, daha bir ön plana çıkacak gibidir. Zira bu, olması gereken bir husustur.

Dışişlerinde çalışanlar kendilerini geliştirebilme noktasında yüksek lisans ve özellikle doktora yapma imkânlarına sahip olmakla birlikte bu çok zorlu bir süreçtir. Türkiye'nin yoğun gündemi ve sürekli yer değiştirmeler göz önüne alındığında bu çalışmaları yapabilmek kolay olmamaktadır. Hariciyecilerin hem mesai yapıp hem de akademik çalışmalar yürütmesi nispeten zordur. Dolayısıyla en sağlıklısı, hariciyenin kendi içinden personelini belli alanlarda geliştirmeye yönelik programlar yapmasıdır. Bizde de uzmanlaşma vardır. Ama mutlak uzmanlaşma olamaz. Çünkü hepimiz genel kültürlü olmak zorundayız. Yani dış politika hakkında her konuda fikir sahibi olmamız gerekmektedir. Türkiye'nin bütün meseleleri konusunda fikir sahibi olmamız lazımdır. Buna karşılık belli konularda uzmanlaşma da gerekmektedir. NATO, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler, denizcilik, havacılık, Kıbrıs-Yunanistan konuları gibi alanlarda tayinler birikim kazandırmaktadır.

6. Diplomaside Kadınlar

Genelde emekli büyükelçilerin yayınlarına, anılarına, hatıratlarına bakıldığında hep erkekler ön plana çıkmaktadır. Kadınlar çok azdır. Hariciyeyi bir kadın gözüyle görmek, anlamak ve değerlendirmek açısından kadın diplomatların bu hatıratlarını kitap yazarak anlatmaları da güzel bir gelişme olacaktır.

Nitekim bizim girdiğimiz yıllarda kadınların Dışişleri'ne girmesi kolay değildi. Dışişleri Türkiye'nin en Batılı kurumlarından biri olmasına rağmen gene de kadınların hariciyeci olarak görev yapmasına çok sıcak bakmayan kadrolar vardı. Örneğin benim eşim, kadın diplomat istihdamı yapılmayan iki yıllık bir aradan sonra giren ilk kadın memurdur. Ondan evvel az sayıda kadın diplomatımız olmuştur. İlk kadın büyükelçimiz Filiz Dinçmen'di. Daha sonra kadınlar dişleriyle tırnaklarıyla mücadele ederek yükseldiler. Kadınların bir yere ulaşmak için erkeklere nazaran biraz daha fazla çaba sarf etmeleri gerektiğini düşünüyorum. Bu çabayı sarf etmelerine gerek kalmadığında işler normalleşmiş demektir.

Türkiye'de Dışişleri'nde kadın memurların sayısı zaman içinde arttı. Şimdilerde %30-35 civarındadır. Zaman zaman genel müdür yardımcılarında ve genel müdürlerde %50'ye yaklaştı. Bakanlıktaki kadın kariyer memuru oranı yüzde 45 civarındadır. Bu ciddi bir rakamdır. Eşim Afrika'ya atanan ilk Türk kadın büyükelçiydi. Ondan sonra yol açıldı. O zor koşullarda kadınlarımız başarıyla görev yaptılar, dünyanın dört bir tarafında yapıyorlar.

Kitaba gelince, bu sadece benim kitabım değildir. Burada benim ismim yazmasına rağmen bunu karı koca birlikte yazdık. Daha doğrusu ben yazdım, ama her satırına eşimin katkısı oldu. Benim adıma çıktı, ama bu bir ortak çalışmadır ve ikimizin hayatından, çalışmalarından bahsetmektedir. Dolayısıyla ortak eserdir. Kadınlar erkekler kadar yazmamaktadır. Yazan kadın diplomatlarımız vardır, ama şu anda erkekler bu konuda daha çalışkan görünmektedir. Bu da değişecektir diye ümit ediyorum. Muhtemelen önümüzdeki dönemde kadın diplomatlarımızın yayınları artacaktır.

Sonuç Yerine: Diplomat Adaylarına ve Gençlere Tavsiyelerim

Günümüzde bir diplomat adayının sadece akademik başarıya odaklanması artık yeterli görünmemektedir. Önümüzdeki 5-10 yıl içinde diplomasi dünyasında fark yaratacak bir profil çizmek için lisans döneminde hangi somut adımların atılması ve hangi becerilerin geliştirilmesi gerektiği de merak edilmektedir.

Öğrenmenin sonu yoktur. Bunu otuza geldiğinizde "Hamdolsun oldum, çok şey öğrendim, ben artık her şeyi biliyorum" diyebilirsiniz. Ama kırka geldiğinizde bakarsınız otuz yaşındaki hâlinizle aranızda birikim bakımından çok ciddi fark var. Sonra elliye gelirsiniz, kırktan elliye geçerken de çok şey öğrendiğinizi görürsünüz. Elliden altmışa, altmıştan yetmişe geçerken de aynı durum söz konusudur. Ama ciddi bir fark vardır: Gençken öğrenmek çok kolaydır. Gençken kayıt kapasitesi çok yüksektir. Yaş ilerledikçe giderek daha zor öğreniyorsunuz ve daha fazla çaba sarf etmeniz gerekiyor.

Dolayısıyla gençlerimize tavsiyem; zamanlarını olabildiğince iyi değerlendirmeleri, çok fazla okuma yapmaları ve farklı yabancı dilleri öğrenmeleri yönünde olacaktır. Bugünün evrensel dili artık İngilizcedir. Dolayısıyla İngilizcenin mutlaka iyi bilinmesi gerekmektedir. Dışişleri'ne girmek isteyenler bakımından önemlidir. Ama bunun dışında başka dillerin de bilinmesinde fayda vardır. Çeşitli dillerde birikimleri olan insanların sayısı

artık Dışişleri'nde daha fazladır. Ancak her şeyin yanında İngilizce bilgisi büyük önem taşımaktadır.

Türkçeden İngilizceye, İngilizceden Türkçeye çeviriler yapsınlar. Yabancı dergi ve gazete okusunlar. Kültürlerini geliştirsinler. Çok okumak, her şeyi okumak, hobiler edinmek… Müzelere gitmek, tablo seyretmek, müzikle ilgilenmek… Bunlar çok tatmin edici ve sosyal açıdan geliştirici aktivitelerdir. Yabancı arkadaşlar edinmelerini tavsiye ederim. Kendi yaşıtlarıyla ve meslektaşlarıyla temaslar kursunlar, arkadaşlıklar geliştirsinler. Hiç kimse mükemmel değildir. Herkesin bir becerisi vardır. Özelliklerinize göre adımlar atın ve bu dönemi iyi değerlendirin. Öncelikle sözlü sınav bekleyen adaylara başarılar dilerim. Kendilerine güvensinler. Hepimiz o yollardan geçtik. Heyecan duymak çok doğal. Olabildiğince kendilerine güvensinler.

Son söz olarak, büyük bir ülkeyiz. Çok ciddi kapasitemiz, doğal kaynaklarımız, insan kaynaklarımız ve stratejik cüssemiz var. Kurumlarımızı yerine oturttuğumuz, ayaklarımız üzerinde dik durduğumuz takdirde yapamayacağımız şey yoktur. Buna inanıyorum. Şu anki tarihin hızlanışını ve irrasyonel tutum sergileyen liderleri göz önünde bulundurduğumuzda reel politiğin teopolitiğe kurban edildiği bir süreçte; rasyonel akla ve liyakate çok daha fazla ihtiyacımız var. Liyakat, liyakat, liyakat diye tekrarlayarak sözlerime son veriyorum…

ORTADOĞU'DA DEPREM VE TÜRKİYE

Ömer ÖNHON
Büyükelçi (E)

Giriş

Orta Doğu, tarih boyunca siyasi, etnik ve dini gerilimlerin yoğun olarak yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Son yıllarda ise bölgedeki krizlerin derinleşmesi; iç savaşlar, vekâlet çatışmaları ve büyük güçlerin müdahaleleriyle daha karmaşık bir hâl almıştır. Türkiye, coğrafi konumu ve tarihsel bağları nedeniyle bu gelişmelerden doğrudan veya dolaylı olarak etkilenebilmektedir.

Orta Doğu'daki aktörlerin kendi meselelerini doğrudan sahiplenmesi ve çözüm üretme sorumluluğunu üstlenmesi artık kaçınılmaz bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Geçmişte büyük ölçüde dış aktörlerin yönlendirmeleri, dayatmaları ve önerileri doğrultusunda şekillenen Orta Doğu'nun artık sonuna gelindiği açıkça ortadadır. Bu nedenle bölge ülkelerinin daha kapsayıcı ve gerçekçi politikalar geliştirerek ortak bir irade ortaya koymaları gerekmektedir. Nitekim küresel güçlerin bölgeye yönelik tutumları da barış sürecini doğrudan etkilemektedir.

Türkiye, mevcut koşullar altında denge odaklı ve çok boyutlu dış politika anlayışını sürdürme konusunda kararlı bir duruş sergilemektedir. Zira uluslararası krizlerde asıl beceri her zaman doğrudan çatışmaya dâhil olmakta değil, gerektiğinde bu çatışmaların dışında kalabilmektedir. Bu yaklaşım hem stratejik akıl hem de ciddi bir diplomatik direnç gerektirir. Türkiye'nin bu tutumu, yalnızca risklerden kaçınma değil, aynı zamanda krizleri yönetebilme kapasitesine sahip olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Orta Doğu'da yaşanan krizlerin başta Türkiye olmak üzere bölgesel ve küresel etkilerini ele almayı ve geleceğe ilişkin çıkarımlarda bulunmayı amaçlamaktadır.

1. Orta Doğu'da ABD/İsrail-İran Savaşı'na Giden Süreç

28 Şubat 2026 tarihinde ABD ve İsrail tarafından İran'a karşı başlatılan savaş nedeniyle Orta Doğu, dünya gündeminde bir kez daha yerini almıştır. Ancak Orta Doğu'da yaşananlar tarihte her zaman önem arz etmiştir. 2010 yılında Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte son on beş yılda bölgede çok ciddi değişiklikler olmuş, büyük fay hatları kırılmış ve birçok ihtilaf ortaya çıkmıştır. Fakat İran'a karşı başlatılan bu son savaş, bugüne kadar yaşananların üstüne çok farklı bir boyut eklemiştir. Bu savaş, yalnızca dâhil olan ülkeler açısından değil, aynı zamanda küresel ve bölgesel düzeyde büyük bir depreme neden olmuştur. Bu savaş başladığında ABD Başkanı Donald Trump, bir iki gün içinde savaşın biteceğini söylemiş, ancak öyle olmamıştır. Bunun birçok sebebi vardır.

Yakın geçmişe gidecek olursak Suriye'de başlayan iç savaş, başta Türkiye ve diğer komşu ülkeler olmak üzere bölgeyi çok ciddi şekilde etkilemiştir. Suriye'de ciddi bir İran etkisi ortaya çıkmış ve Tahran, ilk günden itibaren Suriye'deki Esad yönetiminin yanında durmuştur. Vekil aktörleri olan Hizbullah ve diğer birtakım Iraklı gruplarla birlikte sahaya inmiştir. Bu gruplar Esad muhaliflerine karşı sonuna kadar savaşmışlardır. Geçen on üç yılın ardından savaş, pek çok kişinin beklemediği bir noktaya gelmiştir. İdlib'den çıkan Heyet Tahrir Şam (HTŞ) ve diğer muhalif güçler çok kısa bir sürede Şam'a varmış ve 8 Aralık 2024 tarihinde Esad rejimi devrilmiştir. Ondan sonra da Esad ülkeden kaçmış ve yönetim değişmiştir.

Bunun bir diğer yansıması da İran'ın Suriye'den çıkarılması olmuştur. Suriye, uzun yıllardır Esad yönetimi altında İsrail'e karşı oluşturulan ve adına "Direniş Ekseni" denilen cephenin (İran'dan sonra) belki de en önemli unsuru olmuştur. Suriye'de yönetim değişince İran net bir şekilde her unsuruyla Suriye'den ve İsrail'e komşu olmaktan çıkartılmıştır. Bu, stratejik konumlanma açısından gerçekten çok önemli bir değişiklik arz etmiştir. Ondan sonra Hamas, İsrail'e saldırmış, buna karşılık İsrail, Gazze'yi yerle bir etmiş ve bunun sonucunda yüz binlerce insan yerlerinden edilmiştir. Bunlar, günümüzde yaşanan bütün olayların birer parçası olarak görülebilir. Bu açıdan Suriye ve Gazze'de olanlar tek başına ele alınırsa bir yanılgı ortaya çıkacaktır.

Aslında Orta Doğu bölgesi, yıllardır birtakım güçler tarafından şekillendirilmektedir. Günümüzde bu şekillendirme, çok daha sarih boyutlarıyla ortaya dökülmüş durumdadır. Bu şekillendirmenin arka planında ise ABD ve İsrail'in bölgeyi kendi fikirlerine göre dizayn etmesi vardır. Burada baş aktör İsrail'dir. Burada kendileri açısından temel amaç, İsrail'in

güvenliğini sağlamaktır. Gerek Lübnan ve Suriye'de gerekse de Gazze ve Batı Şeria'da İsrail tarafından girişilen tüm askerî harekâtların buna yönelik olduğu gayet net bir şekilde görülmektedir. Bu ilk savunma hattı olmakla birlikte daha uzak bir çeperde yine kendilerine tehdit teşkil edebilecek yerlere yönelik düzenlemeleri vardır. Daha açık bir ifadeyle İsrail açısından bakıldığında, vurulması ve daha doğrusu bertaraf edilmesi gereken ülke olarak İran karşımıza çıkmaktadır. Zira Tel Aviv açısından yakın çevresindeki tehdidin asıl kaynağı ve "terör yatağı" olarak Tahran görülmektedir. Dolayısıyla İsrail, kendisine en büyük tehdit olarak nitelendirdikleri İran'a yönelmiştir.

2. ABD/İsrail-İran Savaşı

Trump'ın ikinci döneminde İran'la ilgili bir gelişme yaşanabileceği tahmin edilebiliyordu. Bu bir diplomatik müzakere olabilirdi, sınırlı ve daha geniş çaplı askerî harekâtlar olabilirdi. Günümüzde bunların hepsi yaşanmaktadır. Orta Doğu'nun yeniden şekillendirilmesinin de çeşitli yöntemleri vardır. Birincisi, siyasi ve diplomatik yöntemlerdir. Burada İbrahim Anlaşmaları gibi birtakım ekonomik vaatler ve bölgesel refah düzeyinin artırılması gibi sözler verilerek Arap dünyası içinde İsrail'e destek veren veya en azından onlarla iş birliği yapan veya en azından onlara karşı çıkmayan bir ülkeler grubu oluşturulması hedeflenmektedir. Daha açık bir deyişle buradaki hedef, Orta Doğu'nun bu ülkeler nezdinde ve bu ülkeler yoluyla İsrail açısından daha güvenli hale getirilmesidir.

İbrahim Anlaşmaları'na dâhil olan ülkeler, bu şekillendirme sürecinin diplomatik boyutunu oluşturuyorlardı. Askerî boyutunda ise İran gibi dizginlenmesi zor aktörlerin güç kullanımı yoluyla bertaraf edilmesi amaçlanmıştır. Suriye, Irak, Lübnan ve Hizbullah konularında askerî yöntemlerle yola getirilmesi gerektiği düşünülen aktör de İran'dır. Fakat 2026 yılının Şubat ayının sonunda başlayan savaş, söylendiği gibi iki günde bitmemiş ve nasıl biteceği de tam olarak belli değildir. Çünkü yola çıkarken ne amaçla yola çıkıldığı konusunda bir kere farklı görüşler dizisi ortaya konulmuştur. Örneğin "rejim değiştirilecek", "İran'ın nükleer programı tamamen ortadan kaldırılacak", "İran'ın askerî kapasitesi mümkün olduğu kadar yıpratılacak", "İsrail'e veya uzak ülkelere saldırı düzenleme yetenekleri ortadan kaldırılacak", "balistik füze ve İHA yetenekleri ortadan kaldırılacak" gibi çok sayıda hedef ortaya konulmuştur. Ama zaman içinde bu hedeflerin azaltıldığını veya bazılarından vazgeçildiği anlaşılmaktadır. Örneğin rejim değişikliğinden artık eskisi kadar bahsedilmemektedir.

İran, ilk zamanlarda mukabeleyi çok düşük düzeyde tutmuş, ama ülkesine yönelik ciddi bir saldırı olduğu zaman bütün yeteneklerini, imkânlarını ortaya çıkarmış ve belli bir strateji dâhilinde karşılık vermeye başlamıştır. İran'ın savaşı bölgeye yaydığı görülmektedir. Bütün Körfez ülkelerindeki, Ürdün'deki ve Irak'taki Amerikan hedeflerini vuran İran, bu stratejisini hâlen sürdürmektedir. İkincisi Hürmüz Boğazı'nın kapatılmasıyla bütün dünyadaki enerji piyasaları ve ona bağlı olarak her türlü ekonomi piyasaları ciddi şekilde sarsıntı geçirmiş ve geçirmeye devam etmektedir. Amerikalıların beyanatlarından anlaşılan o ki İran'ın bu kadar ciddi mukabelede bulunacağını düşünmemişlerdir. İran'ın mevcut kapasitesiyle ABD ve İsrail'i savaş alanında mağlubiyete uğratması ve teslim bayrağını çektirmesi pek mümkün değildir, ancak karşı tarafı bir şekilde durdurabilmek, hedeflerin önüne geçebilmek de İranlılar için ciddi bir kazanımdır.

"Rejimi devireceğiz ve bu rejim gidecek" söylemi ve hedefiyle düzenledikleri bu saldırılarla İran'daki rejimi belki de daha fazla güçlendirmişlerdir. Gelinen noktada, daha önceleri rejime karşı olan insanların büyük bir kısmı en azından sessizliğe bürünmüştür. Bir kısmı da dış saldırılar karşısında İran devletinin yanında olmaya başlamıştır. Fakat savaş biter ve rejim tekrar yerinde kalırsa muhalifler muhtemelen yeniden sahneye çıkacaktır. Ancak mevcut durum, Amerikalıların ve İsraillilerin temenni ettiği veya hedeflediği şekilde gelişmemiştir.

Bir diğer önemli unsur da ABD ile İsrail arasındaki görüş ayrılıklarıdır. Amerikalılar daha farklı bir gözle bakmakta, İsrailliler ise artık bu sefer sonuna kadar gidilmesi gereği üstünde durmaktadırlar. Bu da aralarındaki anlaşmazlığı ortaya koymaktadır. Örneğin İsrail'in İran'ın bazı önemli enerji tesislerini vurması ABD'de tepkiyle karşılanmıştır. Bu, ilk defa olan bir şey değildir. Örneğin İsrail, Katar'da müzakere ettikleri Hamas heyetini de vurmuş ve bu da Amerikalıları çok zor durumda bırakmıştı. Yani İsrail'de sadece kendisini, halkını ve bütün bölgeyi değil, aynı zamanda ABD'yi de çok zor durumda bırakan bir Netanyahu iktidarı vardır.

İran'a karşı savaş en nihayetinde bitecektir. Her iki taraf da kendi kamuoylarına; "biz hedeflerimize ulaştık", güçlü olan biziz, karşı tarafa diz çöktürdük veya durdurduk" diyebilecekleri bir noktada muhtemelen bu savaşı bitirmenin yollarını arayacaklardır. Bu, "onurlu bir çıkış arayışı" olarak da nitelendirilebilir. Bütün taraflar, kendi iç kamuoylarına dönük makul birtakım gerekçeler sunacaklardır. Örneğin Trump'ın kendi kariyeri açısından bu savaşta başarısızlık olarak tanımlanabilecek bir şeyi kabul etmesi kesinlikle mümkün değildir. Trump'ın kendine has siyaset

yöntemi vardır. Kararlarını hızla değiştirebilmektedir. Bu, Trump tarafından sistematik ve bilinçli olarak yapılmaktadır. Trump'ı diğer liderlerden veya Amerikan başkanlarından ayıran en büyük özelliği de öngörülebilir olmamasıdır. Bu özellik, barışa giden yolda çok sağlıklı değildir. Çünkü diplomasiyi ve güven duygusunu büyük ölçüde bitirmektedir. Diplomasi, klasik anlamında hâliyle bitmiş durumdadır. Artık yeni bir dünya ve yeni bir diplomasi vardır.

3. Orta Doğu'da Yeni Bir Güvenlik Mimarisi Mümkün mü?

Orta Doğu'da yeni bir güvenlik mimarisinin oluşup oluşmayacağı da soru işaretidir. Çünkü yakın zamana kadar Orta Doğu'da bir güvenlik garantörü gibi olan ABD, gelinen noktada güvenliği sağlayamayan ve hatta belki bir güvenlik sorununa doğru giden bir aktör konumundadır. Bölgede yaşayan hasım ülkeler, birbirleriyle savaşarak karşı tarafı tüketemeyeceklerdir. Sonuçta bütün bu ülkeler bir arada yaşamak ve bunun da bir yöntemini bulmak zorundadırlar. BM, fonksiyonunu özellikle son yıllarda iyice kaybetmeye başlamıştır. Bu yapı artık karar alamamakta ve beklentilere cevap verememektedir. Pek çok ülke tarafından bu yapı artık neredeyse "yok hükmüne" indirgenmiş vaziyettedir. Bu, çok tehlikeli bir durumdur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ve o günün koşulları altında kurulan BM, bugünün şartlarına uyum gösterememektedir.

BM'nin ortadan kaldırılması ve yerine alternatif birtakım düzenlemeler veya kurumlar koyulması da çok daha kötü sonuçlara yol açabilir. Dolayısıyla BM'yi günün şartlarına uyarlamak ve çalışır hale getirmek son derece önemlidir. Mevcut konjonktürde aslında BM'yi çalıştırmayanlar, yine BM'nin aktivitelerinden şikâyet edenlerdir. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyinin beş daimî üyesi arasında yer alan ABD, Çin ve Rusya, BM'yi aslında işlemez hale getiren ülkelerdir. ABD ise bu konuda ilk sırada gelmektedir.

Bu sorunları aşmak için bölgesel düzenlemeler çok önemlidir. Bölge ülkelerinin kendi sorunlarını sahiplenmeleri ve bunlara çözüm bulmaya çalışmaları gerçekten önemlidir. Bugüne kadar tamamen dışarıdan ve bazı ülkelerin dayatmaları, yol göstermeleri ve önerileriyle bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bunun artık çözüm olmadığı görülmektedir. Bölge ülkelerinin mutlaka bir sorumluluk üstlenmesi lazımdır. Bu konuda geçmişte birçok deneme olmuştur. Oslo görüşmelerinden sonra bölge ülkelerinin bir araya geldiği gayriresmî formatlar ve ondan sonra "İkinci Yol (Second Track)" diplomasisi yürütülmüştür. Fakat Orta Doğu, çok derin görüş ayrılıklarının olduğu bir bölgedir. Sadece ideolojiler üstünden değil, ama etnik,

mezhebi ve dini kimlikler üzerinden ihtilaflar çıkmaktadır. Özellikle mezhebi ve ideolojik farklılıklar, bölgeyi çok etkilemektedir. Yakın zamana kadar bölge, Arap Baharı'ndan sonra siyasi İslamcılar ile karşıtları arasında büyük bir savaşa sahne olmuştur. Ordular belki çıkıp meydanlarda savaşmamıştır, ancak çok büyük bir ihtilaf ve savaş yaşanmıştır.

Filistin meselesi, her zaman bu bölge sorunlarının merkezinde olmuştur. Gelinen noktada bunun üzerine birçok diğer mesele çıkmıştır. Bütün bu meseleler yumağının içinde bölge ülkelerinin sorumluluk alması çok önemlidir. Türkiye, Suudi Arabistan, Pakistan ve Mısır'ın bir araya gelip savaşın durmasına, ateşkes sağlanmasına ve düzenin kurulmasına yönelik çabaları gayet güzeldir. Fakat bunu bir ittifak olarak görmek doğru olmayacaktır. Bunlar daha ziyade birer istişare süreci olarak görülebilir. Er ya da geç bölgenin temel meselelerinin ele alınması gerekecektir. Bunların başında da Filistin meselesi gelmektedir. İsrail'de Netanyahu hükûmeti görevde olduğu müddetçe olumlu yönde bir ilerleme kaydedilmesi mümkün görünmemektedir. ABD'nin gayet katı bir şekilde İsrail'deki iktidarın arkasında durması, bölgesel barış bakımından son derece kaygı vericidir.

İbrahim Anlaşmalarında dört ülke vardır (İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Fas) ve bunlardan hiçbiri, Filistinlilere yapılanları protesto mahiyetinde veya başka gelişmeleri protesto mahiyetinde söz konusu anlaşmalardan ayrılmamışlardır. Dolayısıyla İbrahim Anlaşmalarını oluşturan ülkeler bakımından büyük bir değişiklik beklenmemektedir. Fakat İsrail'in tüm Arap coğrafyasıyla bir araya getirilmesi için mutlaka yeni bölgesel düzenlemeler de yapılacaktır. Yüzlerce yıldır süren bu savaşın nihayetlenmesi lazımdır. Ama bir türlü o barış için görüşmeler yapılamamaktadır. Bunun birinci nedeni, sürece dâhil olan aktörlerin yaklaşımları ve hedeflerinin çok farklı olmasıdır. İkinci nedeni de bazı kesimler bu savaşın bu şekilde sonlanmasını istememektedirler.

Eskiden ABD, bir şekilde İsrail veya Araplar nezdinde ağırlığını koyabilmekteydi. Ancak bu son dönemde ortadan kalkmıştır. Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) ile Büyük İsrail Projesi bir yönüyle ortak bir noktada buluşmaktadır. Orta Doğu'da yeni bir düzen kurulurken İsrail'in merkezde olduğu bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu ortadayken İbrahim Anlaşmaları'nın nasıl gerçekleşeceği merak konusudur.

Bu konuda İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'nun bahsettiği Altıgen İttifakı vardır. Bu bağlamda, daha yakın zamana kadar radikal Şii İslam'a ya da güçlere karşı mücadele eden İsrail'in bundan sonraki süreçte radikal Sünni güç ya da güçlere karşı mücadele edeceği ve Altıgen

İttifakı'nın da bunun için oluşturulmaya başlandığı ifade edilmektedir. Netanyahu, "Altıgen İttifakı olarak Asya'da ve Orta Doğu'da bazı devletlerle birlikte iş birliği ve ittifak kuruyoruz" mesajını vermiştir. Burada Netanyahu, ülke isimlerini doğrudan zikretmemekle birlikte örneğin BAE'nin de bu ittifakta yer aldığı tahmin edilebilir. Yine bu ittifakın temel hedefinin de aslında Türkiye olduğu çok net bir şekilde ortaya konulmuştur. İsrailli yetkililerin açıklamalarına bakıldığında uzunca bir süredir İran sonrası Türkiye ve Pakistan'ın adları sıklıkla geçmektedir.

Bu yüzden yeni Orta Doğu'nun inşasının nasıl olacağı merak edilmektedir. Bu anlamda İsrail'in Orta Doğu'daki yayılmacı hedeflerinin nereye varacağı tartışma konusudur. Türkiye ile İsrail arasında ciddi manada bir çatışma olup olmayacağı yine gündemde sıkça konuşulmaktadır.

Orta Doğu'da son olarak ABD, İsrail ve İran arasında patlak veren savaş, aslında radikal dincilerin ve aşırı sağcıların yönettiği üç ülkenin savaşıdır. İsrail'deki iktidar, ortaklarıyla birlikte bir bütün olarak ele alındığında bu yapının radikal dincilerden ve aşırı sağcılardan müteşekkil olduğu net şekilde görülmektedir. Buna "Armageddon Ekibi" de denebilir. Bu niyetlerini de hiçbir şekilde saklamamaktadırlar. Filistinlilerin yaşadıkları (Gazze, Batı Şeria ve Kudüs dâhil) bu yerlerin kendilerine "Vadedilmiş Topraklar" olduğunu açıkça söylemektedirler.

İsrail'in kurduğu dostluklara bakıldığında, Hindistan, BAE, Yunanistan ve GKRY gibi aktörler öne çıkmaktadır. İsrail, Türkiye'yi kendisine rakip olarak görmektedir. Çünkü Türkiye, İsrail'in emellerine hem siyasi hem askerî olarak boyun eğmeyecek ve hatta ona tepki gösterebilecek bir ülkedir. Dolayısıyla İsrail, Türkiye'nin her an karşısına dikilmesi ihtimalini bertaraf etmek istemektedir. Bunun için de Türkiye karşıtı bir cephe oluşturmaktadır. İsrail'in Hindistan, BAE, GKRY ve Yunanistan ile dostluklarını geliştirmesi, bu bağlamda değerlendirilebilir. Nitekim bu ülkelerin hepsi Türkiye'yle bir şekilde sıkıntısı olan ülkelerdir.

İsrail'in bu cepheyi oluşturması, Türkiye tarafından ve uluslararası gözlemciler tarafından gayet net bir mesaj olarak algılanmaktadır. Sonuçta İsrail'deki iktidarın bu kafa yapısıyla bir orta yol bulması çok zor görünmektedir. Bu grupların bir araya gelmesiyle ABD'yi tercihe zorlayıp zorlamadıkları da bir soru işaretidir. Fakat böyle bir baskı olduğunda ABD'nin tercihi kendi çıkarları olacaktır. Fakat ABD'nin İsrail'le çok özel ilişkileri vardır. Ayrıca İsrail lobisinin Washington'daki o büyük etkisi unutulmamalıdır. Bu bağlılıkları hiçbir şekilde göz ardı etmemek gerekir. Teopolitiğin bu anlamda jeopolitiğin önüne geçme ihtimali her zaman vardır.

4. Orta Doğu'daki Savaşın Geleceği

Trump, savaşı bir an önce sona erdirmeyi arzulamaktadır. Fakat savaşın kısa bir zamanda sona ereceğine dair şüpheler artmakta ve Rusya-Ukrayna Savaşı örneğinde görüldüğü üzere bir vekâlet savaşına dönüşme ihtimalinden söz edilmektedir. Savaşın başında ABD ve İsrail kurmaylarının ve yetkililerin net bir hedef ortaya koymadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca savaş planlarında yanılmışlardır. Kısa sürede bitirmeyi düşündükleri savaş haftalardır devam etmektedir. Bu yüzden savaşta her türlü senaryo artık mümkündür. İlk başlarda kara harekâtının kesinlikle olmayacağı söyleniyordu. Ancak gelinen aşamada kara harekâtı çok muhtemeldir. Bu bağlamda İran'daki belli stratejik mevkilerin, enerji altyapısı ve askerî noktaların ele geçirilip tutulması şeklinde bir operasyon olasıdır. Fakat geniş çaplı bir kara operasyonu beklenmemelidir. Çünkü İran hem derinliği olan bir ülkedir hem de yabancı işgalini kabul etmeyecek insanların ülkesidir.

Rusya'nın burada yaklaşımı da çok önemlidir. Bu savaş, Rusya'yı bir yönüyle rahatlatan ve elini kuvvetlendiren bir ortam yaratmıştır. ABD ne kadar İran'da ve bölgede imaj kaybı dâhil olmak üzere bir kayba uğrarsa Rusya'nın durumu daha da rahatlayacaktır.

İran'ın mevcut direnişinde Çin ve Rusya faktörlerinin etkili olduğu görülmektedir. Bu savaştan en ziyade memnun olan ülkeler mutlaka Rusya ve Çin'dir. Rusya ise en memnun olanıdır. Çünkü pek çok kimse artık Ukrayna Savaşı ile ilgili konuşmamaktadır ve dikkatler başka alana kaymıştır. Ayrıca Rusya, bunu bir açıdan da vekâlet savaşı olarak görme eğilimindedir. İran'ın savaştaki nokta atışı saldırıları, onun teknolojik yetenekleri ve istihbarat noktasında Rusya'dan yardım aldığı izlenimi doğurmaktadır.

Bu savaşın en önemli yansımalarından biri NATO içindeki görüş ayrılıkları olmuştur. Trump, savaşa başlarken NATO'ya bilgi vermemiş ve doğrudan İsrail'le harekâta girişmiştir. Fakat bir süre geçtikten sonra Trump, NATO'daki müttefiklerinden muhtelif konularda destek istemiş ve hiçbir ülke yardımda bulunmamıştır. Bu ülkeler, kendi başlatmadıkları bir savaş için yardımda bulunmak istememişlerdir. Bu durum Trump'ı rahatsız etmiş ve NATO'yu daha fazla hedef almasına yol açmıştır. Daha önceleri de Trump, NATO'yla ilgili rahatsızlıklarını sürekli dile getirmekteydi. Bu savaşın transatlantik ilişkiler noktasında NATO'ya zarar vereceği tahmin edilebilir.

Önümüzdeki dönemde Orta Doğu'daki yeni güvenlik mimarisinin nasıl olacağı bilinmemekle birlikte Avrupa ve Atlantik'in güvenlik mimarisi tartışmalı bir döneme girecektir. Gelecekte NATO'nun zayıf bir Amerikan desteğiyle devam edeceği ileri sürülebilir. Trump sonrası ABD'nin

NATO ile ilgili tutumu da önemli olacaktır. Çünkü Trump'ın NATO ile ilgili düşünceleri, gerçek manada ve tam anlamıyla Amerikan çıkarlarını yansıtmıyor da olabilir.

Sonuç

ABD ve İsrail'in İran'a karşı başlattıkları savaş, çok kutupluluk ve tek kutupluluk bağlamında birtakım etkiler doğurabilir. Dünyada yeni bir sistem kurulmaktadır. Bu sistemin nasıl olacağı önemlidir. Dünyada, sahip olduğu teknolojisiyle, ekonomisiyle ve askerî gücüyle küresel gelişmeleri yönlendirebilen iki ülke vardır: ABD ve Çin. Çin, bu rekabette birçok sektörde öne geçmiş ve çok büyük bir dev hâline gelmiştir. Çin'in ABD'den çok büyük bir farkı vardır. O da muazzam askerî gücüdür. Fakat bugüne kadar askerî gücünü hiç öne çıkarmamıştır. Çin, dünyanın fabrikası konumundadır ve çok büyük bir güçtür.

ABD, böylesi bir güçle mücadele etmektedir. NATO zirve bildirilerinde Rusya açık tehdit ve agresif ülke olarak gayet açık bir şekilde zikredilmektedir. Çin ise bu şekilde açıkça olmasa da rekabet içinde olunan bir güç olarak nitelendirilmektedir. Asya Pasifik'le ilgili özel birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu bölge, ABD için çok önemlidir. Bazı değerlendirmelerde ABD'nin Orta Doğu'dan çekileceği ve bütün gücünü Asya Pasifik'e kaydıracağı söyleniyordu. Ancak ABD'nin Orta Doğu'dan çekilmesi hiçbir zaman söz konusu olmamıştır ve önümüzdeki dönem için de söz konusu olmayacaktır. ABD'nin buradan çekilmesini beklemek gerçekçi değildir.

Oluşturulan bu yeni uluslararası sistemde Çin'in yeri, çok daha belirgin olacaktır. Güvenlik yapılanmaları tekrar oluşturulacaktır. Orta Doğu'da ileride mutlaka bölgesel düzenlemeler olacaktır. Avrupa'da güvenlik mimarisi yeniden teşkil edilecektir. Türkiye'nin konumu çok önemlidir. Türkiye, stratejik olarak vazgeçilmez ülkelerden biridir. Mevcut jeopolitikte cereyan eden savaşların hepsi Türkiye'nin etrafındadır. Türkiye hem geçiş yolları üstünde olduğu için hem jeopolitik konumu nedeniyle hem askerî ve insan gücü hem de ekonomik gücü açısından küresel arenada çok önemli bir ülke konumundadır. Bu anlamda Türkiye, herkesin kendi safında olmasını istediği bir ülkedir. Dolayısıyla Türkiye, mevcut şartlarda dengeye dayalı çok boyutlu politikasını her şeye rağmen devam ettirme kararlığındadır. Bazen savaşa girmek değil, savaşın dışında kalmak esas maharet ve cesaret gerektirir. Türkiye, aslında II. Dünya Savaşı sırasında da bunu yaşamış ve o dönemdeki yıkıma dâhil olmamıştır. Günümüzde de benzer bir politika izlenmektedir.

DIŞİŞLERİNDE GEÇEN KIRK YILI ANIMSAMA

Oğuz DEMİRALP
Büyükelçi (E)

Giriş

Oğuz Demiralp, Türkiye'nin yakın dönem diplomasi tarihinde hem AB ile ilişkiler hem de çok taraflı diplomasi alanlarında öne çıkan isimlerden biri olarak dikkat çeker. Uzun yıllara yayılan meslek hayatı boyunca edindiği deneyim, yalnızca Türkiye'nin dış politika önceliklerinin şekillenmesine katkıda bulunmakla kalmamış, aynı zamanda uluslararası platformlarda Türkiye'nin temsil gücünü de pekiştirmiştir. Diplomatik kariyerine Dışişleri Bakanlığı bünyesinde başlayan Demiralp, özellikle Avrupa entegrasyonu, uluslararası örgütler ve stratejik müzakere süreçleri gibi kritik alanlarda üstlendiği görevlerle tanınmıştır.

Bu makalede, Oğuz Demiralp'in diplomatik kariyeri kronolojik bir çerçevede ele alınarak, görev yaptığı kurumlar, üstlendiği sorumluluklar ve Türkiye'nin dış politika hedefleri doğrultusunda yaptığı katkılar incelenecektir. Ayrıca, onun kariyerinin Türkiye-AB ilişkileri bağlamındaki önemi ve çok taraflı diplomasiye yaklaşımı da değerlendirilerek, Türk diplomasisi içindeki yeri ortaya konacaktır.

1. Diplomatik Kariyerimin Başlangıcı ve İlk Yıllarım

Benim Dışişleri Bakanlığı'na girişim 1976 sonundaki giriş sınavını kazanmam üzerine oldu. 1976 Aralık'ında yapılan sınavı kazandım. Fakat hemen göreve başlamadım. Araya askerlik girdi. 1978 yılı sonuna doğru Dışişleri'nde göreve başladım. İlk görevlendirildiğim yer Müşterek Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü, diğer bir adıyla NATO Genel Müdürlüğü'ydü. Dolayısıyla NATO Dairesinde göreve başladım. Oradaki görevim iki yıl sürdü. Öğrenim dönemiydi. Birçok şey öğrendim. Birçok dosyaya da o vesileyle girmiş oldum. Örneğin NATO'nun askerî konuları vardır, siyasi konuları vardır, lojistik konuları vardır. Bunların hepsiyle yavaş yavaş ilgilendim.

NATO'nun Türkiye açısından ne kadar önemli bir örgüt olduğunu da o vesileyle öğrenmiş oldum. Çünkü gençliğimizde, üniversitede "NATO'ya hayır" derdik, ama büyüklerimizin Türkiye'yi niçin NATO'ya sokmuş olduğunu orada anladım.

O yıllarımdan aklımda kalan birkaç önemli olayı ve olguyu söyleyeyim. Biz Müşterek Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü olduğumuz için bütün güvenlik konularına bakardık. O sıralarda savunma sanayi Türkiye'de pek gelişmemişti. Silah ihracatı gibi konular bizim daire üzerinden yapılırdı. O zamanlarda bazı ülkelere Makine Kimya'da yapılmış tüfekler, ufak hafif silahlar ihraç ederdik. Yine o dönemde Ecevit'in başbakanlığı döneminde bir Savunma Sanayi Koordinasyon Kurulu kuruldu. Bu, günümüzün savunma sanayindeki yapıların ilk adımıdır. Bu kurulun başına da rahmetli bir büyükelçimiz, çok değerli büyükelçimiz Rahmi Gümrükçüoğlu getirilmişti. Orada savunma sanayi planlamaları yapılmaya başlamıştı. Çok önemli bir adım atılmıştı. O adım bugünkü durumun ilk adımıdır. Ben onun sekreterliğini de yapıyordum. Dolayısıyla üzerinde durulması gereken bir olay hatırlıyorum.

O dönemde Türkiye'de F-16 üretimi konusunda adım atılmaya başlanmıştı. İran'da ise devrim olmuştu ve Bell helikopterleri firması, İran'daki fabrikasını kapatmak zorunda kaldı. Sonra bize bir gün mektup yazdılar: "Bell helikopter fabrikasını Türkiye'ye taşıyalım" dediler. Bizimkiler bunu kabul etmediler. Önceliğimiz F-16 olsun istediler. Fakat 3-4 yıl sonra helikopter arayışı ve helikopter ihtiyacımız ortaya çıktı. Birçok nedenden dolayı arayışa girdik. Galiba İtalyanlardan helikopter almak zorunda kaldık. Keşke o zamanlar Bell fabrikasının Türkiye'ye taşınmasına izin verseydik. Türkiye'de bir helikopter üretimi de o zaman başlamış olurdu.

O dönemde bir sene kadar askerî işlere de baktım. Bu işler sırasında 12 Eylül'ün nasıl yavaş yavaş geldiğini gördük. Ecevit hükûmetinden sonra Demirel hükûmetine geçilmişti. Ege'de Yunanistan'ı kontrol altına almak için 714 sayılı bir NOTAM'ı daha önce, Ecevit döneminde ilan etmiştik. Bu, Yunanistan'ın uçuşlarını engelleyen bir NOTAM'dı. Birdenbire o NOTAM askerlerin baskısıyla kaldırıldı. Bu olaya bakanlık olarak hiç iyi gözle bakmamıştık. Daha sonra Yunanistan'ın NATO'ya dönüş müzakereleri başladı. Orada askerler Dışişleri'ne de pek fazla danışmadan birtakım görüşmeler yaptılar. İlginç temaslar içinde olduklarını anlıyorduk. Ve sonunda Kenan Evren ile o zamanın NATO Komutanı arasında bir anlaşma yapıldı. Yunanistan'ın askerî NATO'ya dönüşüne evet dedik. Bunun karşılığında da herhalde 12 Eylül yönetimi dışarıdan kendine belli bir destek sağlamıştı.

Henüz daha ikinci katipken, mesleğinizin başındayken çok önemli olaylara dâhil olabiliyorsunuz. Önemli olaylarla tecrübe kazanmaya başlıyorsunuz. NATO Dairesinde geçirdiğim iki yıl benim açımdan öyle oldu. Yani hem sadece dar askerî konulara değil, geniş olarak güvenlik konularına, hatta Türkiye'nin dış politikasına doğru açılımlar kazandım. NATO'nun parlamenter kanadı olan Kuzey Atlantik Asamblesi'nde Türk heyetinin danışmanı olarak görev aldım. O görevim daha sonra da 1983 yılı sonbaharına kadar devam etti. NATO'nun parlamenter kanadı, askerlerin ve diplomatların dışında size siyasetçilerle tanışma imkânı da sağlamaktadır. Yabancı siyasetçilerle tanışma imkânını da o görevim sayesinde, mesleğimin başında edinmiş oldum.

Sonra 1980 yılında yurt dışına tayin olduk. Bizim dönemimiz kalabalık bir dönemdi. Personel Dairesi, "Bu çocukları nasıl dağıtacağız" diye düşündü. Tayin yerleri bizde sınıflamayla olur, sınıflandırma vardır: A, B, C, D sınıflaması. Bunlara kura çektirelim dediler. İşte kurada bir kısmını A ve B'ye gitsin (daha iyi yerler) ve diğer yarısı da C ve D'ye gitsin (kötü yerlere) diye bize kura çektirdiler. Ben iyi yer kurasını çektim. Fakat iyi yer olarak da o yıl konsolosluklar çok boşmuş. Çoğumuzu, hattâ hemen hepimizi konsolosluklara yerleştirdiler. Beni de Münih Başkonsolosluğu'na yolladılar.

Münih, Avrupa'nın önemli merkezlerinden birisidir. O sıralarda Türk göçmen nüfusunun yoğunluğu nedeniyle "Türkiye'nin 68. vilayeti" diye bilinirdi. Konsolosluk işleri gerçekten kolay değildi. Çünkü o zaman görev bölgemizde belki 300 bin kadar Türk vatandaşı vardı. Onların sorunları vardı. Bugünkü elektronik sistemler yoktu ve her şey elle yapılıyordu. Cumartesi günleri de çalışırdık. Büyük kuyruklar olurdu konsolosluğun önünde. Yani meşakkatli bir görevdi.

Ayrıca konsoloslar bir anlamda kaymakam gibidir. Orada vatandaşın sorunlarıyla ilgilenirsiniz. Onların ayağına gidersiniz. O dönemde dernekler arasında da epey ihtilaflar olabiliyordu. Onlara müdahil oluyor, Alman makamlarıyla temas ediyorsunuz. Bir de vatandaşlarımızın çoğu Anadolulu, taşra kökenli vatandaşlardı. O sıralarda Almanca bilen Türk sayısı da azdı. Vatandaşlığa geçmiş olanlar da azdı. O bakımdan çok renkli bir görevdi. Yani Türkiye'de kaymakamlık yapar gibi bir görevdi.

Noterlik yapmak ve nikâh kıymak gibi görevler de çok güzel, hoş şeylerdi. Genellikle bir diplomat bunları yapmaz zannedilir, ama bunları da yaparak yetişiyorsunuz. Bir yandan da biraz Almanca öğrendim. Münih'i tanıdım. Muazzam bir şehir ve Bavyera kültürü söz konusudur. Bavyera

ile Prusya hiçbir zaman aynı şey değildir. Tuna Nehri'nin üstü Prusya, altı Bavyera'dır. Zaten Bavyera Krallığı eskiden ayrıydı. Bavyera'nın en önemli kralı Ludwig'dir. Ludwig'in geride bıraktığı muazzam bir kültürel miras vardır. Onları tanıyorsunuz ve bir yandan da Avrupa kültürüyle zenginleşebileceğiniz bir şehir. O bakımdan Münih'teki üç yılımı iyi geçirdim.

Münih Güvenlik Konferansı, o zamanlar "Wehrkunde" adını taşırdı. O Wehrkunde toplantılarına Türkiye'den her yıl katılım oluyordu. Dönemin Millî Savunma Bakanı Halûk Bayülken de bu toplantılara gelirdi. Onlara biz de refakat ederdik. O toplantıların hazırlığı, toplantıların izlenmesi de ayrı bir tecrübe oluyordu. Halûk Bayülken geldiğinde yanında koruması bile olmazdı. Çok alçakgönüllüydü. Yanında kimse olmadan tek başına işini yapıyordu.

Bir de bakanlık, Kuzey Atlantik Asamblesi (KAA) toplantılarına Münih'ten katılmamı istemişti. Üç yıl boyunca NATO görevimi de o şekilde devam ettirdim. O toplantılar, sıradan toplantılar olmuyordu. Çünkü bizim parlamenter heyetimizin temsilini askıya almışlardı. 12 Eylül'de parlamento zaten sona ermişti. Onun yerine Temsilciler Meclisi kurulmuştu. KAA'da onu tanımadılar. Dolayısıyla toplantıların birçoğuna sadece ben katıldım. Bu toplantıların bazılarına rahmetli büyükelçimiz Rahmi Gümrükçüoğlu'na refakaten katıldım. Orada Avrupalı siyasetçilere Türkiye'nin savunmasını yapıyorduk. Her toplantıda Türkiye konusu tartışılırdı. Türkiye konusunda bir karar kabul edilirdi. Bu kararların hiçbiri de, takdir edeceğiniz üzere, lehimize olmazdı. Hattâ o toplantılardan birkaçında Biden'ı bile hatırlıyorum. Biden o zamanlar Kuzey Atlantik Asamblesi üyesiydi. Biden'ın yanında oturmuş olduğumu da hatırlıyorum. Muhafazakârlar bizi tutarlardı o sıralarda. 12 Eylül yönetimini desteklerlerdi.

O zamanların NATO Genel Sekreteri Joseph Luns her seferinde 12 Eylül yönetimini destekleyen konuşmalar yapardı. Fakat sonuç olarak genel hava aleyhimizdeydi. Bir de o sıralarda Polonya'da darbe yapılmıştı. Doğuda Polonya, batıda Türkiye kıyaslamaları yapılırdı. O günlerde siyaset alanında tartışılan bir şeydi. Münih görevim o bakımdan her şeye rağmen dolu dolu geçti. Avrupa'da iyi bir yerde görevimizi yaptık. Memnun ayrıldım.

Oradan bizi şark hizmeti anlamında rotasyon bölgelerinden biri olan Tahran'a yolladılar. Tahran'da iki yılım geçti. O da çok dolu dolu ve öğretici bir dönem oldu. Kolay bir dönem değildi. Devrim sonrası yıllardı. İslam Devrimi olmuştu. Yeni bir yönetim vardı, yeni yöneticiler vardı ve İslam'a bakışları çok katıydı. Kadınların sokağa saçlarının bir telini bile göstermeyecek şekilde kapalı çıkmaları gerekiyordu. Lokantalarda, mekanlarda

müzik yasaktı. Müziğin, nereden çıkarmışlarsa, İslamiyet'le bağdaşmadığını filan söylerlerdi. Sadece enstrümantal müziğe bazı yerlerde müsaade edilirdi. Çok katı bir İslam uygulaması vardı.

Bunun yanında ekonomik bakımdan adeta sosyalist bir ekonomiye geçmişlerdi. Aslında katı İslam uygulaması olsa, sosyalist ekonomiye gitmeseler ve kapitalist sisteme devam etseler kimse sesini çıkarmazdı. Dolayısıyla günümüzde de İran'a karşıtlığın temelinde dinci olmasından ziyade antikapitalist olmasının payı vardır. Bunu kabul etmek gerek. İran, içeride baskı rejimi kurmuştu. Muhaliflerin üzerine çok sert gidiyorlardı. Birçok insan İran'dan kaçtı. Dini azınlıklarla çok uğraştılar. Özellikle Bahailere çok zulüm yaptılar. Bahailiğin çıkış yeri zaten İran'dı ve geniş bir kitle Bahailiği benimsemişti. Hemen hepsi yurt dışına kaçtı. Demokrasi çok sınırlıydı. Kendilerine göre bir demokrasi anlayışı vardı, seçimler oluyordu.

Humeyni rehberdi. Cumhurbaşkanı da Hamaney'di. Hamaney bizim yerimizi diğer ülkelere göre daha önde tutuyordu. Biz her yere kolayca girip çıkardık. Herkes bizi kabul ederdi. Diğer ülke diplomatları da bizden bilgi almaya çalışırlardı. Hamaney bizi kabul ettiği zaman biraz Türkçe konuşurdu. Çünkü Azeri Türkü'ydü, baba tarafından bizdendi. Başbakan da Azeri Türkü'ydü. O da bizimle biraz Türkçe konuşurdu. Öyle bir değişik havası vardı İran'ın. Azeriler, İran Devrimi'ni desteklemişlerdir. Bunun nedenlerinden birisi, Şah zamanında Fars milliyetçiliği çok ön plana çıkmıştı. Azeri kimliğini çok bastırmışlardı. Bazı Azeriler, Azeri olduklarını söylemekten çekiniyorlardı. Dolayısıyla Azerilerin de o günkü mercii taklidi, yani dini liderleri, İran Devrimi'ni ve bu anlamda Humeyni'yi desteklemişti.

Dolayısıyla devrimin arkasında bir Azeri desteği vardı. Bir de Tahran'daki tüccarların çoğu Azeri'dir. Onlar da devrimi desteklemişlerdir. Böyle bir ortamda Türkiye'ye olumsuz bakmıyorlardı. Nitekim Şah zamanında Türkiye oralarda ticaret yapabilen bir ülke değildi. İslam Devrimi'nden sonra biz, İran'da çok önemli bir ticari partner olduk. Ondan sonra savaş başladı. Irak'ı İran'ın üzerine saldılar denilebilir. O savaş sırasında çok sıkıntı çektik. Şehirler bombalanıyordu, ama Türkiye diplomatik açıdan çok başarılıydı. Çünkü İran'ın çıkarlarını Irak'ta ve Irak'ın çıkarlarını da İran'da temsil ediyordu. Derler ki "Türkiye de Orta Doğu'da eskiden yoktu." Fakat bu yanlıştır. İran'ın ve Irak'ın çıkarlarını birbirinde temsil ediyordunuz. Sonra savaş tutsakları değişiminde İranlılar Uluslararası Kızılay Örgütü'nü kovalamışlardı ve ülkeden atmışlardı. Tutsak değişimini Türk Kızılayı yapıyordu. Dolayısıyla Türkiye'nin eskiden beri Orta Doğu'da

olmadığı şeklindeki yönlendirmeler doğru değildir. Örneğin Filistin konusunda da 1950'lerde kurulmuş BM Filistin Komitesi'ndeki üç üyeden birisi Türkiye'dir. Bu yüzden Türkiye, Filistin konusuna da yeni girmiş değildir.

İran'daki görevim, diplomatik ve mesleki açıdan çok öğreticiydi. Savaşı izliyorsunuz, birtakım ikili sorunlar var, onlarla konuşuyorsunuz. Turgut Özal rahmetli orada çok sevilirdi. Oraya birkaç kere geldi. Türkiye ziyaretleri çok sık oluyordu. Fakat bu arada talihsiz bir dönemimiz de oldu. ASALA terörü, İran'da kök salmıştı. Aşağı yukarı bir yıl kadar süren dönemde 13 değişik saldırıya maruz kaldık. Bir arkadaşımız şehit oldu, bir arkadaşımız ömür boyu sakat kaldı. Bir büyükelçimiz, Hasan Servet Öktem gazi oldu. Başka yaralılarımız oldu. Büyükelçiliği basmaya çalıştılar. Bizden önce de basmışlardı. İran'da 200 bin kadar Ermeni vardı. ASALA orada kendine bir taban ve çalışma imkânı bulmuştu. Bizi çok rahatsız ettiler. ASALA'ya karşı bir mücadele verildi ve kazanıldı. Ama bu arada şehit ve gazi verdik. Terörle yüz yüze gelmek, burun buruna gelmek nedir, orada gördük.

Eskiden aramızda güvenlik alanında "Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO)" bağlantısı vardı. Türkiye, Pakistan ve İran yer almaktaydı. İran Devrimi'nden sonra CENTO kapatıldı. Onun yerine Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) kuruldu. O da İran'la ilişkilerimize ve bölgesel ilişkilerimize ayrı bir boyut getirdi. Onun ilk genel sekreteri de rahmetli Büyükelçi Behçet Türemen olmuştu. Dolayısıyla İran'la ilişkilerimize her şeye rağmen zenginlik katan bir boyuttu.

2. 1985-1993 Dönemi: Siyaset Planlama Dairesi ve AGİT'teki Görevlerim

Daha sonra Türkiye'ye döndük. Beni Siyaset Planlama Dairesi'ne verdiler. Siyaset Planlama Dairesi çok geniş bir portföyü olan bir dairedir. Türk dış politikasındaki ve dünyadaki gelişmeleri mümkün olduğu kadar izleyip haftalık dış politika raporları hazırlıyorduk. Bu size dünyaya geniş bakış imkânı sağlıyor. Türkiye'ye Millî Güvenlik Kurulu'na yapılan dış politika takdimlerini siz hazırlıyorsunuz. Birtakım ana risk unsurlarını ortaya çıkartıyorsunuz. Yani akademik boyutu da olan bir işti.

O günlerde silahsızlanma ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) işleri de Siyaset Planlama Dairesi'ndeydi. Ayrıca Özal'ın talimatıyla o sırada bazı çalışmalar oluyordu, onları da biz yürütüyorduk. Belli bir hazırlıktan sonra İslam Konferansı Örgütü'ne (şimdi İslam İşbirliği Teşkilatı) bir teklif götürmüştük. Orta Doğu'da AGİT benzeri bir teşkilat kurulsun

istedik. Maalesef çok gerçekçi değildi ama gene de sonunda bir şey elde etmiştik. Silahsızlanma konusunda üç kişilik bir akil adamlar heyeti kurulmuştu. Rahmetli İlter Türkmen de Türkiye'den oraya üye olmuştu. Dolayısıyla Türkiye'nin Orta Doğu'daki barış sağlama çabaları da yeni değildir. Dolayısıyla, günümüzde "sanki Türkiye, Orta Doğu'ya yeni girmiş" gibi konuşanlar hata etmekte ve yanılmaktadırlar. Türkiye, Orta Doğu'da her zaman faal olmuştur.

Türkiye o sıralarda Avrupa'da da faaldi. Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması müzakereleri yapılıyordu. O da silahsızlanma konusu olduğu için bizdeydi. Hangi alanlarda uygulanacak ve uygulanmayacak büyük tartışma konusuydu. Bizim Güneydoğu bölgesi, o alanın dışına bırakıldı. Bu, bizim diplomasimizin bir başarısıdır. Bu da benim için büyük tecrübe oldu. Nükleer silahsızlanma, o sıralarda dünyada çok önemliydi. Biz de bu meseleyi yakından izliyorduk. Nükleer konulara zaten NATO üyesi olarak uzak değildik. NATO'da ikinci kâtip olarak benim de katıldığım 8-9 saat süren bir toplantı olmuştu. Millî savunma bakanları ve dışişleri bakanları bir araya gelmişti. Avrupa'nın çeşitli yerlerine seyir füzeleri ve nükleer füzeler yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı. O günlerde söz konusu füzeler konulmasın diye kamuoyundan eleştiriler geliyordu. Neredeyse 1968 olaylarını hatırlatan mitingler, gösteriler yapılıyordu. Ona rağmen bu füzeler konulmuştu. Bu da genç bir memur olarak benim için büyük tecrübe olmuştu.

Siyaset Planlama Dairesi'nde de dolu dolu iki yılı geçirdikten sonra Cenevre'deki BM Ofisi'ne atandım. Orada dört yılım geçti. Baktığım konular ağırlıklı olarak insan hakları konuları, insancıl konular ve siyasi konular idi. Yani genel olarak siyasi işlere bakan müsteşardım. "İnsan hakları nedir ve ne değildir?" Bu konuları, daha önceki Kuzey Atlantik Asamblesi tecrübemden biraz biliyordum, ama yeni görevimde daha çok şey öğrendim. Bir kere işin literatürünü öğreniyorsunuz. BM İnsan Hakları Bildirgesi, BM İnsan Hakları Sözleşmeleri, bunları uygulayan ajanslar, aktörler nedir, ne değildir, diğer ülkelerdeki durumlar nedir? Bunları öğreniyorsunuz. İnsancıl hukuk, Cenevre Konvansiyonları, BM Yüksek Komiserliği gibi konuları öğreniyorsunuz. Cenevre, bu bakımdan benim için bir okul gibi oldu. İnsan haklarına tutkum o sıralarda başladı. Maalesef insan haklarına tutkunuz olunca iç dünyanız da hiçbir zaman rahat edememektedir. Sürekli bir sorun çıkmaktadır.

Türkiye, hâliyle o sıralarda çok eleştirilen bir ülkeydi. Eleştirenlerin çoğu da Batılıydı. Batı, bizi eleştiriyordu. Bu eleştiriler tabii haksız değildi,

ama biraz da siyasi yönü vardı. Batılılar o forumu bize karşı, Avrupa'da yapılan baskının yanı sıra ikinci bir baskı aracı olarak kullanıyorlardı. Ayrıca dünyanın gerisine dönük diyorlardı ki "Bakın biz insan hakları konusunda objektif insanlarız. NATO üyesi olan, bizim kulübümüzden olan Türkiye'yi bile eleştiriyoruz.". Bu şekilde Batı'nın reklamını yapıyorlardı. Siyasi denklemler, o günkü açıdan bunu gerektiriyordu.

Ancak 1980'li yılların en kötü insan hakları sicili elbette Türkiye'de değildi. Mesela Brezilya'da sokak çocuklarını öldürmek için çeteler kurulurdu ve çocuklar öldürülürdü. O konu hiçbir zaman İnsan Hakları Konseyi'nin gündemine gelmedi. Avustralya gözaltı ölümlerinde dünya şampiyonuydu. O konu da hiçbir zaman gündeme gelmedi. İnsan Hakları Konseyi'nde ülkeler birbirini eleştirir ve bu eleştiriler sonucunda bazen bazı ülkeler aleyhine kararlar alınırdı. Türkiye aleyhine bir karar alınmadı, ama çok fazla eleştirilere maruz kaldık. Ancak insan hakları ihlallerinin daha vahim olduğu ülkelerin gündeme getirilmemesi bakımından da eleştiriler bir ölçüde haksızdı.

İnsan hakları diplomasisi diğer diplomasilere benzemez. Çünkü bir yandan ülkenizin avukatlığını yapacaksınız ve ulusal çıkarlarınızı savunacaksınız. Ama öbür yandan da kendi ülkenizdeki eksiklikleri göreceksiniz ve bunların giderilmesi için merkeze telkinlerde bulunacaksınız. Bunu sadece insani açıdan yapmayacaksınız. "İnsan hakları açığı verirsen diğer devletler bunu sana karşı kullanırlar" diyeceksiniz. Olayın bu boyutunu da anlatacaksınız. Dolayısıyla çok ilginç bir görevdi.

O dönem içinde bazı insan hakları sözleşmelerine taraf olmamız yavaş yavaş gerçekleşti. Bunların arasında mesela BM'nin İşkenceyle Mücadele Sözleşmesi'ne taraf olmamız çok önemli bir adımdı. Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi, Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi… Bunlara da giden yolları açtık. Bazılarına, daha sonraki yıllarda taraf olduk. O sıralarda epey merkeze telkin yaptık. Merkeze yaptığımız bu telkinlerden birisi de şuydu: Biliyorsunuz o sıralarda Türkiye'de 1989'a kadar "Kürt" sözcüğünü kullanmak yasaktı. Kürtçe de yasaktı. O yasağın kalkmasını sağlamak bakımından merkeze epey telkinde bulunmuştuk. Daha sonra öğrendiğimize göre Turgut Özal da bizim yazdıklarımızı okurmuş. Dolayısıyla zaten o yasakları kaldıran da rahmetli Turgut Özal oldu. Onu severiz, sevmeyiz ama bunu bilelim. O yasağın kaldırılması da kolay olmadı. Aynı sıralarda biz BM'de Bulgaristan'ı eleştiriyorduk. Bulgar Türklerinin isimlerini zorla değiştirdiler, Türkçe konuşmalarını yasakladılar. Türkiye'ye büyük bir göç oldu. Yani o zaman bunu eleştirdiğimiz zaman

diğer ülkeler "Bu ne çifte standarttır" diyorlardı, "Sen o zaman aynı şeyi Kürtlere niye yapıyorsun" şeklinde eleştiriler geliyordu. Bu çelişkileri görmek öğretici oluyordu. Tabii zamanla bu çelişkileri aşmak gerekmektedir.

İnsancıl konular da çok öğreticiydi. O dönemde Türkiye'de yoğun bir İranlı nüfus vardı. Iraklı Kürtlerin gördükleri üzerine Türkiye'ye kitlesel sığınma hamleleri de benim dönemime rast geldi. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ile ilişkiler benim görevimdi. Dolayısıyla göç ve iltica konularını deneyimle öğrenmem gerekti.

1991 yılında Merkez'e döndüm ve AGİT dairesine atandım. Berlin duvarı yıkılmıştı. AGİT Avrupa'yı birleştirme aracı olarak önem kazanmıştı. Ünlü Paris Şartı AGİT'i daha da tanınır kılmıştı. AGİT, o zamanlar ayda bir Prag'ta toplanırdı ve bir de Varşova'da sık sık insan hakları toplantıları yapılırdı. Onun için çok faal bir dönemdi. Onların hepsine giderdik. AGİT'te önümüze ilk çıkan meselelerden birisi de o sıralarda Karabağ meselesi oldu. Azerbaycan'ın bir kısmı, başta Karabağ olmak üzere Ermenistan tarafından işgal edilmişti. O işgalin getirildiği, tartışıldığı forumlardan birisi de AGİT olmuştu. Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğu yönündeki ilk kararı, bizim de baskımız sonucunda AGİT'in Prag toplantılarından birisinde alınmıştı. O kararı kabul ettirmek için 48 saat hiç uyumamıştık. Çok yoğun diplomasi yaptığımız günlerdi. Ayrıca eski Yugoslavya coğrafyasındaki savaşlar bizi çok meşgul ediyordu.

Orta Asya ülkelerinin AGİT'e kazandırılması bence çok önemliydi. Hâlâ AGİT üyesidirler. Orta Asya ile bizim aramızda kuvvetli bir bağ olmasının yanı sıra Orta Asya ile Avrupa ve Batı arasında da ortak bir forum olarak AGİT önemlidir. Bugünlerde AGİT'in Genel Sekreteri bir Türk Büyükelçisi Feridun Sinirlioğlu'dur. Son zamanlarda o kadar ön planda değildir, ama olmalıdır. 1990'lı yılların başında AGİT çok önemliydi. Örneğin Helsinki Zirvesi, AGİT'in yeniden doğuşu gibiydi. Türkçenin resmî AGİT dili olması için öneri yapılmıştı. O öneri hâlâ durmaktadır, ama kabul edilmesi biraz zordur. AGİT dönemimiz öyle hareketli bir şekilde geçti.

3. 1993-2000 Dönemi: Büyükelçiliğe Giden Süreç

İki seneyi bitirdikten sonra Strazburg'a, Avrupa Konseyi'ne tayin oldum. Bu da yeni bir okuldu. Orada da çok şey öğrendim. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Konseyi'ndedir ve Konsey'in en önemli organıdır. Diplomatlar, Delegeler Komitesi'nde çalışırlar. Bir de ayrıca Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi vardır. Bizim çok faal olduğumuz, 12 kişilik heyetimizin katıldığı bir organdır. İnsan haklarıyla ilgili Cenevre ve

AGİT birikimim yararlı oldu. Avrupa Konseyi insan hakları bakımından daha üst seviyededir. İnsan hakları konusunda iyice hukuki alana girdik. Aleyhimize çok dava vardı. Türkiye'nin görünümü pek hoş değildi. Olayları içinden biliyordum, dosyaları içinden biliyordum. Savunulması çok zor konularımız vardı. Onun için o günlerimiz zor geçti.

O dört yıl Strazburg'da Türkiye'nin canla başla savunmasını yapmaya çalıştık. Benim açımdan da yeni tecrübeler oldu. Bazı konularda çok aktiftik. Mesela Azınlık Hakları Çerçeve Sözleşmesi'nin yazımında aktif olduk. Ben şahsen çok aktif oldum. Birçok konuda da aktif bir delegasyonduk. Dolayısıyla bir yandan Türkiye'yi savunurken, öbür yandan Avrupa Konseyi'nin çalışmalarına katkıda bulunduğumuzu söyleyebilirim. Üstünüze çok gelinen bu tür uluslararası örgütlerde, bunu dengelemek için söz konusu örgütün ortak çalışmalarına katkıda bulunmanız gerekir. Bu durumda onlara katkıda bulunduğunuz için size başka gözle bakarlar. O olumlu havayı yaratmanız gerekir. Bizim diplomatlarımızın da Avrupa Konseyi'nde yarattığı hava genellikle budur. O günlerde insan hakları ihlalleri bakımından, belki yeni ülkelerden birkaç tanesi dışında Türkiye'nin düzeyinde başka fazla ülke yoktu. Evet, zor bir dört sene geçti.

Ondan sonra Ankara'ya döndüm. Ankara'ya dönünce beni Bakan Özel Müşaviri yaptılar. Bizde Bakan Özel Müşavirliği diye özel bir makam vardır. Bu, kurumsal bir makamdır. Bakanlık ile bakan arasındaki uyumu sağlarsınız, tavsiyelerde bulunursunuz. Orada 3-3,5 yıl kaldım. Rahmetli İsmail Cem'in danışmanıydım. Rahmetli İsmail Cem çok müstesna bir siyasetçi ve bir insandı. Beş yıl bakanlık yaptı ve bence çok başarılı bir bakanlık dönemi geçirdi. Bütün dünyada tanınıyor ve seviliyordu. Başarılarına örnek olarak şunu hatırlatmak isterim: İstanbul'da İslam ülkelerinin dışişleri bakanları ile AB ülkelerinin dışişleri bakanlarını bir araya getirdi. Yani, Doğu ile Batı'yı buluşturdu. Bunu yapabilen başka bir bakan yoktur. Daha çok hatırlananı ve güzel olanı ise Yorgo Papandreou ile yakın ilişki kurarak Türk-Yunan yakınlaşmasını sağladı. Özellikle hukuki sorunlar kolay çözülmez, ama havanın yumuşaması çok önemliydi. Havanın yumuşaması, belli bir krizden sonra geldi. Öcalan meselesi vardı. Pangalos diye bir milliyetçi Yunanistan Dışişleri Bakanı vardı. Anlaşılan o ki, Pangalos, Öcalan'ın İtalya'dan kaçırılmasına yardımcı oldu. Sonra Kenya'da Yunan büyükelçiliğinde yakalandı Öcalan. Onun yüzünden bir kriz çıkmıştı, ama Başbakan Kostas Simitis ciddi bir devlet adamıydı. Pangalos'u desteklemiş olduğunu sanmıyorum. Hemen görevden aldı ve yerine Papandreou'yu getirdi. Papandreou zamanında iki bakan belli adımlar atarak iki

ülke arasında güzel bir hava yaratılmasını sağladı. Biz bürokratlar olarak da o havaya uyduk ve yardımcı olduk. Güzel bir dönem oldu.

İsmail Bey çok aktifti ve proaktif olunmasını isterdi. Afrika açılımı, o dönemde başladı. Latin Amerika açılımı o dönemde başladı. G20'ye o dönemde üye olduk. AB ile ilişkilerimizde önemli bir adım olan 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ilan edildik. O da o dönemde oldu. 1997 yılında bir kriz yaşamıştık. Dönemin Almanya Şansölyesi Helmut Kohl ile rahmetli Mesut Yılmaz pek anlaşamamışlardı. Ondan sonra Helmut Kohl'ün muhalefeti nedeniyle 1997 yılında bize aday ilan etmediler. 1999 yılında Ecevit'in başbakanlığı döneminde bunu sağladık. Hepsi İsmail Bey'in dönemine rastlamıştı. Ben de onun maiyetinde bu konulara katkıda bulunmaktan mutluluk duymuştum. Güzel geçen üç yıl oldu.

O üç yıl içinde özellikle Bülent Ecevit'i tanıma fırsatı da buldum. Çok beyefendi bir insandı. O da müstesna bir insandı. Çok alçakgönüllüydü. Devletin 5 kuruşunu fazladan harcamamıştır. Bülent Bey'in de yeri kolay kolay doldurulmaz. Rahmetli Süleyman Demirel de çok başarılı bir cumhurbaşkanıydı. Dış politika alanında da çok başarılıydı. Zaten Bülent Bey, Süleyman Bey ve İsmail Bey arasında güzel bir uyum vardı. Süleyman Bey Cumhurbaşkanı olarak çok başarılı bir dış siyaset çizgisi izledi. Bir gün Orta Asya'da, ertesi gün Bulgaristan'da, öbür gün Arnavutluk'taydı. Türkiye'nin ilişki sahasının genişliğinin mesajını veriyordu. Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'le arası çok iyiydi. Suriye ile neredeyse savaşa girecektik. O işi diplomatik çözüme kavuşturmasında Süleyman Bey'in Mısırlı mevkidaşıyla diyalogunun önemli yeri vardır. Dolayısıyla o dönemde Süleyman Bey'i ve Bülent Bey'i nispeten yakından tanıma bahtiyarlığına eriştim. Çok güzel bir dönem olmuştu.

4. 2000-2009: Büyükelçiliğimin İlk Yılları ve Avrupa'daki Görevlerim

2000 yılında beni Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) tayin ettiler. Ticaretin ne kadar önemli olduğunu esas orada görüyorsunuz. Buradaki görevimi ben "arzın merkezine seyahat" gibi, "kapitalizmin merkezine seyahat" diye görürüm. Orada ticaretin ne demek olduğunu öğreniyorsunuz. Ülkeler birbirlerini nasıl kibarca sömürmeye, açıkçası kazıklamaya çalışıyorlar, orada görüyorsunuz. Burada hiç kimse kimsenin dostu değildir. Herkes kendi çıkarını düşünür. Çünkü para işi, ticaret işi söz konusudur. ABD ile Kanada birbirine girer, Brezilya ile Arjantin birbirine girer. Benim dönemimde Türkiye'nin aleyhinde davalar da vardı. Mesela Hindistan tekstil konusunda bizim aleyhimize dava açmıştı. Ekvador, muz konusunda

bizim aleyhimize dava açmıştı. Bir yandan da dünya ticaret hukukunu öğrendim. Çok önemlidir.

Türkiye'de DTÖ pek bilinmez. AB'ni düşünürüz, ondan sonrasını düşünmeyiz. Halbuki dünya ticareti, bu örgütün kurallarına göre yapılır. AB ile bizim ticaretimiz de o kurallara dayanır. O bakımdan da öğretici oldu. Orada Yatırım Komitesi Başkanlığı yaptım. Bu görev önemliydi. Çünkü o sıralarda küreselleşme pek modaydı. Seattle'da DTÖ toplantısı dolayısıyla genç arkadaşlar sokaklara düşmüş, arabaları yakmışlar, dükkanlara saldırmışlar, "kapitalizme hayır" şeklinde sloganlar atmışlardı. Onun temelinde sermayenin serbestçe dolaşımını sağlamaya yönelik adımlara karşı çıkılması vardı. O sermayenin serbest dolaşımını sağlamaya yönelik adımlar da o dönemlerde özellikle AB'den geliyordu. Yabancı sermayenin önündeki engellerin hepsinin kalkmasını istiyorlardı. O bakımdan Yatırım Komitesi önemliydi.

Türkiye, iki arada bir ülke olduğu için hem AB'ye yakındır hem de üçüncü dünyayı ve diğerlerini anlamaktadır. Bizi o komiteye başkan yaptılar. Yatırım anlaşması çıkmadı, ama öğretici bir şey oldu, tarihi bakımdan da öğreticiydi. O zamanlar yabancı yatırımın önündeki her türlü engeli kaldırmak isteyen AB, günümüzde ise, tersine, engel koymaya çalışmaktadır. Çünkü Çin de bu örgüte üye oldu. Çinliler, çok akıllı insanlardır. Oraya girdiler, örgütün kurallarını öğrendiler ve o günden beri bu kuralları kendi lehlerine çok iyi kullanmaktadırlar.

Bugün küreselleşmeyi ve DTÖ'yü en çok savunan ülke belki de Çin'dir. AB ve ABD ise uzak durulmasından yanadır. Aslında DTÖ'nün ruhunu dile getiren ülke Çin'dir. Buradaki görevimde çok teknik ve hukuki meseleler öğrendim. Bu bilgiler, bana ondan sonraki görevimde yararlı oldu. AB'ne gittim ve burada da 3,5 sene kaldım. Müzakerelerin başlaması benim dönemimde oldu. AB görevi öyle sıradan bir diplomatlık görevi değildir. Çok çaba isteyen bir görevdir. Çünkü sıradan diplomatlıkta, bir ülkeye gidersiniz, muhatabınız dışişleri vardır. Temaslar kurarsınız ve konuşmalar yaparsınız, bazen de televizyona çıkarsınız. Bu tür konularla meşgul olursunuz. AB'nde ise muhatabınız çoktur. Bir kere AB Komisyonu'nun sekreteryası var, başında komiserler var. Onun dışında AB Konseyi diye ayrı bir teşkilat var. Onun dışında bütün AB üyesi ülkelerin büyükelçileri var. Bunların hepsi, ayrı bir çaba isteyen konulardır. AB'nin daimî temsilci büyükelçileri var, bir de siyasi ve askerî komitede ikinci bir büyükelçileri var. Onlarla da temas kurmak zorundasınız. Ayrıca parlamentoda bütün gruplarla ve Türkiye konusuna ilgi duyan milletvekilleriyle temas

kurmak zorundasınız. Hepsiyle uğraşmak zorundasınız. Ondan sonra birtakım ajanslar var, mahkeme var. Lüksemburg'daki mahkemeye gidip kendinizi tanıtmanız lazım. Brüksel'de çok agresif bir basın vardır. O basınla ilişkiler kuracaksınız. Brüksel'de düşünce kuruluşları da çok önemlidir. Brüksel'in kamuoyu ortamı Washington'dan daha zordur. Üye olmak isteyen bir ülke için bu şartlar daha zorludur. Dolayısıyla Brüksel'de 24 saatte 25 saat çalışıyorduk.

İyi bir dönemdi. Türkiye'nin üyeliğini isteyen bir sol kesim vardı. Yeşiller vardı. Sosyalistler vardı. Onlarla diyalog kurmuştuk, onlar bizi çok destekliyorlardı. Muhafazakârların içinde de bazı destekleyenler vardı, ama genellikle muhafazakârlar bize müzahir bir kesim değildi. Brüksel'de çok olay yaşadık. Müzakereler nasıl başladı, nasıl açıldı, bunların hepsinde şahsen vardım. Unutulan bazı ayrıntılar da vardır. İki tanesini hatırlatmak gerekirse: Birincisi, PKK'nın terör örgütü olarak kabul edilmesi benim dönemime rastladı. İkincisi, Ermeni örgütleri "soykırım" iddiasının üyelik şartı sayılması için Lüksemburg'daki Adalet Divanı'nda dava açmışlardı ve o davayı aynı dönemde kaybettiler. Bunlar, Türkiye'deki AB isteğini ve Avrupa'ya olumlu bakışı güçlendirdi. Ancak 2004-2005 yılından sonra Avrupa'da hava değişmeye başladı. Sonuç olarak Brüksel'de 3,5 yıl, mesleki açıdan ve Türkiye'ye katkı sağlamak bakımından doyurucu bir dönem oldu.

Ondan sonra Türkiye'ye, AB Genel Sekreterliği'ne geldik. Baş müzakereci Ali Babacan bakanımız idi. Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrıldım. AB Genel Sekreterliği o zamanlar bakanlık değildi, Hazine Müsteşarlığı gibi ayrı bir ajanstı. Öyle kalması daha faydalı olurdu, ama sonra bakanlık yaptılar, sonra bakanlığı da kaldırdılar. Müzakerenin yürütülmesi bakımından orada da 4 yıl kaldım. Müzakereler 35 fasıl üzerinden yürütülür. O fasılların metotları, prosedürleri vardır. Belli kriterleri karşılamanızdan sonra teker teker açılması gerekir. Şimdiye kadar açılan 16 fasılın 11'inin açılması benim dönemime rastladı. 2006 yılı sonuna kadar o işler iyi gitti. Ondan sonra Sarkozy, Merkel'i de yanına alarak Kıbrıs konusunda aleyhimize bir bahane buldu ve müzakerelerin ilerlemesini açıkça engelledi. Ankara'daki tepki ise şu oldu: "AB başka, AB standartları başkadır. AB bize siyasi nedenlerle üyelik yolunda engel koysa bile biz AB standartlarına ulaşma çabamızı kesmeyeceğiz ve üyeliğimiz engellense bile AB standartlarını benimseyeceğiz ve kendi standardımız hâline getireceğiz" şeklinde bir karar alınmıştı. O karar da zamanla önemini kaybetti. Bugün AB standartları ile Türkiye'nin standartları arasında maalesef büyük fark görülmektedir.

Benim AB Genel Sekreterliği görevim hem siyasileri hem de Türk bürokrasisini daha yakından tanımak bakımından yararlı oldu. Çünkü sadece Dışişleri konularına bakmıyorsunuz. Bu görevdeyken Dışişleri, sizin için 20-30 bakanlıktan sadece birisi olmaktadır. Zira bu görevdeyken Tarım Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı gibi bir dizi bakanlıkta ilgilenilmesi gereken ayrı ayrı konular ortaya çıkmaktadır. Hepsinde de ayrı ayrı bu konulara bakan birimler kurdurmuştuk. Ancak maalesef AB standartlarını içselleştirmekte ve benimsemekte arzu ettiğimiz şekilde yol alamadık. Ama bu, siyasi irade meselesidir. AB standartlarında yol almamızı sağlayacak bürokratlarımız, insan gücümüz her alanda mevcuttur. Sadece kamu sektöründe değil, iş hayatında da akademik hayatta da insan gücümüz yeterlidir. Eğer AB standartlarına yeniden ulaşmak istiyorsak bunu yapmak Türkiye için hiç de güç bir iş değildir. AB standartları aslında hayatın, yaşamın kalitesini her alanda artırmaya yönelik standartlardır. Dolayısıyla onları benimsemek istememizin temelinde bu vardır. Birliğe katılmak düşüncesinden çok, kendi hayatımızın daha kaliteli olması için AB standartlarını bir yol haritası olarak gördük. Orada yol almaya çalıştık.

5. 2009-2017 Dönemi: Bern, BM Cenevre Ofisi ve Meksika Görevlerim

Oradaki görevimden sonra Bern'e gittim ve burada bir yıl kadar kaldım. İsviçre çok güzel bir ülkedir ve ilişkiler açısından hiçbir sorunumuz yoktur. Dolayısıyla çok karşılıklı bakan görüşmeleri oldu ve birtakım iş birlikleri yapıldı. O dönemde Zürih Protokolleri diye bilinen, Ermenistan'la aramızda bir türlü yürürlüğe koyamadığımız protokoller vardı. İsviçre arabulucu ülke idi. Haliyle bu konuyla yakından ilgilendim. Maalesef o protokoller iki taraf açısından da çeşitli engellerle karşılaştı ve yürürlüğe geçemedi. Dolayısıyla Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin düzelmesi gecikti. Bu sıralarda olumlu adımlar atılıyor. Ancak o zaman da söz konusu adımların atılması için çaba gösterenlerin haklarını vermemiz gerekiyor. Yani cumhurbaşkanımız ve bakanımız o konularda istekliydi ve bir şeyler yapmaya çalıştılar.

Ben sonra Cenevre'ye geçtim. Cenevre'de insan haklarından tutun sağlık örgütü, meteoroloji örgütü ve diğer başka konularla ilgilenmek durumundaydım. Ayrıca Cenevre'de Silahsızlanma Konferansı vardır. O Silahsızlanma Konferansı da bendeydi. Bu konferans, Türkiye'de pek bilinmez, ama örneğin Kimyasal Silahları Önleme Antlaşması orada müzakere edilmiştir. Şimdi çalışmalarında maalesef silahsızlanma ilerlemediği için pek fazla çalışma yapılamıyor, ama orası da önemlidir. Cenevre önemli bir

merkezdir. Cenevre'de ister istemez birçok konuda öncü ülkelerden birisi hâline geldik.

Burada iki önemli siyasi olay yaşadık. Birincisi Mavi Marmara meselesidir. Ben henüz Bern'deyken Cenevre Büyükelçisi ayrılmıştı. Dolayısıyla ben daha Bern'deyken Cenevre'ye de bakmaya başlamıştım. Mavi Marmara konusunda bir rapor hazırlanması ve kararlar çıkması gerekiyordu. Yüzde yüz lehimize bir rapor ve kararlar çıktı. Ama sonuç olarak konuyu New York'a taşıdılar. Mavi Marmara konusu bir yerde bizim ofansif olduğumuz bir konuydu ve ön plana çıkmamıza da yardımcı oldu. O günlerde hem İsrail'i eleştiriyorduk hem de İsrail'le aramız gayet iyiydi. İsrail Büyükelçisi, Edirne kökenliydi. Arkadaştık ve rahatça eleştirebiliyorduk. Filistinliler de derdi ki: "Sizin İsrail'le iyi olmanızı istiyoruz. Çünkü o zaman ikimizin arasında arabuluculuk yapabilirsiniz." O günlerde o işi de yapıyorduk. Mavi Marmara olayı o bakımdan önemli bir dosyaydı.

Diğer bir dosya da Suriye meselesiydi. İlk önce biz, Suriye'ye karşı hemen Batılılar gibi saldırgan bir tutum almadık. Önceleri tavsiyelerde bulunuyorduk. Dolayısıyla biraz daha yumuşak davrandık. Fakat daha sonra Esad yönetimi bize karşı da işler yapınca Suriye konusunda tavır almak zorunda kaldık. Suriye konusunda çok aktiftik. İnsan Hakları Konseyi'nde çıkan kararların hepsini biz çıkartıyorduk, bize sormadan çıkarılması söz konusu olmuyordu. Ayrıca Suriye Bağımsız Araştırma Komisyonu kurulmuştu ve üç üyeden müteşekkildi. O üyelerden birisi de bir Türk'tü, ancak daha sonra o görevden ayrıldı. Dolayısıyla Suriye konusu bizi orada çok meşgul etti. Fakat bir yandan da öncü ülke olmamıza vesile teşkil etti. Suriye konusu başka alanlara da yansıdı. BM Yüksek Komiserliği'ne, sağlık örgütüne yansıdı. Bizi epey meşgul etti.

Cenevre'den sonra kısa bir süre Ankara'ya geldim. Sonra da Meksika'ya gittim. Meksika, Türkiye'ye birçok bakımdan benzemektedir ve Türkiye'yle karşılaştırılabilir. Kültürel derinliği vardır. Ülke çok büyüktür. Türkiye'nin iki-üç mislidir. Nüfusu 120 milyon olup eyalet sistemi vardır. Halkı dindar olmakla birlikte laik bir ülkedir. Türkiye'ye karşı büyük bir sempati vardır. Meksika'yla aramızda ortak bir forum vardır: MIKTA (Meksika, Endonezya, Kore, Türkiye, Avustralya). MIKTA üyesi olduğumuz için de ayrıca bir yakınlık vardır.

Diplomatlara çok değer verirler. Çok iyi ilişkiler kurduk. Siyasetçilere ulaşmak kolaydır. Kültürel bakımdan iş birliğine çok açık bir ülkedir. Nitekim Mexico City festivallerinin benim bulunduğum süre içinde iki yıl açılışını Türk sanatçılar yaptı. Festival yönetiminde bir dostumuz vardı.

Bazı Türk arkadaşların da yardımıyla büyük Türk film festivali düzenlendi. Güzel bir ülkedir. Bildiğimiz güvenlik sorunlarına rağmen çok çekici bir ülkedir. Ayrı bir perspektif de kazanıyorsunuz. ABD'yi daha değişik bir açıdan görüyorsunuz. Latin Amerika'ya uzanıyorsunuz. Küba'yı daha iyi değerlendiriyorsunuz.

ABD'nin en büyük diplomatik mevcudiyeti, varlığı Meksika'dadır. Meksika, ABD için çok önemlidir. İki ülke zaten birbiri olmadan yapamaz. Bunu orada görüyorsunuz. Bir de Meksikalılar, sıcakkanlı olmaları ve insan ilişkileri bakımından Türklere benzediği için güvenlik sorunlarına rağmen orada güzel bir dönem geçirebiliyorsunuz. Dolayısıyla Meksika'dan emekli olmak benim için iyi oldu. Emekli olunca da birtakım yazı işleri ve hocalık gibi işlerle meşgul oldum.

Sonuç Yerine: Dünya Gündemine Dair Mülahazalar

Dünyanın gündeminde ABD Başkanı Trump vardır ve onunla birlikte birçok soru işareti ve belirsizlik söz konusudur. Bu anlamda Trump'ın gerçek anlamda NATO'dan çekilip çekilmeyeceği tartışmaları da sürmektedir. Trump'ın kişisel tercihine kalsa NATO'yu kapatır, ancak bir sonraki gün de açabilir. Bu yönüyle tutarsız bir isimdir. Çok bilgili biri değildir. Günümüzün Amerikalı siyasetçilerinin ve başkanlarının kafasında bir "Batı" kavramının olmadığı görülmektedir. Başka bir deyişle, "ABD ile Avrupa aslında bir bütün olmalıdır ve birlikte hareket etmelidir" şeklinde bir düşüncesi yoktur. Dolayısıyla Trump, herhangi bir dünya ülkesiyle (Fransa ve İngiltere dâhil olmak üzere) ilişki kurarken biraz tüccar mantığıyla hareket etmektedir. Bu bakış açısı biraz da eğitimsizlikten ve kültür almamaktan kaynaklanmaktadır. ABD'de NATO'yu kapatmak isteyen ve ikili anlaşmalarla bu sorunu çözmek isteyen bazı düşünce akımları da mevcuttur. O da bir düşünce şeklidir, ama gerçekleştirmesi daha zordur. Çünkü o zaman ABD'nin 30-40 ülkeyle ayrı ayrı güvenlik anlaşmaları yapması gerekecektir. ABD'siz bir NATO mümkün değildir. ABD'siz bir AB savunma birliği olabilir. Bu, Türkiye açısından önemli bir konudur.

Türkiye'de bir NATO karşıtlığı vardır. Fakat AB'ye üye olmadığımız sürece NATO'nun hayatta kalması için çabalamamız gerekir. Avrupa, NATO ortadan kalkarsa savunma konusunda daha bir birlik hâline gelecek ve o birliğin içinde Yunanistan ve Rumlar da olacaktır. Türkiye olmayacaktır. Yunanistan ve Rumlar, o birliği Türkiye'ye karşı savunacaktır. Buna çok dikkat etmek gerekir. Bu yüzden Türkiye açısından NATO'nun yaşaması gerekmektedir. İkinci bir neden de ulusal güvenlik politikaları açısından

NATO'nun önemidir. Nitekim komşu veya mücavir ülkelerle aranızda güvenlik ve askerî kapasite bakımından bir asimetri olmaması gerekir. Türkiye'nin Rusya ile arasında kapanmayacak bir asimetri vardır. İran'la arasında balistik füzeleri nedeniyle bir asimetri vardır. Bu asimetriyi Türkiye ne ile gidermektedir? NATO ile gidermektedir. Bu da ikinci nedendir.

Birinci neden stratejik açıdan çok önemlidir. Örneğin, Orta Doğu'da çatışmalar başlayınca Fransızlar ve diğerleri Rumları korumak için gemi gönderdiler. Bir sürü Avrupalı lider Rumlarla dayanışma beyanatı için oraya geldiler. Dolayısıyla bizim dışımızda bir AB savunması kurulması, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına aykırıdır. Onun için NATO'nun yaşaması ve bizim NATO'da olmamız şarttır. NATO'nun da güçlü olmasını, Avrupa savunmasından çok NATO savunmasının ağır basmasını istemek, Türkiye'nin çıkarlarının gereğidir. NATO'suz bir ABD ya da NATO'suz bir dünya, bir dizi güvenlik sorununun ortaya çıkmasına yol açacaktır. Nitekim NATO'suz bir Avrupa'da Putin'in ne yapacağı belli değildir. Ruslarda bir emperyal içgüdü vardır. Yayılmacıdırlar. Sovyetler Birliği çöktükten sonra yeni Rusya kurulduğunda da bu konuda "Yakın Çevre" diye bir doktrin açıklamışlardı. Yakın çevreden biz sorumluyuz diyorlardı. Bunlar 1815 Viyana Kongresi'ndeki mantaliteyle hareket etmektedir. Dünyada nüfuzlu ülkeler vardır. Büyük ülkelerin nüfuz alanları vardır. Kendi belirledikleri bazı bölgelere başkasının karışmasını istemezler. Ruslar da "Ukrayna ve Doğu Avrupa benim nüfuz alanım ve kimse karışmasın" düşüncesiyle hareket etmektedir. Dolayısıyla NATO'suz bir Batı zorlanır. Çin de NATO'nun hasmı olma yolunda ilerlemektedir. NATO'nun strateji belgelerinde artık Çin'in de ismi geçmektedir.

NATO'nun stratejilerinde değişiklikler yaşanabilir ve Avrupa ayağının güçlendirilmesine karar verilebilir. NATO'nun içinde ayrı bir Avrupa birimi kurmak gibi bir yapılanmaya giderlerse bu, Türkiye'nin işine pek gelmeyebilir. Ondan sonra "Rumları da alalım" diye ısrarcı olurlar. Bu konuda çok dikkatli olmak gerekir. NATO'nun genel dönüşümünde "tuzaklar" olabilir. Ama Türkiye'nin diplomatları zaten dikkatlidir. NATO'da iyi diplomatlarımız vardır. Merkezde de bizi kolay kolay kandırabilmeleri söz konusu değildir.

İsrail'in GKRY ve Yunanistan bağlamında izlediği politika Kıbrıs meselesini de etkilemektedir. Türkiye'nin bir zamanlar İsrail'le arası çok iyiydi. Türkiye'nin Hamas'a çok yakınlaşması, İsrail'le ilişkilerinde yavaş yavaş soruna yol açtı. Bu ilişkileri hep dengeli götürmek lazımdı. Dış siyasette en önemli şey dengedir. Bu dengeler bozulduğu için İsrail, Rumlarla ve

Yunanlılarla iş birliği yapabilmektedir. Bu iş birliklerinin ilerlemesi bizim lehimize değildir. Özellikle Kıbrıs meselesini etkilemektedir. Çünkü Doğu Akdeniz'de ekonomik bölge meseleleri vardır. Daha önceleri İsrail'in Kıbrıs konusunda bize nispeten yumuşak bir bakışı vardı. Türkiye'nin coğrafi mevkii, tarihi, ulusal amaç ve hedefleri de dengeli olmayı gerektirmektedir. Denge biraz bozulduğunda olumsuz sonuçlar da ortaya çıkmaktadır.

Tevfik Rüştü Aras'ın anılarında Rusya dengesine ve Rusya faktörüne dikkati çekilmektedir. Dışişleri Bakanı İsmail Cem döneminde, 16 Kasım 2001 tarihinde Rusya ile Türkiye, New York'ta Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı Anlaşması'nı imzaladı. Bu planla birlikte Türk-Rus ilişkilerinde denge daha net bir şekilde ortaya çıktı. Daha sonra ise ABD'nin Afganistan'a müdahalesi geldi. Türkiye, Rusya ile birlikte "çok kutuplu bir dünya" dedi. Bu sürecin hâlen devam edip etmediği merak konusudur. Günümüzde Rusya ile iş birliği, biraz zor görünmektedir. Çünkü Orta Asya ülkeleri de Rusya'ya karşı çekingendirler. Sıranın onlara geleceği endişesi vardır. Ukrayna olayından sonra Medvedev bir tweet attı: "Sıra Kazakistan'da" dedi, sonra sildi. Rusya bu ülkeler üzerindeki etkisini yavaş yavaş yitirmektedir. Paşinyan, artık açıkça Putin'e karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla iş birliği için çok elverişli ortam yoktur. Orta Asya konusunda sadece Rusya ile iş birliği yetmez. Çin ve ABD de vardır. Bu da çok dengeli götürülmesi gereken bir konudur. Rusya, Kafkasya konusunda bizi rakip olarak görmeye başladı. Ruslar bizim için kaçınılmaz bir partnerdir. Türkiye'de anti-Rusyacılık olmaz. Fakat Ukrayna politikasını desteklemeyebiliriz. Bizim Ukrayna politikamız dengeli gitmektedir. Genel olarak dış politikamızda Rusya dengesinin korunması, Mustafa Kemal Atatürk'ün Tevfik Rüştü Aras'la birlikte en büyük tavsiyelerinden biridir.

Mevcut ABD-İsrail-İran Savaşı sonrası karşımıza nasıl bir dünyanın çıkacağı da önemli bir soru işaretidir. Bu savaşın Türkiye'yi ve Türk dış politikasını nasıl etkileyeceği de merak edilen konular arasındadır. Bu savaş, eğer İsrail ve ABD'nin dilediği şekilde biterse uluslararası hukukun tamamen ortadan kalkması anlamına gelir. Bu, İsrail ve ABD'nin son derece saldırgan hâle gelmesi demektir. İki tarafı da yarı yenik, yarı galip gibi gösteren bir netice olursa bu daha iyi olur. İran da gerekli dersleri çıkaracaktır. Çünkü İran'ın da hataları vardır. Birincisi Şia meselesi ve devrim ihracı hedeflerini sürdürmektedir. İkincisi nükleer meselede daha dengeli davranmaları gerekmektedir. Bu nükleer silah tutkusu Şah'ta da vardı. İran'ın daha dengeli bir yönetime kavuşması gerekecektir.

Bu savaştan sonra dengeli bir anlaşma söz konusu olursa İran'ın ekonomik bakımdan Türkiye'yle iş birliğine ihtiyacı olacaktır. ABD'nin fazla tuzağına düşmemek lazım. ABD'nin Türkiye'den sorumlu büyükelçisi de "İngiliz Lawrence" gibi bir adamdır. Dikkat etmek lazımdır. Trump'la birlikte Orta Doğu'da yeni bir düzen kurulamaz. Trump'ın gidişini beklemek lazımdır. O gidene kadar süreci idare etmek gerekir. Bir de Türkiye, Orta Doğu değildir. Bunu da unutmamak lazım. Anadolu, Batı uygarlığının beşiğidir. Her şey buradan çıkmıştır. Bu geçmişin mirasçısı artık Türkiye'dir.

Bölgede yeni bir düzen, Filistin konusu çözülmeden kurulamaz. İran meselesinin temelinde de Filistin vardır. Filistin sorunu çözümlenmeden Ortadoğu'da düzen olmaz. İsrail'in nükleer güç sahibi olduğu bir Ortadoğu'da ciddi ve uzun vadeli bir düzen de olmaz. BM Güvenlik Konseyi'nin kararı vardır: Ortadoğu'nun kitle imha silahlarından arındırılması kararlaştırılmıştır. Bu yüzden Türkiye'nin zamanla yapacağı şeyler şunlardır: Filistin sorununun çözümü, Ortadoğu'da kitle imha silahlarından arındırılmış bölge kurulması ve Körfez ülkeleri ile İran arasındaki yakınlaşmanın sağlanmasıdır. Ama en öncelikli dosya Filistin dosyasıdır.

Macron'un Orta Güçler Birliği önerisi de dikkat çekicidir. Ayrıca Avrupa'da son dönemde NATO ile birlikte Avrupa Güvenlik Mimarisi tartışmaları gündeme geldi. Macron'un Türkiye'nin kapısını çalıp çalmayacağı ve Türkiye'nin buna ne diyeceği de önemli bir tartışma konusudur. Rusya, Çin ve ABD karşısında orta güçlerin, bir üçüncü yol olarak bir araya gelmeleri pek gerçekçi görünmemektedir. Fakat yine de orta güçlerin iş birliği artmalıdır. Avrupa şimdiye kadar güvenlik meselelerini tamamen ABD'ye bıraktığı için acısını çekmektedir. Bir de önemli ölçüde sermayesini ve fabrikalarını Çin'e taşımış olmanın bedelini ödemektedir. Buradan şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Fransa başta olmak üzere AB büyük güç olma iddiasını bir kenara bırakmış durumdadır. AB siyasi olarak hâlâ bir güç değildir. Dört özgürlük alanı vardır: sermayenin, malın, hizmetlerin, kişilerin serbest dolaşımı. Ticari ve iktisadi iş birliği vardır, ama siyasi iş birliği aynı ölçüde yoktur. Bunun gerçekleşmesi daha çok zaman alacaktır. Bunun için de Fransa'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki koltuğunu AB'ye bırakması gerekmektedir. Ortak ordu olmadan siyasi birliktelik de olmaz. Dolayısıyla siyasi birlik, AB için çok uzak bir hedeftir. Daha ziyade ticari alanda bir birlik sağladılar. Nitekim Dünya Ticaret Örgütü'nde Avrupa Komisyonu konuşur, üye ülke büyükelçileri konuşmaz. Hizmetler alanında bile yüzde yüz birlik yoktur. Bu açıdan birlik henüz inşa halindedir.

AB'yle ilgili çabalar yüz yıl daha sürebilir. Avrupa, üç bin yıldır kendi içinde savaş hâlinde olan bir kıtadır. Ufak bir kıtadır ve 1950'lerden günümüze kadar 70 senedir birlik olmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu inşa sürecinin kolayca bitmesi beklenmemelidir. Bu sürecin içine ister istemez günün birinde Türkiye'yi de almaları gerekecektir.

DIŞ POLİTİKA VE DİPLOMASİ ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ

Osman KORUTÜRK
Büyükelçi (E)

Giriş

Uluslararası güç dengelerindeki hızlı değişimler, bölgesel krizler, uluslararası örgütlerin rolü ve küresel sorunlar, devletlerin dış politika önceliklerini de doğrudan etkileyebilmektedir. Bu bağlamda diplomasi, yalnızca kriz anlarında devreye giren bir mekanizma değil, aynı zamanda uzun vadeli iş birliği ve güven inşa etme aracı olarak da öne çıkmaktadır. Bu süreçte uluslararası kuruluşlar, çok uluslu şirketler ve sivil toplum örgütleri gibi devlet dışı aktörlerin artan etkisi, diplomasi pratiklerini daha karmaşık ve çok katmanlı bir hale getirmiştir.

Dış politika ile diplomasi çoğu zaman birbiriyle karıştırılan ve aynı kavram imiş gibi algılanan iki konudur. İlk kavram olan "dış politika", bir ülkenin kendi ulusal çıkarlarını sağlamak üzere komşuları başta olmak üzere bütün yabancı ülkelerle olan ilişkileri manzumesinin tamamını ifade eder ve esas itibarıyla stratejik bir kavramdır. İkinci kavram olan "diplomasi" ise dış politikanın uygulama aracıdır ve dolayısıyla taktik bir kavramdır. Bu iki kavramın birlikte ele alınmasında büyük önem vardır. Dış politikada asıl önemli olan, bu meselelerin herhangi bir şekilde iç politikaya karıştırılmamasıdır. Bu husus, dış politikanın iyi ve doğru yürütülebilmesi, sonuç alıcı ve sürdürülebilir olması için büyük önem arz etmektedir. Bu yazı buradan hareketle dış politika ve diplomasi üzerine kişisel deneyime dayanan kısa bir söyleşide bulunmayı amaçlamaktadır.

1. Türkiye'nin Stratejik Konumu ve Dış Politika İlkeleri

Türkiye'nin coğrafi konumu, onun siyasi konumunda da belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda Orta Doğu, Akdeniz, Ege, Karadeniz, Balkanlar,

Kafkasya, Avrupa ve Doğu Avrupa gibi farklı coğrafya ve siyasi oluşumların odak noktasında yer alan Türkiye, son derece önemli ve iki kıtaya yayılmış bir ülkedir. Türkiye'nin dış politikası, bu gerçekten hareket eden Cumhuriyetin kurucu iradesi tarafından ülkenin coğrafi ve siyasi konumuna uygun olarak belirlenmiştir. Türkiye'ye komşu coğrafyaların hep sorunlu ülkelerden oluştuğu göze çarpmaktadır. Bu yüzden kuruluş döneminden beri Türk dış politikasındaki birinci öncelik istikrarı sağlamak olmuştur. Bu amaç doğrultusunda Türkiye bölgenin güvenlik ve istikrarını her zaman gözeten, komşu ülkelerin iç işlerine hiçbir şekilde karışmayan ve egemenliklerine saygı duyan, demokrasi temelinde laik bir politika benimsemiştir. Atatürk'ün ifadesiyle "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh", söz konusu dış politika doktrininin temelini oluşturmaktadır.

Türkiye, geçmişten günümüze bu dış politika ilkelerine uygun bir diplomasi geliştirmiş ve uygulamıştır. Diplomasi, bu siyasetleri doğru uygulayabilmenin yöntemidir. Bu yöntem, Türkiye'de çok başarılı bir şekilde geliştirilmiştir. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'deki devlet bürokrasisinde liyakat esasına göre ilerleyen ve uluslararası diplomasi çevrelerinde kendine saygı uyandırmış bir müessesedir. Bunun sebebi, çok eski bir gelenekten gelmesidir. Kutadgu Bilig'de dahi bir elçinin nasıl olması gerektiği uzun uzadıya anlatılmaktadır. Günümüzde bakıldığında yurt dışındaki yabancı muhataplarımız, her zaman Türk diplomasisine kendi zihinlerinde saygın bir yer vermiş, Türk diplomatlarıyla ayrı saflarda masaya oturmaktan fazla hazzetmemişlerdir. Çünkü Türk hariciyesi, her zaman bilinçli, bilgili, dosyasına hâkim, kendi politikalarını sağlam bir şekilde savunabilen, arkasında da güçlü devletle şanlı bir tarih bulunan etkin ve etkili bir kurum olagelmiştir.

Türk dışişlerinde bir usul vardır. Yeni bir göreve tayin olan büyükelçi, diğer büyükelçileri ziyaret eder. Küçük yerlerde, örneğin Norveç gibi bir ülkelerde 50-52 tane büyükelçilik vardır. Hepsini ziyaret etmek usul ve terbiyenin gereğidir. Fakat büyük şehirlerde, örneğin Berlin ve Paris gibi yerlerde 100-150 tane büyükelçilik ve daimî temsilci olduğu için bunların hepsini birden ziyaret etmek imkânı olmamakta ve bu yüzden bir seçim yapmak mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Bu durumda diplomatlar bir seçimde bulunarak önce komşu ülkeleri, sonra dost ve kardeş ülkeleri, daha sonra da ticari ve siyasi ilişkilerin güçlü olduğu ülkeleri ziyaret ederler.

Kendi diplomatik kariyerimden örnek vermek gerekirse; Berlin'deki görevim esnasında böyle bir ziyaret listesi yapmak mecburiyetiyle karşılaştım. Şehirde 150 civarında büyükelçilik vardı. Türkiye Büyükelçiliği ise

Berlin'deki en büyük büyükelçiliklerden biriydi. Berlin Büyükelçiliğine Almanya'nın tamamında yerleşik Türkiye kökenli Alman vatandaşlarıyla bizim vatandaşlarımıza hizmet götürmek üzere kurulmuş 18 Başkonsolosluk bağlıydı. Almanlar, zaman zaman Türkiye Büyükelçiliği'nin kendi iç politikalarını etkilemesinden çekinmekteydiler. Çünkü Almanya'da, (Almanların genellikle aksini iddia etmelerine karşın) ülkeye ciddi anlamda uyum sağlamış olan Türkiye kökenli büyük bir vatandaş topluluğu ve bunların da Türkiye ile hâlâ güçlü bağları vardı. Almanya'daki Türk toplumunun birçok ferdi yerel ve federal siyaset alanında Almanya'da kendilerine ön sıralarda yer edinmişlerdi.

İrlanda Büyükelçiliği ise Berlin'deki küçük büyükelçiliklerden biriydi. Buna rağmen hiç şüphesiz İrlanda, milletler camiası içinde insanlarının vasıfları dolayısıyla medeni ve büyük bir ülke olarak yer edinmişti. İrlanda'nın eski zamanlardan beri Türkiye ile hep iyi ilişkileri olmuştu. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin, 19. yüzyıldaki büyük kıtlık zamanında İrlanda'ya yaptığı yiyecek yardımları ülkede hâlâ bilinir ve hatırlanırdı. Dolayısıyla İrlanda bizim nezdimizde sempatisi olan bir ülke idi. Aynı zamanda İrlanda hem AB üyesi hem de NATO'nun Barış İçin Ortaklık programının bir üyesiydi. Bu sebeplerden ötürü biz de İrlanda Büyükelçiliği'ni ziyaret etmeye karar verdik ve listeye onu da dâhil ettik.

Berlin'deki İrlanda büyükelçisi Noel Fahey adında çok deneyimli ve saygın bir diplomattı. Beni güler yüzle karşıladı ve görüşmemiz sırasında Türkiye ile ilgili olarak daha önce başkasından hiç duymamış olduğum, hiçbir yerde de okumadığım çok ilginç ve önemli bir tespitini benimle paylaştı. Bana dedi ki:

"Sayın Büyükelçi, bizi çok mutlu ettiniz. Gelip İrlanda Büyükelçiliği'ni ziyaret etmenize, gerçekten memnun oldum. Çünkü biliyorum ki siz, burada büyük bir insan kitlesine sahip olan ve dolayısıyla sorumluluğu ülke sathında geniş bir alana yayılmış bulunan, Berlin'deki en büyük büyükelçiliklerden birisiniz. Binlerce insanla uğraşıyorsunuz. Bu yoğunluk arasında Berlin'de bize de zaman ayırmış olmanızdan dolayı teşekkür ederim. Ama bunun dışında ben sizin ziyaretinizden şahsen de ayrı bir mutluluk duyuyorum. Çünkü ben Türkiye'ye öteden beri özel bir saygı duyarım. Zira Türkiye, bütün baskılara rağmen dünyada kendi ulusal çıkarları doğrultusunda siyasetler belirleyip bunları uygulamakta ısrar eden ve bunlardan netice alan üç ülkeden biridir."

Kendisine diğer iki ülkenin hangileri olduğunu sordum. Önce söylemek istemedi. Sonra ben ısrar edince "Onlarla sizi aynı kefeye koymuyorum ama.."

diye söze başlayıp, "Diğer ikisi de Çin ile İran'dır" dedi. "Fakat Türkiye'nin durumu, İran ve Çin'den çok farklıdır. Çünkü İran ve Çin, hasımlarının baskılarına karşı koyuyor; siz ise dost baskısına karşı koyuyorsunuz. Ve hasmına karşı koymak, dostuna karşı koymaktan daha kolaydır." diye devam etti.

Bu, bence özgün ve gerçekten bilgece bir tahlildi. Hakikaten de Türkiye, tarihten beri birçok zorluğa rağmen kendi politikalarını öne çıkartabilen ve bu politikalarıyla kendi çıkarlarını gözetmeye çalışan çok büyük bir ülkedir. Cumhuriyet devrinde bu tutumunu "Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesiyle öne çıkarmış, Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO) dâhil, üyesi olduğu bütün ittifaklarda bütün uluslararası kuruluşlarda, zaman zaman o ittifak ve kuruluşlarca "sorunlu" addedilse ve değiştirilmesine çalışılsa da dış siyasetini, kendi ana çizgisinden sapmadan ulusal çıkarları doğrultusunda yürütmüştü. Bence, Türkiye'de siyasetle uğraşan, dış politika ile ilgilenen, bu alanda yazıp çizen herkes bu saptama üzerinde dikkatle düşünmeli ve Cumhuriyetin kurucu iradesiyle belirlenmiş olan Türk dış siyasetinin uluslararası alanda tarafsız gözlemciler tarafından nasıl değerlendirildiğini görmelidir. Dış politika hassas bir konudur ve bu alan Türkiye için, günümüzde yeniden geçerlilik kazanmış olan eski bir deyimle, bir "Beka Meselesi"dir.

2. Diplomasinin İncelikleri ve Türk Dış Politikası

Dış politikanın her zaman istişareyle, düşünerek, konuşarak ve dikkatli bir şekilde yürütülmesi gerekir. Bu konuda kendi yaşadığım bir olaydan örnek vermem gerekirse; Milletvekilliği dönemimde bir konferans vesilesiyle uçakla Antalya'ya giderken tesadüf eseri yanımda oturan Eski Millî Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem ile karşılaştım. Dışişleri faaliyetleri ve İsmet Paşa ile ilgili olan bir anısını anlatan Sayın Erdem bana şöyle dedi:

"Ben de eskiden milletvekiliydim. Bakanlık da yaptım. Mecliste çok genç yaşta grup başkan vekili oldum. Kendi partimin (Adalet Partisi) grup başkan vekiliydim. İsmet İnönü de o dönemde Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanıydı, milletvekili ve başbakandı. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'di. İsmet Paşa, her hafta perşembe günleri Feridun Cemal Erkin'i Meclis'e gönderir, diğer partilerin ve kendi partisinin grup başkan vekillerinden oluşan bir toplantı yapar ve Feridun Cemal Bey o toplantıda dış politika gelişmelerini aktarırdı. Bizzat bakanın her hafta, her hafta gelip meclis grup başkan vekillerine bilgi vermesi açıkçası biraz garibimize gittiği için niye mesela müsteşar veya bir genel müdürünü değil de hep bakanı gönderdiğini İsmet Paşa'ya sordum. İsmet Paşa da 'Dış politika bir ülkenin beka meselesidir.

Başka şeyler gibi değildir. Gayet tabii ki dışişleri bakanı gelecek. Gayet tabii ki dışişleri bakanı konuşacak, size anlattıklarıyla kalmayacak, sizden aldıklarını da getirecek ve onlar değerlendirilecek. Ortak dış politika belirlenecek. Eğer dış politika ortak olursa, herkesin onun üzerinde bir katkısı olursa o zaman dış politika millî politika olur ve onu çok ilerletebiliriz.'"

Diplomatlar, karşısındakini kırmamaya dikkat etmeli, aynı zamanda karşı tarafın söylediğine hızlı ve duygusal tepki vermek yerine onun kendisine ters gelen bir yaklaşımı varsa, o yaklaşımı yumuşatarak cevap vermeli, muhatabını sözünden ve tutumundan mahcup edecek noktalara getirebilmelidir.

Kamuoyunda dış politikayla ilgili bazı yanlış yaklaşımlar vardır. Mesela bunlardan biri, diplomatın karşılaştığı bir sorunu çözmek için yeri geldiğinde "masaya yumruğunu vurması" gerektiği şeklindeki düşüncedir. Bilinmelidir ki, yumruğunu vurmak çoğu zaman beklenenin aksine sonuç getirir. Hariciyede görev yapan arkadaşlar, bazen öyle durumlarla karşılaşırlar ki hakikaten yumruklarını vurmak içlerinden gelir. Ancak siz yumruğunuzu vurduğunuz zaman, karşıdaki muhatabınız da yumruğunu vuracaktır. O sizin görev yaptığınız dış merkezde yetki sahibi olduğu için onun yumruğunu vurması sizin işinizi yapmanızı çok daha zorlaştırabilecektir. Zira, Büyükelçilerin sahip olduğu önemli imkânlardan bir tanesi de "büyükelçi" sıfatıyla bulunduğu ülkenin en üst düzeyinde temas imkânına sahip olabilmesidir. Büyükelçi olarak görev yaptığınız ülkenin dışişleri bakanı ve diğer bakanlarıyla kolaylıkla görüşebilmeniz gerekir. Başbakanla seyrek de olsa görüşebilmeniz gerekir. Yine Cumhurbaşkanı veya Devlet Başkanının, bir davette karşılaştığınız zaman herkesin arasında sizi tanıyabilmesi ve sizinle bir iki kelime konuşması bulunduğunuz ülkenin resmi makamları nezdindeki prestijiniz açısından faydalıdır.

Dışişleri ile konuşacağınız zaman müsteşar, müsteşar yardımcısı, bilemediniz genel müdür ile değil de onların aşağısıyla konuştuğunuzda genellikle bir sonuç alınamamaktadır. Çünkü ast makamlar genelde "yukarısına arz edeyim. Onlar ne derse ona göre hareket ederiz" şeklinde yanıt verebilmektedirler. Bu yüzden karar sahibi ile bizzat konuşabilmeniz gerekir. Eğer siz kalkıp da yumruğunuzu vurur ve kavgacı bir izlenim verirseniz, o zaman sizi üst düzey kabullerden uzaklaştırırlar. Dışişleri bakanı ile görüşmeniz gereken bir durumda size "Kendisi meşgul, gitsin genel müdürle görüşsün" derler. Genel müdürle görüştüğünüz zaman sizi daire başkanına indirir ve daire başkanı ile görüştüğünüz zaman, o da şube müdürüne gönderir. Böylece sizin erişiminiz azalır. Erişiminiz azaldığı zaman

da ülkenizin menfaatlerini koruyabilme imkânınız kısıtlanır. Bu yüzden muhatabınızla kolaylıkla görüşebilmeniz ve gerektiğinde üst düzeyde kabul alabilmeniz; işlerinizi yürütebilmek ve derdinizi anlatabilmek bakımından çok değerlidir. Dolayısıyla "yumruğunu vurma" söylemi, diplomatlık mesleğini bilmeyen insanların söyleyebileceği bir ifadedir. Diplomaside yumruk vurarak bir yere varmak mümkün değildir. Karşınızdakinin verdiği karşılığın altında ezilmek sizi işten uzaklaştırır.

Dış politika, zor bir alandır ve bütün bu zorluklara rağmen Türkiye, cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar bu konuyu gayet iyi ve başarılı bir şekilde yürütmüştür. Dünyadaki ve bölgemizdeki son gelişmeler, geçmişten beri takip edilen geleneksel Türk dış politikasının ne kadar isabetli olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda "başkalarının işlerine onlar istemedikçe müdahale etmeme, onların zaafını kullanmaya teşebbüs etmeme, sorun çıkarmama ve hatta sorunları yatıştırmaya çalıştırma" gibi politikaların Türk dış politikasına ne kadar getiri sağladığı artık net şekilde görülmekte ve giderek oraya doğru dönülmektedir.

Uluslararası ilişkilerde "başka ülkelerin işine karışmama" ilkesi; "bırakın istediğini yapsın, her türlü baskıyı uygulasın ve bunlara hiç ses çıkartılmasın" yaklaşımı değildir. Bunlara karşı her zaman doğru yolu gösterme konusunda faal olmak lazımdır. Bu faaliyeti uluslararası örgütlere taşımak, bu örgütlerin faaliyetlerine yapıcı katkılarda bulunmak ve dolayısıyla uluslararası örgütlere de bu konuda yol gösterebilmek gerekir.

Dışişleri Bakanlığı teşkilatlanmasında konsolosluk hizmetleri, yurt dışındaki vatandaşların işleriyle ilgilenilmesi bakımından çok önemlidir. Büyükelçilik veya daimî temsilcilik memurluğu ise konsolosluktan daha farklıdır ve dış ilişkilerle doğrudan doğruya ilgilidir. Bu da kendi içerisinde genellikle çok taraflı ilişkiler ve iki taraflı diplomasi diye ele alınmaktadır.

Uluslararası kuruluşlara giden memurlar, çok taraflı diplomasinin takipçisi olmaktadırlar. Çok taraflı diplomasi denildiğinde Türkiye, BM bünyesindeki çok farklı coğrafi grupların içerisinde yer alabilen eşsiz bir konuma sahiptir. Bu bakımdan hem "Batı Avrupa ve diğerleri" hem de "Asya grubu" içerisinde tam üye olarak bulunan tek ülkedir. Dolayısıyla sırası geldiği zaman Asya grubuna da başkanlık yapabilmekte ve sırası geldiği zaman Batı Avrupa ve diğerleri grubuna da başkanlık edebilmektedir.

3. Uluslararası Örgütler ve Diplomasinin Geleceği

Uluslararası ilişkilerde gelinen son aşamada uluslararası örgütlerin, kurumların, kuralların, uluslararası hukukun ciddi anlamda sorgulandığı bir dönemde diplomasinin geleceği de merak edilmektedir. Nitekim

uluslararası kurumlar, esas itibarıyla uluslararası sorunların masaya yatırılıp bunlara çare aranması, çözüm aranması ve bunlar hakkında çeşitli istişarelerin yapılmasına imkân veren kuruluşlardır. Fakat bunlara tam manasıyla çözüm bulabilmeleri zordur. Çünkü terörizm gibi belirli konular hakkında uluslararası bir mutabakata varabilmek kolay değildir.

Netice itibarıyla devletlerin ulusal çıkarları çok önemlidir. Ulusal çıkarlar bir yerde zarar görmeye başladığı zaman buna engel olabilmek için bu kez taviz vermek ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Uluslararası müzakere sürecinde tavizi tamamen ortadan kaldırabilmek mümkün değildir. Bazen geri adım atmaktan başka çare kalmamaktadır. Şu var ki, atılacak geri adım, ancak ve ancak sizin yüksek menfaatlerinizi etkilemeyecek konularda söz konusu olabilir. Zira yüksek menfaatlerinizi etkileyecek bir konuda geri adım atmak mümkün değildir. Ama geri adım atmayı her zaman zayıflık diye düşündüğünüzde karşınızdaki de öyle düşünmekte ve müzakere süreci kilitlenmektedir.

Uluslararası kuruluşların birçok soruna çözüm getirememelerinin büyük sebebi, orada menfaatler çatışması olduğu zaman geriye gidilecek noktaların kısıtlı olmasıdır. Üyeler karşılıklı birtakım tavizler verince ve orta yol bulununca ilerleme mümkün olabilmektedir. Aksi hâlde süreç tıkanmaktadır. Fakat buradan yola çıkarak uluslararası kuruluşların gereksiz veya işlevsiz olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü sorunlar, çözüm bulunması amacıyla uluslararası kuruluşlarda masaya taşınmakta, bu kapsamda yeni mekanizmalar kurulmakta ve yatırımlar yapılmaktadır. Zor, zahmetli ve sonuç alması imkânsıza yakın bir süreç olmakla beraber faydalı da bir faaliyettir. Bu yüzden uluslararası kuruluşların işlevini yitirdiğini söylemek doğru olmayacaktır. Bu kuruluşların işleyişindeki aksaklıkların düzeltilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda özellikle BM'nin işleyişinde yaşanan tıkanıklıklar dikkat çekmektedir. BM Genel Kurulu'nda bütün ülkeler eşittir ve her ülkenin bir oyu vardır. Her ülke, o bir oyunu etrafındaki başka ortaklarla ve kendisiyle fikir birliği içinde olanlarla genişletmek, büyütmek ve karar almak imkânına sahiptir. Fakat BM Güvenlik Konseyi, esas icranın başında durmaktadır ve beş daimî üyesi bulunmaktadır. Bu ülkeler, BM'nin kuruluş sürecinde kendilerine bir ayrıcalık sağlamışlardır. Günümüzde bu ayrıcalığın değiştirilmesi gerekmektedir.

Son dönemde NATO ile ilgili tartışmalar da büyüyerek devam etmektedir. Türkiye açısından bakacak olursak NATO'nun mevcut konjonktürde son derece faydalı olduğu anlaşılmıştır. NATO yapısına bakıldığında bu

ittifaktan ayrılmak, ilgili üye devletin isteğine bağlı olmakla birlikte diğer üyelerin bir araya gelerek bir üye devleti NATO'dan atmaları mümkün değildir. Bu yüzden teorik olarak tek bir oyla örgütün kararlarına karşı çıkılabilmektedir. Fakat kararları veto edebilmek, kolayca alınabilecek bir karar değildir. Çünkü her kararın bir karşı ağırlığı da olmaktadır. Siz karşı koyduğunuz zaman sizin başka bir konudaki dosyanızı kilitleyebilmektedirler. Dolayısıyla kendi dosyanızda ilerleyebilmek için karşı tarafın isteklerini de vermek durumunda kalınmaktadır. Ama eğer sizin hayati bir menfaatiniz söz konusuysa ve bu menfaatiniz size karşı uygulanacak herhangi bir yaptırıma galebe çalıyor ise, takınacağınız kesin tavır ittifakın alacağı kararı etkiler ve sizin tek karşı oyunuzla şekillenir.

NATO'dan çıkılacak olursa, ileride olası bir krizde, artık üyesi olmadığınız NATO ittifakı, yakın geçmişte Libya'ya yapıldığı gibi kalkıp size taarruz edebilir. Birlikte tek ses gibi hareket eden böyle bir teşkilatı terk ettiğiniz takdirde, içlerine örneğin GKRY'yi ve şimdiki hâliyle İsrail'i de alıp, sizin çıkarlarınıza büyük oranda zarar verebilirler. Kısacası yasal nükleer silah kabiliyetine sahip, böylesine güçlü, böylesi iyi organize bir teşkilatı terk edip de çıkarsanız bu durum, sizin ulusal çıkarlarınıza en büyük zararı verebilir. Zaten sahip olduğunuz sorunlar daha da büyüyebilir. Dolayısıyla uluslararası kuruluşların hepsinin kendine göre bir işlevi ve faydası vardır. Bu tür kurumların bazıları, sizin için şimdiki hâlde somut fayda üretmeseler bile onları muhafaza etmekte fayda vardır.

Uluslararası kamuoyunda ABD'nin NATO'dan çıkması ve İsrail'le birlikte Türkiye'ye saldırmaları yönünde bazı komplo teorileri dile getirilmektedir. Böylesi bir senaryoda ABD, bütün NATO üyelerini karşısına almış olacaktır. Belki Trump'dan böyle bir şey yapması beklenebilir. İsrail'de Tevrat şeriatı uygulayan bir hükûmet söz konusudur. Bu konuyla ilgili ABD içerisinde de eleştiriler çoğalmaya başlamıştır. İsrail'in bugünkü yönetimi altında artık ne olduğu yavaş yavaş ABD tarafından da görülmektedir. Netanyahu'nun yaptığı en büyük kötülük kendi halkınadır. İsrailli vatandaşlar, Yahudiler her zaman zulüm görmüş ve ezilmiştir. Netanyahu sebebiyle bu insanlar yeniden nefret objesi hâline geldiler. Savaşa karşı çıkan İsrailliler de çok olmakla beraber bunları kimse görmemektedir.

Tüm bu sebeplerden ötürü, ABD'nin İsrail'den dolayı NATO içerisinde Türkiye'yi zor duruma sokacak hareketlerde bulunması veya kalkıp da Türkiye'ye savaş açması mantıklı bir senaryo değildir. NATO'dan çıksın veya çıkmasın ABD'nin her hâlükârda Türkiye'yi karşına alması, onun çıkarlarına uygun düşmeyecektir. Çünkü Türkiye, NATO'ya çok faydalı

bir ülkedir. Askerî gücü çok ileri olan Türkiye'nin bölgesindeki ağırlığı da oldukça yüksektir.

Bu konuda kendi yaşantımdan bir anekdot anlatmak isterim. Afganistan'da bir dönem Büyükelçi olarak görev yapan arkadaşımız Aydemir Erman, bölgenin ileri gelenlerinden Molla Ömer'le görüşmüş ve bölge halkının Türklere ne kadar saygı duyduğunu bana aktarmıştır. Yine Paris'teki görevim esnasında Mısır Büyükelçisi, Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinden ilham aldıklarını bizzat söylemiştir. Dolayısıyla Araplarda ve doğudaki diğer ülkelerde Türklerden hoşlanmayan ciddi bir kitle olmakla birlikte aynı zamanda onların içerisinde Türkiye'ye bir de hayranlık duygusu vardır. Dolayısıyla dış politikayı uygularken bu hassasiyetleri de dikkate alarak hareket etmek gerekir.

Sonuç: Orta Doğu, Teopolitik, Diplomasi ve Türk Dış Politikası

Orta Doğu'daki son gelişmelerle birlikte teopolitiğin dış politika ve diplomasi bağlamındaki etkileri de açık şekilde görülmeye başlanmıştır. İran İslam Cumhuriyeti'nde teokratik bir yapı hâkimdir. Allah ile kul arasındaki hiyerarşiye dâhil olan bir ruhban sınıfı vardır. Fakat İran'ın dış politikası sekülerdir; dinî referanslara dayanan bir dış politikası yoktur. Örneğin Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki uzlaşmazlıkta İran, Ermenistan tarafında bulunmuş ve ona destek vermiştir.

Diğer yandan İsrail iç politikasında teokratik partiler bir araya gelebilmişlerdir ve bu noktadan sonra söz konusu alandaki eğilimler güçlenmiştir. ABD açısından bakıldığında Trump döneminde Evanjeliklerin etkisi daha fazla konuşulmaya başlanmıştır. Ancak ABD'nin teokratik yoldan ilerlemekte zorlanacağı rahatlıkla söylenebilir. Aynı şekilde İsrail'in "Arz-ı Mev'ud" politikalarıyla bir sonuca varması pek olası değildir.

ABD ve İran arasında yürütülen müzakereler ve diplomatik süreç, tarafların daha fazla kayıp vermeden artık "onurlu bir çıkış" aradıkları bir noktaya gelmiştir. Bu konuda özellikle Amerikalıların çok zorlanacaklarını söylemek mümkündür. Çünkü İranlılar çok katı müzakerecidirler. Türklerin de İran konusunda tecrübeleri vardır. En nihayetinde taraflar, barış olmasa da ortak bir anlayışa geleceklerdir.

Çin diplomasisini besleyen temel kaynaklar ve motivasyonlar da merak edilen konular arasındadır. Tarihten beri güçlü bir diplomasiye sahip olan Çin'in bu konudaki en önemli özelliği uzmanlaşma üzerinden gitmesidir. "Türkiye Uzmanı" ve "Orta Doğu Uzmanı" gibi farklı farklı ihtisaslaşma

üzerinden ilerlemektedir. Benzer durum Ruslarda da vardır. Türkiye'deki Rus diplomatların Türkçe bilmesi veyahut Çin'deki diplomatlarının Çince bilmesi, bu uzmanlaşmanın göstergesi sayılabilir.

Avrupa diplomasisine bakıldığında ise çok parçalı yapı dikkat çekmektedir. Avrupa, kendi arasında birlik gibi görünmese de bu ülkelerin komşu ülkelerle geçmişten kalan birtakım husumetleri veya anlaşmazlıkları olabilmektedir. Bu bağlamda AB'nin önde gelen ülkelerinin arasında kendini göstermeyen bir çekişme hali vardır. Dolayısıyla AB'nin ne kadar birlik olduğu ve ne kadar geleceğinin olduğu tartışmalı bir mevzudur. Bismarck gibi büyük bir diplomasi dehasına sahip olan Almanya, günümüzde çok başarılı olmayan bir profil çizmektedir. Almanya, esas itibarıyla çok düzenli, belgeleri sağlam ve iyi diplomatlara sahip bir ülkedir. Fakat Almanya'daki siyaset, geçmişe göre boyut değiştirmiş ve öncelikleri farklı alanlara kaydığı için dış politikaları da dönüşüm geçirmiştir. Diğer yandan Macron'un izlediği Fransız dış politikası, hâlihazırda Avrupa'daki ya da Batı'daki lider sorununu gözler önüne sermektedir.

Türkiye, bölgesel güç olmakla birlikte diğer bölgesel güçlerden bir farkı vardır. Bölgesel güç olarak Türkiye, yaptıkları ve yapamadıklarıyla küresel etkiler yaratabilen bir ülkedir. Örneğin Türkiye'nin demokratik açıdan ilerlemesi, küresel etkiler doğurabilmektedir. Bu bağlamda örneğin Orta Doğu'daki ülkeler de Türkiye'yi model ülke olarak görüp onu takip edebilmektedirler. Türkiye, Batı'ya rağmen değil, Batı'yla beraber, ama Batı'nın başında ve önünde olacak şekilde hassas bir dış politika izlemektedir. Bu, denge ve pragmatizm gerektirmektedir. Atatürk'ün en büyük ve en önemli özelliği de pragmatizmidir. Balkan Antantı ve Sadabat Paktı bunların en somut örneklerindendir. Dış politikadaki bu hassas dengeleri koruyabilmek, günümüzdeki ilişkiler ağı açısından da son derece önemlidir.

AB İLE İLİŞKİLER-FARKLI BİR DİPLOMASİ

Selim KUNERALP
Büyükelçi (E)

Giriş

AB nezdinde yürütülen diplomasi, klasik devletler arası diplomasi anlayışından farklı bir yapıya sahiptir. Bunun temel nedeni, AB'nin yalnızca uluslararası bir örgüt değil; aynı zamanda kendine özgü hukuk sistemi, kurumsal yapısı ve karar alma mekanizmaları bulunan ulusüstü bir yapı olmasıdır. Üye devletlerin egemenliklerinin belirli alanlarda ortak kurumlarla paylaşılması, diplomatik süreçlerin hem çok katmanlı hem de teknik bir karakter kazanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle AB diplomasisi, yalnızca hükûmetler arası müzakerelerden ibaret olmayıp çeşitli uzman komiteler tarafından yürütülen karmaşık bir ilişki ağına sahiptir.

AB nezdindeki diplomatik faaliyetlerin farklılaşmasının bir diğer nedeni, karar alma süreçlerinde uzlaşı kültürünün belirleyici olmasıdır. Üye ülkelerin siyasi, ekonomik ve kültürel farklılıkları, diplomatik müzakerelerde denge arayışını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, diplomasinin yalnızca siyasi temsil işleviyle sınırlı kalmayıp teknik uzmanlık, sürekli müzakere ve kurumsal iletişim becerilerini de ön plana çıkarmaktadır. Özellikle genişleme politikası, ticaret, göç, enerji ve güvenlik gibi alanlarda AB kurumlarıyla etkili ilişki kurabilmek, geleneksel ikili diplomatik yöntemlerden daha farklı stratejiler geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda AB diplomasisi; çok aktörlü yapısı, hukuki bağlayıcılığı yüksek karar mekanizmaları ve sürekli müzakereye dayalı işleyişi nedeniyle klasik diplomasi anlayışından ayrılmakta ve kendine özgü bir diplomatik model ortaya koymaktadır.

1. Klasik Diplomasi Türleri

AB, meslek hayatımın önemli bir bölümünü geçirdiğim bir konudur. Bu alandaki ilişkim, Gümrük Birliği müzakereleriyle başladı. 1990'lı yıllarda iki defa Brüksel'de görev yaptım. Brüksel dışındaki görevlerimde de AB, her zaman ilgilendiğimiz konuların başında geliyordu. AB ile ilişkileri yürütmek, farklı bir diplomasi gerektirmektedir. Çünkü bu, farklı bir varlık yapısına sahiptir. Klasik diplomaside bir ülke temsilcisi, büyükelçi veya başka herhangi bir düzeyde bir ülkeye atanır. O ülkede, kendi devletini temsil eder. Bu görev esnasında kendi ülkesini bulunduğu ülkeye tanıtmaya çalışır. Bu temasları sadece resmi makamlarla değil, aynı zamanda medya, sivil toplum örgütleri, siyasi partiler, parlamentolar ve diğer bazı yapılarla da kurar. Fakat bu tür girişimleri her ülkede yapmak mümkün olmayabilir. Kapalı toplumlarda bu tür temaslar daha zordur. Ayrıca diplomat, bulunduğu ülkeyi, oradaki gelişmeleri ve sorunları da kendi makamlarına anlatır. Ülkenin ekonomisi, kültürel hayatı ve diğer konularda bilgiler verir.

Bir müzakere olacaksa karşılıklı oturulur, müzakereler yapılır ve orta nokta bulunursa sonuç alınabilir. Uluslararası teşkilatlardan BM ve DTÖ, çok taraflı müzakerelerin yürütüldüğü başlıca örneklerdir. BM'nin 193 ve DTÖ'nün 165 üye ülkesi vardır. Burada her üye, kendi çıkarlarına uygun kararların çıkartılması için çabalar. Bazen istedikleri olur, bazen ise olmaz. Örneğin BM'nin ilk müzakere ettiği çok taraflı antlaşmalardan birisi Deniz Hukuku Sözleşmesi'dir. 1982 senesinde Türkiye, buna katılmamıştır. Çünkü Ege meselelerinden dolayı sıkıntılar yaşamıştır. Bunun dışında bütün müzakerelere katılmıştır. Bu konuda 1974'ten 1982'ye kadar dört veya beş ayrı konferans toplanmıştır. Türkiye hepsine katılmıştır. Sonunda azınlıkta kaldığı için bu sözleşmede taraf olmamayı seçmiştir. Taraf olmadığı zaman da o sözleşme sizi bağlamamaktadır. DTÖ'de de buna benzer müzakereler yapılmıştır. Bu örgütü kuran antlaşmaya Türkiye de taraf olmuştur. Müzakereleri ise sekiz sene sürmüştür. Burada da herkes eşit bir şekilde kendi çıkarlarını yansıtabilme imkânına sahip olmaktadır.

2. AB'nin Yapısı: Farklı Bir Diplomasi

AB, her iki örnekten de son derece farklıdır. Öncelikle bu, bir ülke değildir, 27 ülkeden oluşan bir birliktir. Ancak bir federasyon da değildir. Örneğin ABD 50 eyaletten oluşmaktadır ve federal bir yapıdır. Aynı şekilde Almanya, 18 eyaletten oluşan federal bir devlettir. Diğer yandan AB'de

27 egemen devlet, bazı yetkilerini AB Komisyonu'na devretmiştir. Bu, bir sekreterya niteliğinde değildir. Örneğin BM ve DTÖ'nün kendi sekreteryaları vardır. Sekretaryalar, kendilerine verilen görevleri yaparlar ve zabıt tutarlar. Bir tasarı hazırlanması isteniyorsa onu yaparlar, ama teşkilatı yönetmezler. Teşkilatı üye devletler yönetir. Bu, istisnasız bütün uluslararası teşkilatlar için geçerlidir. Bu anlamda AB Komisyonu, bir sekretarya niteliğinde değildir. Çünkü kendisine antlaşmalar ile verilmiş olan yetkiler çerçevesinde kendi kendine yapabileceği şeyler vardır. Özellikle dış ticaret konuları, kendisine devredilen ilk yetki alanıdır.

Başka ülkelerle ticaret anlaşması yapmak, AB Komisyonu'nun yetkisindedir. Günümüzde bir üçüncü ülke olarak Fransa, Almanya veya herhangi bir AB ülkesiyle tarife müzakeresi yapamazsınız. Gümrük tarifelerini indirmek ve çıkartmak gibi konularda müzakere yetkisi AB Komisyonu'ndadır ve bu yapı müzakereleri 27 ülke adına yapar. Çünkü hepsi aynı politikayı uygulamak zorundadır. Bu bağlamda Fransa ayrı bir gümrük tarifesi ve Almanya, ayrı bir gümrük tarifesi uygulayamaz. Dolayısıyla burada bir yetki devri söz konusudur. Bu, AB'yi tamamen farklı bir konuma, statüye oturtan bir özelliktir.

AB'nin kendine has bir başka özelliği de üçüncü ülke diplomatlarının güven mektuplarını sunmalarıyla ilgilidir. Normalde güven mektupları, gidilen ülkenin devlet başkanlarına verilir. Bunu bir defa yaparsınız. Fakat Brüksel'de birlik üyesi olmayan üçüncü ülkelerin atadığı büyükelçiler, güven mektuplarını hem AB Konseyi Başkanı'na hem de AB Komisyonu Başkanı'na vermektedir. Burada görev yapan üçüncü ülkelerin diplomatları, kendi ülkelerinin menfaatlerini hem AB'deki çeşitli kurumlara hem de birlikteki 27 ülkenin büyükelçilerine anlatmaya çalışmaktadırlar.

Avrupa Parlamentosu (AP) yapısından da bahsetmekte fayda vardır. Bu yapı, ilk zamanlar bir yardımcı kuruluş olarak öngörülmüştü. Hatta AB, ilk kurulduğunda, yani AET döneminde ilk 20 yılı aşkın süre boyunca AP üyeleri, Avrupa Konseyi Parlamento Asamblesi'nde olduğu gibi, millî parlamentolardan görevlendirmeyle geliyorlardı. 1979 yılında ise doğrudan seçim yöntemine geçilmiş ve parlamento üyeleri, bu noktadan sonra tam zamanlı olarak sadece Brüksel'de vekil olarak görev yapmaya başlamışlardır. AP'nin ağırlığı ve yetkileri de ciddi bir şekilde artmıştır. Günümüzde AP'nin onayı olmadan AB Komisyonu veya Konseyi kendi başlarına bir şey yapamaz olmuştur. Dolayısıyla birlik, daha önce çift başlıyken günümüzde üç başlı hale gelmiştir.

AB'nin müzakere yöntemi de kendine özgüdür. Normalde bir ülkeyle ikili bir anlaşma yapılacaksa karşılıklı çıkar dengeleri gözetilir ve her iki tarafın da çıkarlarını sağlayan veyahut da saygı gösteren, koruyan bir metin üzerinde anlaşılır. AB ise kurulduğundan itibaren kademeli bir şekilde kendine özgü birtakım normlar/kurallar geliştirmiştir. Bu, ilk önce Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla başlamıştır. Malların birlik içinde serbest bir şekilde dolaşmasını ve dış dünyaya karşı da ortak bir tarife uygulanmasını sağlamışlardır. Benzer şekilde ortak tarım politikası geliştirmişlerdir. Buradaki esas hedef, rekabet koşullarını eşitlemek, başka bir deyişle haksız rekabeti önlemek olmuştur. Bu doğrultuda başka adımlar da atılmıştır. Örneğin fikri mülkiyette ortak kurallar ve standartlar geliştirilmiştir. Aynı şekilde üçüncü ülkeler AB'nin pazarına girmek istediklerinde karşılarına bu kural ve standartlar çıkmaktadır. Bu bağlamda AB üyesi ülkeler, üçüncü ülkelerle anlaşma yapacakken birliğin kurallarını dikkate almak zorundadırlar.

Türkiye'ye AB'yle müzakere yaptığı tarihlerde uygulanması gereken mevzuatın 80 bin sayfa olduğu söylenirdi. Yaklaşık 10 yıldır müzakereler askıdadır. Dolayısıyla bu süre zarfında mevzuata yeni sayfalar eklenmektedir ve tahminen 130 bin sayfayı bulmuş durumdadır. Başlangıçta İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç, 1971-1973 yılları arasında AB'yle müzakere ettikleri dönemde altı ülkeyi muhatap almışlardır. Dolayısıyla bazı esnemeler elde edebilmişlerdir. Müzakere sürecinde Norveç, referanduma gitmiş ve referandumdan "hayır" çıktığı için AB'ye girmemiştir. İngilizlerin ise özellikle ticari konularda serbestleşme elde ettikleri söylenirdi. Ancak günümüzde artık böyle bir imkân da yoktur. Çünkü her ülke kendi başına müracaat etmekte ve müzakereler tek tek yürütülmektedir. Toplu bir müzakere söz konusu değildir ve her ülkenin müzakere aşamasındaki konumu farklıdır. Kimisi daha ileride, kimisi daha geridedir. Ayrıca AB, adaylar arasında kendisine karşı tek bir cephe oluşmasını da istememektedir. Bu yüzden AB, başvuran her ülkeyle ayrı ayrı müzakere etmekte ve kendi kriterlerinin sağlanmasını talep etmektedir.

AB'deki müzakereler, ikili anlaşma müzakerelerinden veyahut çok taraflı bir uluslararası örgütte yapılan müzakerelerden oldukça farklıdır. Bu yüzden AB nezdindeki büyükelçilerin konumu da farklıdır. Hâlihazırda bu müzakere ortamı da olmadığı için AP gittikçe önem kazanmaktadır. AP'nin rızası olmadan neredeyse hiçbir şey yapılamamaktadır. Normal parlamentolarda parti grupları olur, grup kararı alınır ve ona göre oy verilir. AP'de de esasında gruplar vardır, fakat grup disiplini yoktur. Bu yüzden

bir şey yapmak istiyorsanız milletvekilleriyle teker teker görüşmek ve lobi faaliyetlerinde bulunmak gerekmektedir. Çünkü grup başkanının sözüne ve tutumuna, farklı ülkeden gelen vekiller uymak zorunda değildirler.

AB'deki kariyerimden bir örnek olay vermek gerekirse; kariyerden olmayan ABD Büyükelçisi, parlamentoda terörizmin finansmanının önlenmesiyle ilgili bir anlaşmanın geçmesi için müzakereler yürütmüş, bu kapsamda bütün grup başkanlarını ziyaret etmiş, ancak yine de karar geçmemiştir. Daha sonra bundan ders alan diplomat, teker teker milletvekilleriyle görüşmek durumunda kalmıştır.

Günümüzde AP'nin rızası olmadan AB'de bir yere varılamamaktadır. Bu durum, 1990'lı yıllarda ben orada görev yaparken bu şekilde değildi. Örneğin Gümrük Birliği oylaması olacağı zaman AP'nin onayının alınması şart değildi. Gümrük Birliği kararı da muazzam bir çoğunlukla geçmişti. Gelinen noktada ise AP çok daha katı ve kibirlidir. AB Komisyonu'nun statüsü ise biraz zayıflamıştır. Çünkü AB'nin gelişiminin limitine gelinmiştir. Gümrük Birliği, iç pazar ve parasal birlik tamamlanmıştır. Bu noktadan daha öteye gidebilmek için yeni bir adım gerekmektedir. O da federal bir yapıya geçmektir. Ona da imkân yoktur. Çünkü buna imkân verecek irade mevcut değildir. Bütünleşme durma noktasına gelmiştir. Örneğin Macaristan gibi bir ülke, süreci bloke edebilmektedir. Bu da büyük bir zafiyettir.

3. AB'de Yapısal Dönüşüm Beklentileri

AB'nin çökeceğine veyahut dağılacağına ihtimal vermemekle birlikte bu tür krizlerle mücadele edilmesi gerekecektir. AB'nin karar alma zorlukları ve işleyişle ilgili birtakım itiraz ve öneriler son dönemde gündemdedir. Bu anlamda AB'de yapısal bir değişim ve dönüşüm beklentileri ortaya çıkmaktadır. Karar alma konusunda uluslararası teşkilatlarda her ülkenin bir oyu vardır. En küçük ülke de en büyük ülke de tek oya sahiptir. AB'de ise üye ülkelerin parlamentodaki temsilinde, nüfus oranına bakılmakta ve bu doğrultuda parlamentodaki vekil sayıları belirlenmektedir. Örneğin Almanya'nın 90 civarında milletvekili varken Lüksemburg ve Malta gibi küçük ülkelerin de altışar vekilleri vardır. Buradaki amaç, küçük ülkelerin büyük ülkeleri azınlık durumuna sokmasını engellemektir. Örneğin 27 ülkenin bulunduğu birlikte bir kararın ağırlıklı oylamayla geçebilmesi için iki veya üç tane büyük ülkenin oyu gerekmektedir.

Birçok alanda, özellikle dış politika söz konusu olduğunda ise oy birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü AB Komisyonu'na devredilen yetki

alanları arasında dış politika yoktur. Lizbon Antlaşması ile Dış İlişkiler Servisi kurulmuştur, ancak kararlar oy birliğiyle alınmaktadır. Bu konuda bilhassa Macaristan, Rusya-Ukrayna Savaşı başladığından beri birçok kararı, örneğin Ukrayna'ya yardımları ve Rusya'ya yaptırımları bloke etmiştir. Bu durum, reform konusunu gündeme getirmiş ve kararların artık ağırlıkla oylama sistemiyle alınması tartışılmıştır. Ancak bu sistemin değişebilmesi için de oy birliği gerekecektir. Mevcut durumda oy birliği sayesinde elinde bulunan veto silahını kullanabilecek olan ülkelerin kendi rızalarıyla bu veto kartından vazgeçebilmeleri pek mümkün değildir. Bu yüzden mevcut sistemin değişeceğini söylemek doğru bir çıkarım olmayacaktır.

AB içerisindeki Macaristan gibi ülkelerin ve genel anlamda Doğu Avrupa ülkelerinin daha uyumlu hale getirilmeleri için çalışılmaktadır. 2016 yılında başlayan ve 2020 yılında resmiyet kazanan Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması (Brexit) sürecinde de başka ülkelerin benzer yolu takip edip birlikte ayrılabileceği endişesi vardı. Hollanda, Fransa, Yunanistan ve hatta İtalya'nın Euro bölgesinden çıkmak isteyebilecekleri iddia edilmişti. Fakat bunların hiçbiri olmamıştır. Aksine İtalya'da aşırı sağın ağırlıkta olduğu bir koalisyon hükûmeti kurulmuş ve AB'yle uyumlu hale getirilmiştir. Benzer şekilde Hollanda, Fransa ve Almanya'daki aşırı sağ partiler de artık AB'den çıkmayı konuşmamaktadırlar. Aksine sistemin bir parçası olmuş durumdadırlar. Macaristan örneğinde de bu yaşanmaktadır. Yeni Başbakan Peter Magyar, Avrupa'ya geri dönmekten bahsetmektedir. Bu kapsamda Budapeşte'nin hızlıca uyumlulaştırılacağını söylemek iddialı olur, ancak en azından AB nezdindeki sabote ve bloke faaliyetlerinin artık olmayacağı anlaşılmaktadır. Bu, "kısmi bir rahatlama" anlamı taşımaktadır.

AB'nin ortak dış ve güvenlik politikası geliştirememesinin temel nedenleri kamuoyunda sıkça tartışılmaktadır. Bu konuyu açmak gerekirse, yukarıda bahsedilen hususlara kısaca tekrar değinmek gerekir. Öncelikle AB, federal bir yapıda değildir. 27 tane egemen ülkeden oluşmaktadır. Her birisinin farklı gelenekleri, öncelikleri ve hedefleri vardır. Bu uyum sorunu, en çok Orta Doğu meselelerinde göze çarpmaktadır. Mesela İsrail-Filistin mücadelesinde, hatta İran'la savaş konusunda AB içinde tamamen farklı görüşlerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda İspanya, Almanya ve diğer bazı ülkelerin görüşlerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bunun sebebi farklı geleneklerden gelmeleri ve tek bir yapı hâlinde olmamalarıdır.

Dış ilişkiler servisi, asgari müştereklerde hareket edebilmektedir. Bu yüzden de çok etkili olamamaktadır. Bunun değişebilmesi de pek olası görünmemektedir. Çünkü federal bir yapıya doğru gidildiğinde bütünleşmenin

limitlerine geldikleri anlaşılmaktadır. Bir adım öteye ve bu anlamda tam yetki devrine aşamalı bir şekilde geçmek gerekmektedir. Bu yönde bir irade ne hükûmetlerde ne de halk nezdinde vardır. Fransa ve Almanya, federal yapıdan en çok bahseden ülkelerdir. Ama bu iki ülkenin de hâlihazırda birçok alanda görüş farklılıkları vardır. Örneğin bir savaş uçağı projesinde dahi anlaşamamaktadırlar. Böyle bir ortamda tek bir dışişleri ve güvenlik politikasının konuşulması mümkün görünmemektedir.

4. Transatlantik Kriz ve AB'nin Geleceği

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın akabinde ABD'de ikinci Donald Trump döneminin başlaması, ardından Grönland, Kanada ve son olarak İran'la kendini gösteren ABD-Avrupa arasındaki kriz, AB'nin geleceğini bir kez daha tartışmaya açmaktadır. Bu anlamda ciddi bir kriz olduğu kesindir. AB içerisinde Trump'a daha yakın olanlar ve daha uzak olanlar vardır. İran Savaşı'na karşı verilen tepki dikkat çekmektedir. Netanyahu Hükümeti'nin yaptıklarına karşı tepki uluslararası kamuoyunda giderek artmaktadır. AB içerisinde ise Almanya, geleneksel olarak İsrail'i en fazla destekleyen ülkelerin başında gelirdi. Bunun tarihsel sebepleri malumdur ve herkesçe bilinmektedir. Buna rağmen gelinen noktada Almanların, İran'a karşı yürütülen savaşla ilgili tepkileri artmaktadır.

Burada konunun güvenlik ve savunma boyutu ön plandadır. ABD'ye güvenmek mümkün değildir. 1945 yılından itibaren ve özellikle 1949 yılında NATO kurulduktan sonra ABD, Avrupa'nın güvenliğini sağlamıştır. Bu, "nükleer şemsiye" olarak adlandırılmıştır. Nitekim Fransa ve İngiltere dışında Avrupa'da nükleer silah sahibi olan ülke yoktur. Hatta İngiltere'nin nükleer imkânları, silahları ve füzeleri tamamen Amerikan teknolojisine bağımlıdır. Sadece Fransızlarınki otonomdur.

Günümüze kadar Avrupa'da herkes ABD'ye güveniyordu. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde başta Almanya olmak üzere hâlen 80.000 kadar Amerikan askerî vardır. Bunların görevi de eski terminolojide "tripwire (tetik teli)" olarak adlandırılmaktadır. Buradaki amaç; Rusya, Almanya'ya saldırdığı zaman karşısında Amerikan askerini bulması ve ABD'nin de savaşa girmesini sağlamaktı. Böylece bir caydırıcılık oluşturulmaktaydı. Bu, ABD'nin Avrupa'nın güvenliğine olan taahhüdü sayılmaktaydı.

Soğuk Savaş bittikten sonra bu tür konuşlandırmalar azalmış, ancak Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan sonra tekrar gündeme gelmiştir. Fakat ABD'ye ne kadar güvenilebileceği de bir soru işaretidir. Bu konuda endişelerin olduğu görülmektedir. Avrupa, kendi güvenliğini ABD'den daha bağımsız bir

şekilde geliştirme yollarına gidecektir. İran'a karşı savaşta ABD'den farklı pozisyonların benimsenmesi bunu hızlandıracaktır. Başka bir deyişle Avrupa, kendi güvenliğini Amerikan yardımlarından ayırmaya gidecektir.

5. AB'nin Çin ve Hindistan Politikası

AB'nin Çin ve Hindistan ile ilişkilerinde yeni dinamikler ortaya çıkmaktadır. Hindistan ile AB arasında bir serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Çin, esasında AB için hem rakip hem hasım olarak görülmektedir. Dolayısıyla uzak tutulması icap eden bir aktördür. Ancak diğer yandan Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron da ABD karşısında stratejik özerklik sağlayabilmek adına Çin'le ilişkilerin geliştirilebileceğini savunmaktadır. Fakat Çin'in çok fazla güçlenmesi ve Tayvan'a uzanmaya kalkması hâlinde bu durum, Avrupa'nın da hoşuna gitmeyecektir. Çin'in Tayvan'ı ele geçirmesi hâlinde bu sefer Japonya ve Güney Kore de endişelenecektir. Dolayısıyla Çin'le yapılacak iş birliğinin de sınırları vardır. Bu bağlamda teknoloji, veri güvenliği, yapay zekâ rekabeti ve yönetim şekli gibi bir dizi alanda iş birliğinin limitleri vardır.

Çin'le ilgili AB içerisinde farklı menfaatler vardır. Örneğin Almanya açısından Çin çok önemli bir pazardır. Otomobil ve sanayi alanındaki iş birlikleri öne çıkmaktadır. Fakat diğer AB ülkeleri bakımından o kadar da değerli değildir. Baltık ülkelerinden Litvanya'nın Tayvan'la doğrudan ilişki kurması, Çin'in büyük tepkisine ve diplomatik krize yol açmıştır. Bu açıdan Litvanya, AB'nin Çin politikasından ayrılmıştır. Bu durum da Çin konusunda AB içerisinde ortak bir çizgi bulmanın o kadar kolay olmadığını göstermektedir.

6. Ukrayna'nın NATO ve AB Üyeliği Meselesi

Ukrayna'nın NATO üyeliği meselesi, Rusya'nın kırmızı çizgisidir. Ukrayna'nın AB üyeliği hakkında ise Rusya'nın ne tepki vereceği merak konusudur. Mevcut durumda bir itirazı görünmemekle birlikte Rusya'nın ileriki dönemlerde gerçekten Ukrayna'nın AB üyeliğine itiraz edip etmeyeceği belirsizdir. Kaldı ki Ukrayna'nın AB veya NATO üyeliği için Rusya'ya sorulmayacaktır. Rusya, ABD'de 1989 ile 1992 arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapan James Baker'ın bir yemek veya toplantı esnasında NATO'nun doğuya genişlemeyeceğine dair sözlü olarak birtakım vaatlerde bulunduğunu iddia etmektedir. ABD ise böyle bir vaadin olmadığını belirtmektedir.

NATO'nun genişlemesi, baskı yoluyla olmamıştır. Soğuk Savaş'tan günümüze olan süreçte, Polonya'dan Baltıklara ve Adriyatik sahillerine kadar

tüm Doğu Avrupa ülkeleri, NATO'ya kendi iradeleriyle girmişlerdir. Çünkü Rusya'ya karşı bir güvence arayışındaydılar. Onlar için öncelik, NATO'ya girmek ve bu ittifakın şemsiyesi altında korunmaktı. Estonya, Litvanya ve Letonya gibi küçük Baltık ülkelerinin komşusu Rusya'dır. Bu yüzden bütün Doğu Avrupa ülkeleri, NATO'ya girmek istemişlerdir.

NATO'nun Rusya'ya karşı bir savunma için Ukrayna'ya söz verip vermediği tartışmalı ve karışık bir mevzudur. Bu konuda NATO içinde çok büyük bir heves yoktur. Öncelikle, hudutları belirlenmemiş bir ülkeyi NATO'ya sokmak o kadar kolay değildir. Çünkü NATO'nun temel prensibi, dışarıdan gelen saldırılara karşı (5. Madde kapsamında) kolektif güvenlik sağlamaktır. Ancak hâlihazırda Ukrayna'nın hudutlarının ne olduğunu kestirmek mümkün değildir. Çünkü barış yoktur. Dolayısıyla Ukrayna'nın NATO'ya Rus işgali altındaki bölgelerin dâhil edilmediği hudutlarla mı yoksa resmi hudutlarıyla mı gireceği belirsizdir. Bunun için NATO'ya girmesi pek fazla gündemde değildir. Kısacası Rusya'yla bu savaş bitmeden ve kalıcı bir barış olmadan Ukrayna'nın NATO üyeliği pek mümkün değildir.

Ukrayna'nın AB üyeliği ise çok farklı bir mevzudur. AB'nin üyelik şartlarını Türkiye'den daha iyi hiçbir ülke bilmemektedir. Fasılları müzakere etmek ve uyum sağlamak, kolay bir süreç değildir. Bu konuda Batı Balkanlar'dan örnek vermek gerekirse; Karadağ, yaklaşık 15 seneden beri müzakerelerde fasılları bitirememiştir. Arnavutluk da bitirememiştir. Halbuki Karadağ'ın kendi para birimi bile yoktur. Euro kullanmaktadır ve Euro bölgesine fiilen girmiş vaziyettedir. Diğer yandan Ukrayna ise Karadağ'dan belki de 15 kat daha büyük bir ülkedir. Savaş içinde bulunan ve yolsuzluk başta olmak üzere ciddi iç sorunları olan bir ülkenin kısa bir zaman içinde AB'ye girmesi pek mümkün değildir. Yine de AB, Kiev'e destek verebilmek adına onunla sınırlı bir ilişki biçimi geliştirebilir.

Sonuç

Türkiye'nin AB'yle ilişkilerinde tartışılan imtiyazlı ortaklık meselesine de değinmek gerekir. Bu, Almanların Merkel zamanında gündeme getirdikleri bir öneriydi. Son zamanlarda AB, yeni bir güvenlik mimarisi inşa etmeye çalışmaktadır. Türkiye ise NATO'nun ikinci en büyük ordusuna sahip ülkesidir. Dolayısıyla Türkiye'nin bunu AB'yle ilişkilerinde tam üyelik kozu için kullanıp kullanmayacağı merak edilmektedir. Bu bağlamda AB-Türkiye ilişkilerinde güvenlik alanında yeniden bir imtiyazlı ortaklığın gündeme gelip gelmeyeceği kamuoyunda sıkça dile getirilmektedir. Bu, teorik olarak mümkündür ve bu mesele, Avrupa'da bazı kesimlerce tartışılmaktadır. "Türkiye olmadan Avrupa savunmasının olmayacağı"

söylenmektedir. Ancak buradaki asıl mesele, tarafların birbirine güveninin olmamasıdır. Ne Türkiye, AB'ye güvenmekte ne de AB, Türkiye'ye güvenmektedir.

Türkiye'nin girmeye çalıştığı "Avrupa İçin Güvenlik Eylemi" (SAFE) adlı yeni enstrüman kapsamında Avrupa'da ortak sanayinin gelişmesi için 150 milyar euroluk krediler dağıtılmaktadır. Bu programın Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkelerine ve ortak güvenlik ve dış politika hedeflerinin paylaşıldığı ülkelere de açık olduğu duyurulmuştur.

AB Komisyonu'nun hazırladığı yıllık ilerleme raporlarında her türlü alan incelenmektedir. Bunlar arasında dış politika da vardır. Bunlara eskiden "ilerleme raporu" deniliyordu. İlgili ülkenin AB üyeliğine doğru ilerlemesi rapor ediliyordu. Gelinen nokta itibarıyla Türkiye'yle ilgili raporlarda artık "ilerleme" ifadesi kullanılmamaktadır. Çünkü bu yönde bir gelişme yoktur. Kasım-Aralık 2025 döneminde çıkan Türkiye'yle ilgili son rapor incelendiğinde, dış politika bölümünde Türkiye'nin 2024 yılında AB'yle %4 oranında uyumlu-ortak tutum sergilediği belirtilmektedir. 2023 yılında ise bu oranın %10 civarında olduğu yazılmış ve böylece bir yıl içerisinde %10'dan %4'e düşüşün yaşandığı ortaya konmuştur.

Halbuki bundan 26-27 sene önce Türkiye, 1999 Helsinki Zirvesi'nde adaylığı kabul edildikten sonra AB'nin ortak tutumlarına %80 oranında katılmaktaydı. Fakat ilişkiler soğudukça bu oran yıldan yıla azalmış ve %4'lere kadar düşmüştür. Böyle bir ortamda Türkiye'nin AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na katıldığını ve paylaştığını söylemek mümkün değildir. Bunu artırmak gerekmektedir. Siyasi irade olduktan sonra bu, çok zor bir şey değildir. Nitekim 27 ülke, asgari müştereklerde ancak birleşebilmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerin asgari müşterekleri Türkiye'yi çok fazla zorlamayacaktır. Bazı konularda keskin bir görüş ayrılığı muhakkak olacaktır. Ancak ortak tutumlardaki %4'lük oranı %50-60'lara çıkartmak çok zor olmamalıdır. Türkiye, eğer AB'nin ortak güvenlik politikasında bir şekilde yer almak istiyorsa, güvenlik alanında ortak hedeflere sahip olabilmesi gerekmektedir. Bunun göstergesi de bu ortak tutum belgelerine taraf olmaktır.

Avrupa'nın Türkiye ve Türklere bakışı son 15 senede çok değişmiştir. Bu süreçte Avrupa'da aşırı sağ, yabancı düşmanlığı ve İslam karşıtlığı güçlenmiştir. Günümüzde kimse tam üyelikten bahsetmemektedir. Çünkü Türkiye, artık AB üyeliğine çok sıcak bakmamaktadır. Aynı durum AB açısından da geçerlidir. Her şey dondurulmuş vaziyettedir ve kısa vadede bu durumun değişmesini beklemek doğru bir çıkarım olmayacaktır.

OLAĞAN OLMAYAN DİPLOMASİ

Halil AKINCI
Büyükelçi (E)

Giriş

"Olağan olmayan diplomasi" denildiğinde akıllara uluslararası ilişkilerin perde arkası gelmektedir. Nitekim dünya siyaseti ve uluslararası ilişkiler denildiğinde, akıllara genellikle kırmızı halılar, resmi zirveler, takım elbiseli diplomatlar ve titizlikle kaleme alınmış resmi bildiriler gelmektedir. "Geleneksel diplomasi" olarak adlandırılan bu yapı, devletlerin birbirleriyle kurduğu resmi ve kurumsal bağların omurgasını oluşturmaktadır. Ancak tarihin ve günümüzün en kritik dönemeçlerine bakıldığında, resmi kanalların tıkandığı, krizlerin tırmandığı veya taraflar arasındaki güvensizliğin hat safhaya ulaştığı anlarda devreye giren başka bir mekanizma daha vardır. Bu, olağan olmayan diplomasidir.

Bu diplomasi türü, devlet dışı aktörlerin (iş insanları, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları, sanatçılar vb. aktörlerin) devreye girdiği, gizli yürütülen arka kapı müzakerelerini, sivil toplum diyaloglarını (İkinci Kanal/Track II diplomasi) ve hatta spor veya sanat gibi kültürel araçların yapıcı birer diplomatik enstrümana dönüştürüldüğü geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu diplomasi türü, resmi protokollerin katı kurallarından ve kamuoyu baskısından uzak, daha esnek, yaratıcı ve risk alabilen bir alan sunmaktadır.

Küreselleşen dünyada çatışmaların doğası değiştikçe ve aktörlerin sayısı arttıkça, olağan olmayan diplomasi de lüks bir alternatif olmaktan çıkıp uluslararası politikanın vazgeçilmez bir tamamlayıcısı hâline gelmiştir. Kısacası olağan olmayan diplomasi masa başında olmayan diplomasidir.

Bu çalışma, olağan olmayan diplomasi hakkında kendi kariyerimden çarpıcı örnekler vermeyi amaçlamaktadır. Son bölümde ise dünya gündemine dair çeşitli konular hakkında görüşlerimi belirtmeye çalışacağım.

1. Diplomatik Kariyerimin Başlangıcı

Olağan olmayan veyahut olağan dışı diplomasi konusuna diplomatik kariyerimden söz ederek giriş yapmak istiyorum. Ben hariciyeci olmaya çok erken bir yaşta karar verdim. O zaman belki daha değişik bir yaklaşımımız vardı. Dur durak demeden çok yatılı okuyan bir nesildik biz. Belki yatılı okulun etkisi, belki hocaların bizim için daha fazla vakti olması nedeniyle bu şekilde karar verdik. Sonunda o zaman Mülkiye'ye gidilirdi. Mülkiye'ye girdik. Mülkiye'de 3. sınıfta siyasi şube vardı. Diplomasi ve dış münasebetler. Onu bitirdik. Dışişlerinin sınavına girdik. Hep bunlar ara vermeden oldu. Mülkiye'de bazı derslere kravatla giriyorduk. Dolayısıyla hayalimiz de böyle şık ve kibar bir diplomasi mesleğine başlamaktı.

Girdim, bir kura çektirdiler. Bir daireye düştüm. Daire başkanı beni çağırdı. Bir kâğıt uzattı. Kendisine hitaben yazılmış. "Şuna bir cevap ver" dedi. O kadar. Arkasından da başını önündeki evraka dikti, "Çık, yap" dedi. Gittim, dışarı yaptım. Elimden geldiğince yazdım. Kapıyı vurdum. O kadarını da biliyorum. "Efendim" demesini de biliyorum. Verdim eline, "bu ne?" dedi. Dedim ki "Efendim işte cevap verdim, yazdım." "Daire başkanına el yazısıyla bir şey getirilmez" dedi. "Daktilo et" dedi. Fakat daktilo diye bir şey bilmiyorum, öğrenmemişim. Daha sonra orada duran sekretere söyledim. Sekreter de "Biz, aday meslek memurlarının yazılarını yazmayız. Onlar kendileri yazar" dedi. O sırada bir arkadaş imdadıma yetişti. Üç-dört satırlık bir yazı, ama ben bilmediğim için o halletti. İlk dersimizi aldık.

Şükrü Elekdağ, diplomatik muhaberat hocamdı. Ben bakanlıktan ayrılmaya karar verdim. Bir de benim gibi aynı fikirde olan bir arkadaşım, Müfit Özdeş daha vardı. Bu mesleğin bize göre olmadığına karar verdik. Biz gidelim başka bir yere kaymakam olalım diye düşündük.

Benim aklıma Şükrü Hoca geldi. Ona gittik ve vaziyeti anlattık. "Çok kötü muamele görüyoruz. Onu yap, bunu yap. Bize çay bile getirmiyorlar. Halbuki bizim birikimimiz var" diye Şükrü Hoca'ya anlattık. O da "Ben doktora yaparak girdim bakanlığa. İlk yaptığım ne biliyor musunuz? Pulları yalamaktı. Sabredin… Sabredin…" dedi. Nitekim o zamanlar makbuz yoktu. Konsolosluk işlemlerinde pul yapıştırılırdı. Dolayısıyla Şükrü Hoca pul yalayarak işe başladıysa ve genel müdür, büyükelçi olduysa biz de herhalde bir şeyler oluruz" diye düşündüm. "Üstadım" diye hitap eder, yani sizi hatırladı mı hatırlamadı mı bilemezsiniz bir türlü. Sonradan biyografinizi anlatınca size hatırladığını anlarsınız, ama ilk başta o izlenimi vermez. Öyle değerli bir büyüğümdür.

Hakikaten 3 ay sonra ben, bakanlığı temsilen uluslararası müzakerelere katıldım. Heyetteki bakan ikide bir de dönüp bana soruyor. "Şimdi ne yapalım? Şimdi ne diyelim?" "Allah" dedim, "Daha 22 yaşına yeni girmişiz meğerse bunda bir iş varmış" diye düşündüm. Ben de ukala ukala cevap veriyorum. İdare ediyoruz yani vaziyeti.

Yine bir gün Genel Sekreter Yardımcısı beni yanına çağırdı. O zamanlar dışişleri bakanının yardımcısı olarak bir genel sekreter bir de müsteşar görev yapardı. Ayrıca Genel Sekreter 1980 yılına kadar bütün diğer bakanlık müsteşarlarının üstündeydi. Bana "bir Avustralya muhaceret bakanı gelecek. Sen ona mihmandar olacaksın" dedi. "Peki" dedim. Fakat mihmandarlık nedir, haberim yok. Sonra bir kıdemli aday meslek memuru vardı, askerden yeni gelmiş olan. Ona gittim. Vaziyeti anlattım. "Bakanın yanına senin gibi bir mihmandar olmaz, Türkiye'yi rezil edersin. Bunun en az şube müdürü olması lazım" dedi. Benim ise şube müdürü olmama daha 10 sene var, bana şimdiden mihmandar ol demişler. Ben hemen gittim genel sekreter yardımcısına. "Efendim. Ben mihmandar olamazmışım. Rütbem çok düşükmüş. Daha büyük birini yapsanız." dedim. O da "Bacak kadar boyunla sen mi bilirsin ben mi bilirim, git" dedi. Gittim, fakat mihmandarlık nedir bilmiyorum. Kim bilir diye sordum etrafıma. "Protokol bilir" dediler. Protokole gittim. Bir daire başkan yardımcısı, "Sen polislerle temasa geçtin mi?" dedi. "Efendim, ne polisi?" dedim. "Sen, mihmandar değil misin?" dedi. "Evet" dedim. Bunun üzerine koruma polisleriyle temasa geçtim.

Bu süreçte nasıl temas yapılır, bu konuda ne yapılır öğretmediler. Deyimi yerindeyse işkence ediyorlardı bana. "Git şunla konuş", demediler hiç. Sonra kendi kendime öğrendim. Bir şekilde mihmandarlık yaptım. Bu bakan, sonradan Avustralya'da başbakan oldu. Bakan, genç ve dinamik biriydi. Ankara'da gezdirirken bir anda gözümden kaçırdım ve kayboldu. Bir gece kulübü vardı Kızılay'da. Onun kapısı açıkmış. İçeride orkestra prova yapıyormuş. Onu duyunca bakan oraya girmiş. Bir şekilde bu mihmandarlık işini de hallettik.

2. Zagreb'deki İlk Yurt Dışı Görevim

Askerden döndükten sonra dış tayin gündeme geldi. Ben dereceyle kazanmıştım. Dördüncüydüm. Söz konusu dış göreve bir sene erken göndereceklerdi. Fakat aynı görevimde kalınca bu kez "beni en kötü yere verebileceklerini" söyledim, öyle de oldu. Tayinimi en kötü yer olan Zagreb

Başkonsolosluğu'na yaptılar. Çünkü Zagreb Başkonsolosluğu'nun görevi çoğunlukla ölü gömmekti. Trafik kazaları oluyordu.

Peki orada ne yapacağız? Konsolosluk hiç yapmamışım. Vatandaşla muhatap olmamışım. Sorunları hakkında kulaktan dolma bilgim var, ama onların çaresi hakkında hiçbir bilgim yok. Kendime göre yapacaktım. Başkonsolos ise fazla alakadar olmadı. İşler bana kaldı. Soruyorum. "Siz öğrenirsiniz, yaparsınız" diyordu. Ortadan kayboluyordu. O zamanlar sorun, Zagreb'in tam yarı yol olmasıydı. Türkler de Almanya'dan kendilerine güvenip gaza basarlar. Orta Anadolu'daki köylerine gidinceye kadar durmak istemezler. Arada yorgunluktan, çeşitli şeylerden trafik kazası, bir sürü ölüm olurdu. Onlarla uğraşmaya başladım.

Bir keresinde mahkemeden bana bir tuğla gönderdiler. "Bu ne?" dedim. Meğer bir vatandaş uzun yolda gaz pedalının üzerine tuğla koymuş. Herhalde arabayı bağdaş kurarak kullanmayı uygun görmüş. Öyle seyrederken uyumuş, kaza yapmış, hayatını kaybetmiş. Sağ kalanlarla da uğraştık. Daha yeni evliyim. Bir küçük çocuğum var. Bu süreçte bir de işçi simsarları ortaya çıktı. Cenazelere o zaman 5.000 mark alıyorlardı. Ben rekabeti sağladım. Belgrat'tan başka bir tane cenazeci buldum. 1.500 marka indirdim cenaze nakil ücretlerini. Ondan sonra İstanbul'da bir İslam Cenaze İşleri buldum. Ermeni bir kardeşimizdi. O da 1.000 marka götürmeye başladı. 5.000'den 1.000 marka kadar indirdik. Bu tür işlerle uğraştık. Bu konuda hâlâ kendi üstünlüğümü kabul ederim. Çünkü iyi pazarlık yaptım. İşçi simsarları meselesine gelince, bunlar gangster gibi hareket ederlerdi. Onları tespit ediyorduk. "Yurda girdiğinde, yakalansın" diye kolluk güçlerine yazı yazıyorduk. Sonra "mevzuat müsait değil" diye bir cevap alıyorduk. Örneğin bu simsarlar, Orta Anadolu'dan 5.000 marka vatandaşı alıyor, "Ben sana Almanya'da iş bulurum" vaadiyle onları kandırıyor. Ondan sonra Avusturya sınırında dağdan geçirirken onları yarı yolda bırakıyorlardı. O kadar vicdansızlardı ki aklıma geldikçe sinirleniyorum. Üstünden paltosunu bile alıp dağda bıraktıkları vardı. Bunlarla uğraşmaya başladık. Bazı Yugoslav polisiyle iş birliği hâlinde olduklarını anlıyorduk. Örneğin bir keresinde adamlar vatandaş gibi gelip konsolosluğa girdiler. Benim masama yumruk vurdular ve "Biz bazı karanlık işler yapıyormuşuz. Bunu söyleyen adamlara biz ne yaparız, biliyor musunuz Konsolos Bey?" sözleriyle beni tehdit ettiler. Korktum ama bir yandan da teslim olmaya niyetim yoktu. Fakat eşime çocuğuma bir şey olmasın diye ayrı ayrı dolaştığımız zamanlar da oldu. Bu tür olağan olmayan durumlarla karşılaştık ve

durumu idare ettik. Konsolosluk görevi bu şekilde geçti. Dolayısıyla diplomasinin görünmeyen bu tarafı da vardır.

Konsolosluk işleri, vatandaşla ilgilidir. Bir başka örnek vermem gerekirse, bir kamyon şoförü kalp krizi geçirdi. Öldü. Firmasına telefon ettim. Alın cenazeyi götürün diye. Hiç oralı olmadılar. Aradan iki gün geçti, cenaze orada morgda duruyor. Ailesine haber verdik. Aniden firmadan bir ilgi. "Efendim cenazemizi alalım" dediler. "Evet, ben üç gündür sizi arıyorum. Ulaşamıyorum bir türlü." dedim. Onlar ise "Bir de bizim şirketin şu kadar mark parası vardı. Polis hemen parayı bulmuş, emanete almış. Onu da acaba rica etsek" dediler. Ben de "Tamam. Siz cenazeyi götürün, sonra konuşuruz." dedim. Ama parayı vermeye hiç niyetim yoktu. Cenazeyi taşıdıktan sonra geldiler. "Efendim para yok. Ben para işine karışmam. Çünkü bu tereke hakimliğinin işi." dedim. Fakat o şoförde o paranın olması mümkün değil. Dolayısıyla paranın da bal gibi şirketin olduğunu biliyorum. "Ben parayı tereke hakimliğine gönderirim. Tereke hakimliğinde siz yargıya çıkarsınız. Türk yargısı bu işi halleder. Ben karışamam. Üzerime sorumluluk alamam" dedim. Adam elini beline koydu ve çok öfkelendi. Yine de "Elim kolum bağlı. Kanun böyle diyor. Emir demiri keser." dedim. Paralarını sanki ben çalmışım gibi öfkelendiler. Halbuki iki şoför kullanmaları lazımdı. Tek şoför kullanmış, adam kalp krizi geçirmiş ve şirket de çalışanına sahip çıkmıyor. Kısacası böyle olaylara da şahit olduk, yani adaleti kendi elimize aldığımız zamanlar da oldu.

3. Moskova Yıllarım

Moskova'ya ikinci gidişimde yine benzer durumlarla karşılaştım. Gittiğimde Sovyetler Birliği dağılmak üzereydi. Önce Sovyetler Birliği'nin intizamı gitti, asayişi gitti. Arkasından devletin kendi gitti. 1991 yılında yıkıldıktan sonra 1992 yılında müthiş bir asayişsizlik vardı. O zamanlar Sovyetler Birliği'nde mafyanın iş bölümü vardı. Ermeniler, kadın ticareti ve dövizle uğraşırlar. Ukraynalılar ve Ruslar adam döverler. Çeçenler de adam öldürürlerdi. Buradaki Türk şirketi ENKA'nın bir işçisini Çeçenler öldürmüştü. 1990 yılında Moskova'da Kur'an-ı Kerim dağıtmıştık. O sırada da Moskova'daki Çeçen dini temsilcisi vardı. Onunla da yakın dost olmuştuk. Onu Büyükelçiliğe çağırdım. "Bak, bunu herhalde sizin Çeçenler yaptı. Vaktiyle dedim, sizi General Aleksey Yermolov kestiğinde nereye sığındınız? Türkiye'ye. Şimdi dedim, bunları koruyacaksınız." "Tamam, koruruz" dediler. Şimdi hakikaten bir gün pazar günü eve telefon ettiler. Ruslar kafayı çekip bizim işçileri dövmüş. Onlar da Rusları dövmüş. Bana rapor

veriyorlar. "Senin işçilerin elimizde." Sonra aradan vakit geçti. Bir müddet sonra bu asayişsizlik yüzünden her şirket koruma tutmaya başladı. O zaman din adamı, yani mafyanın başı olan kişi bana geldi ve dedi ki "artık sizin şirketler de bizimkileri muhafız tutsunlar." O şekilde devam etti.

O yıllarda ayrı bir olay daha yaşandı. Hikmet Çetin Dışişleri Bakanı'ydı. Eskiden beri tanıdığım birisiydi. Onun tanıdığı birini mafya kaçırmış. Benden bunun kurtarılmasını istediler. Mafya, bu kişiyi Kafkasya'ya götürmüş. Ben yine aynı Çeçen din adamına gittim. Vaziyeti aktardım ve "sen bunu kurtaracaksın" dedim. Orada bir "iyi mafya", bir "kötü mafya" hikâyesi var. Kaçırılan kişinin saf/her şeye inanan bir kardeşi var. Mafya, buna "Şu kadar para ver abini serbest bırakacağız" diyor. 10.000 mark veriyor. Daha sonra 15.000 daha ver diyerek sürekli bu kişiden para alıyorlar. Fakat bizim vatandaşa da hiç kötü muameleleri yok. Adamı düğünlere götürüyorlar, yanlarında gezdiriyorlar. Sadece bırakmıyorlar. O saf kardeşinden de sürekli para istiyorlar. Şimdi ne yapacağız? Zira Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile polis ve KGB dahil heryere başvurduk. Sonuç yok.

Tek çare bizim "iyi mafya" vasıtasıyla o "kötü mafyanın" elinden bizim vatandaşı kurtarmaktı. Din adamı her gün rapor veriyor. Diyor ki "şimdi bilmem ne köyündeymiş. Öbür köye götürmüşler. Yarın ellerinden alacağız" diyor. "İyi mafya" diyecek ki "kötü mafyaya"; "Kardeşim bu iş artık cıvıdı. Parayı aldınız. Bırakın artık şunu da anasına ailesine kavuşsun." Bu iş devam ederken bir telefon geldi. Uğur Dündar'ın TRT'deki Arena programından aradıklarını söylediler. "Bir Türk vatandaşı varmış, ailesi bize başvurdu. Devlet bir şey yapamamış. Biz yapacağız. Siz ne yapıyorsunuz orada" diye sordular. Dedim ki "Karışmayın bu işe. Program yapacağız diyorlar. Allah aşkına yapmayın. Çünkü bu televizyonları burada da seyrediyorlar. Eğer bunun televizyona düştüğünü görürlerse bu mafya kendi başları belaya girmesin diye bizim vatandaşı bırakmazlar." "Efendim karısı geldi bize yalvardı. Biz devletin yapmadığını yapacağız" gibi sözler sarf ettiler. O zaman baktım vazgeçmeyecekler, dedim ki; "Kurtardığımız zaman size haber vereceğim. İlk programı siz yapın." Onlar da "Peki ama bir hafta süren var" gibisinden laflar ettiler. Daha sonra adamı kurtardık. Türkiye'ye gönderdik. Karısına kavuştu. Bu arada programı başka bir arkadaş, askerî ataşe seyretmiş. Bütün bizim konuşmaları kayda almışlar. Önce bakanlık müşavirini aramışlar. Bakanlık müşaviri demiş ki; "Onunla Moskova'da Halil Akıncı uğraşıyor". Onun sesini kayda almışlar. Benim telefondaki sesimi kayda almışlar. Ben yalvarıyorum. "Allah aşkına yayın yapmayın" diye. Onlar da "müsteşarın yalvaran sesini duydunuz" şeklinde haber yapıyorlar.

Daha sonra "Arena kurtardı." diye haber yapıyorlar. Dolayısıyla bu medyanın söylediği herhangi bir lafa inanır mısınız? Siz herhangi bir şeye güvenir misiniz? Bu şekilde asayiş işleri de oldu. Fakat medyanın yaptıkları bende "istikrah", yani "iğrenme" duygusuna yol açtı.

Ben Moskova'dayken "Perestroyka/Yeniden Yapılanma" ve "Glasnost/Açıklık" politikalarının bir sonucu olarak ilk defa seçimler düzenlendi. Televizyonda bakanlar kurulu toplantıları yapılıyordu. "Demokrasi geldi" diye halk sevinçliydi. Fakat demokrasinin onlar için çok da faydalı bir şey olmadığını çabuk anladılar. Çünkü demokrasi gelince herkes, "Benim demokrasim bana ait, kimsenin demokrasisi yoktur benden başka." demeye başladı. İlk belirtisi olarak, kaldırımdan araba sürmeye başladılar. Kaldırımdan araba sürüyorlardı. Niye yoldan gitmiyorsun? denildiğinde ise "özgür vatandaş" diyorlardı. Soygun, hırsızlık had safhadaydı. Çok kötü vaziyete düştüler ve Sovyetler Birliği'nde bir sürü asayiş sorunu olmaya başladı. Bir sürü karışıklık, iç savaş ortamı doğdu.

4. Gürcistan'daki AGİK Misyonu

Osetya ve Abhazya gibi özerk bölgeler, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsız olduklarını ileri sürdüler ve bunun üzerine bölgede iç savaş başladı. Fakat bunların hiçbirinde ordu yoktu. Buradaki ordu, Sovyet Ordusu'ydu. Bir anda bu cumhuriyetler birbirini idare edemez hale geldiler. Durum böyle olunca uluslararası örgütler de krizi yatıştırmak için müdahil olmaya başladılar. Bu bağlamda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), Gürcistan'a bir misyon göndermeye karar verdi. Türkiye'den de bir tane siyasi danışman istediler. Ben o zaman Moskova'da elçi müsteşardım. Dediler ki "Bakanlıktan teklif geldi, gider misin? Büyükelçi de izin verdi." "Tamam" dedim. Çeşitli uluslardan müteşekkil bir topluluk kuruldu. Önce Viyana'ya gittik. Viyana'da buluşup toplu hâlde Gürcistan'a gideceğiz. Özel bir uçakta bir levazım binbaşı veyahut yüzbaşı yanında bir sürü paket taşıdı. Temel ihtiyaçları karşılamak için yanında sabun paketi, deterjan paketi taşıdı. Çünkü bunlar orada yoktu, kaybolmuştu. İlk gün gittik, otele yerleştik. Otelin kapısında "buraya silahla girilmez" anlamında bir tabanca resmi ve üzerinde çarpı işareti vardı. Otele girdik. Avusturyalıların işlettiği gayet çağdaş/lüks bir oteldi. Fakat kurtarılmış bölgedeydi. Her tarafta silahlar patlıyordu. Disiplin yoktu. Ne yaptıkları belli değildi. Başımızda bir tane Macar bakan yardımcısı vardı. Ben ikinciydim. Onun yardımcısıydım. Diğerleri de asker ve sivil olmak üzere karışık milletlerdendi.

İki gün kaldıktan sonra asıl işimiz olan Güney Osetya'ya gittik. Buradaki nüfus en fazla 70.000'di. Fakat odada 30-40 tane rütbe sahibi adam vardı.

Misyon şefi olan Macar Bakan Yardımcısı ağzı çok laf yapan birisiydi. Macar herkese laf yetiştirdi. Arkasından otele geri döndük. Otel rahat, fakat gördüğümüz sefalet insanı yaralıyordu. Çünkü ben Gürcistan'a çok gittim. Neşeli insanların memleketiydi. Durmadan şarkı söylerlerdi. Sovyet zamanında da öyleydi. Keyifli insanlardı. Gürcü, neşelenmenin, şarkı söylemenin yolunu bulurdu. Macar şef, akşam oturdu rapor yazdı. Kendi odasından da göndermiş raporu. Dedim "ne oldu?", "rapor yazdım." "Peki, ne dedin raporda?" "Yakın zamanda bu işi hallederiz." yazdım. Dedim ki "Bu senin dediğin, gördüğün meseleler. Oset-Gürcü meselesi, Gürcü-Abhaz meselesi, Kuzey-Güney Oset, Çeçen, İnguş meseleleri, 1000 yıldır halledilemeyen işlerdir. Bunların bir temeli var. Sen iki günde mi halledeceğini zannediyorsun? Sakın yazmasaydın" dedim. "Gönderdim" dedi. "Kim haklı çıkacak görürsün" gibi laflar etti. "İyi, ne yapalım?" dedik. Misyon başkanı, "meseleleri yola koyduktan" sonra ayrıldı. İş bana kaldı. Hukuki başkan oydu. Talimat istiyorum. Yok, adama ulaşamıyorum. Bir gün oğluna ulaştım. Bir oraya gidiyor, bir buraya gidiyor. Gelip de Gürcistan'da oturup da bu işi yapma niyeti yok. Sonra bu ismi değiştirmeye kalktılar. Yerine beni koymak istediler olmadı. Fakat ben fiilen başkanlık yapmaya devam ettim.

Saha temaslarına gittiğimizde millet beni tanımıyor. Ben kimseyi tanımıyorum. Kimse de birbirini tanımıyor. 72 milletten askerler var. Başlarında bir Alman yarbay en rütbelisiydi. Ondan sonra Macar binbaşı, İngiliz binbaşı vardı. Fransız yüzbaşı, Polonyalı yüzbaşı vardı. Böyle bir ekipti. Diplomatların anlaşması daha kolaydı. İlk gün otele yerleştik. Çok lüks bir yer. Komünist Partisi'nin önde gelenleri için yapılmış bir binaydı. Aniden kulağımızın dibinden silah sesleri geldi. Hemen Alman koşarak gitti elektriği kapattı. Bilardo oynayanlar bilardo masasının altına girdi. Televizyon izleyenler yere attı kendini. Ben de bir güzel ışığı açtım. "Kalkın" dedim. Alman durduğu yerden bana dedi ki, "Başımızda olabilirsin ama aptal emirlerini dinlemeye mecbur değiliz." Fakat mecburen ayağa kalktılar. Işığı yaktım, "Oturun!" dedim. "Şimdi bunlar bizi deniyor. Bir sürü disiplinsiz çete, mafya var. Her gelenden de para sızdırmaya, bir şey almaya kalkıyorlar. Bizi deniyorlar. Bizim korktuğumuzu anlarlarsa biz burada rahat edemeyiz. Silahımız yok. Kendimizi koruyamayız. Ancak itibar bizi korur. Korkmadığımızı göstermemiz lazım." dedim. Zira bende bütün bu milletleri tanımanın verdiği bir avantaj vardı. Diğerleri gayet iyi

Rusça biliyor, ama Macar ve Polonyalı hariç hiç birisi oralarda bulunmamıştı. Bu ikisi de daha lüks şehirlerde bulunmuşlardı. Özerk Cumhuriyetlerde görev almamışlardı. Dolayısıyla psikolojiyi anlamıyorlardı. Mecburen bunlar beni dinlediler. Silah sesleri kesildi. Ne yapacağım bunları ve onlara ne iş vereceğim diye düşündüm. Çünkü beni sırf mevki yüzünden dinleyecek ve benimseyeceklerdi. Eğer benimsemezlerse kendimi benimsetmem lazımdı. Yavaş yavaş akşam yemeklerinde bir arada olmayı mecburi yaptım. "Kimse ayrı yiyemez." dedim.

Ne yapacağımızı tartışıp düşünmeme rağmen talimat istiyorum, alamıyorum. En sonunda talimat istemekten vazgeçtim. Ben kendi kendime yapmaya başladım. Herkeste bir endişe vardı. Çünkü savaş şartlarından dolayı can korkusu yaşıyorlardı. AGİK Sekretaryasına bir mesaj gönderdim. Kaza ve hayat sigortası yaptırmalarını istedim. Zira tehlikeli koşullarda çalışıyorduk. AGİK Sekretaryası ise yalnızca kazaya karşı sigorta yaptırmıştı; derhal bir tane mesaj daha gönderdim. Misyonun faaliyetlerinin hayat sigortası yapılıncaya kadar durdurulduğunu bildirdim. Pazarlık etmeye kalktılar. Verdikleri miktarın 10 mislini istedim. En nihayetinde bu sigorta işini hallettik.

Bu sırada Gürcüler bize bir masraf çıkarttılar ve bu para, bize ayrılan bütçenin neredeyse tamamını kapsıyordu. Halbuki oradaki fiyatlar çok daha düşüktü, ben kendim bizzat biliyordum. Ancak misyon başkanı yerine idari işlerle görevli Macar Yüzbaşıyı "dünyada artan fiyatlar" gibi sözlerle kandırmışlar. Bunun üzerine konuşmak için bir de ben gittim ve bu fiyatların yanlış olduğunu söyledim. "Ben de Moskova'dan geldim. Alamazsınız. Biz buraya dolar veriyoruz. Biz buraya Gürcistan'ın ödemeler dengesini düzeltmeye gelmedik. Barış getirmeye geldik." diye söylendim. Ardından kapıyı çarptım çıktım. Böyle bir yetkim olmamasına rağmen blöf yaptım. Çünkü onlar da benim ne yetkim olduğunu tam olarak bilmiyorlardı. Açıkçası ben de bilmiyordum. Mevcut hâliyle fiilen bu görevi üstlenmekteydim. Bir müddet sonra hesaplar düzeldi. Bu şekilde gittik. Bunlar, olağan olmayan diplomasinin en çarpıcı örneklerinden bir başkasıdır.

Olağan dışı diplomasiden bahsettik bir de olağan olup da olağan dışı hale gelen diplomasiden bahsedebiliriz. Geçenlerde gazetede bir haber çıktı. Putin Cumhurbaşkanımızı odada bekletti diye. Bunun cevabı olağandı. Putin'e çok kızdık, terbiyesiz diye. Ama doğrusu terbiyesize kızmak yerine haddini bildirmektir.

Benzeri bir olayı Slovenya'da yaşamıştık. Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem resmi ziyarete geldi. Belirtilen saatte Dışişleri Bakanlığına gittik.

Bir baktım bakan yok. Fotoğrafçı bizi hizaya sokuyor. Bakan gelince fotoğrafı çekeceklermiş. Bakan Bey'e çıkmalıyız dedim. Niye diye sordu. Bizi karşılaması gerekirdi ama adam ortada yok, biz de onu bekleteceğiz dedim. Çıktık ve karşıda bir yerde kafeye oturduk. Bakanın geç kaldığı süreyi tutması için bir gözcü koyduk. Haber geldi ve biz de Bakanı o kadar süre beklettikten sonra Bakanlığa geçtik.

Slovenya'da görev yaparken Dışişleri Bakanını boykot ediyordum. Daha kıdemli olmama rağmen ABD büyükelçisini önüme geçirdi. Onu boykot ediyor ve toplantılara katılmıyordum. Bir keresinde aynı toplantıda bulunduk. İstihza ile "siz toplantılara katılır mıydınız?" diye sordu. Ben de "Sizin katılacağınızı bilsem katılmazdım" dedim.

5. Dünya Gündemine Dair Mülahazalar

Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) AB tarzı bir yapıya evrilerek gelişmesi mümkün olabilir mi? Küresel Güney'e eklemlenmeyen ve eklemlenemeyecek olan ülkelerden TDT'ye katılım olur mu? Evet, olur. Ama ne zaman olur? Örneğin, bağımsız olacakları zaman Türkiye Sovyet Cumhuriyetlerine iki heyet gönderdi. Bilal Şimşir'in başkanlığında Azerbaycan ve Orta Asya'ya giden heyetin üyelerinden biri de bendim. Heyet sonunda bir rapor verdi. Raporda "Biz bütün bağımsız olan ya da bağımsızlığını ilan etmiş olan veya edecek olan devletleri tanıyalım" dendi. İki heyet vardı. Biz Türk cumhuriyetlerine ve Tacikistan'a gittik. Diğer heyet de Ermenistan ve diğer cumhuriyetlere gitti. Bizim heyetin raporu, "Hemen vakit geçirmeden tanıyalım. Çünkü bu, bizim için tarihi bir borçtur." şeklindeydi. "Türkiye'nin erişim alanı genişleyecektir. Ayrıca bütün dünya da bunları sonunda tanıyacaktır." düşüncesi hâkimdi. Nitekim biz Eylül'de bu raporu verdik, o rapor üzerine de aralık ayında tanıdık.

Bu zirveler 1992 yılında başladı. İlerleyen yıllarda da sürdü. Bir müddet sonra bazı ülkeler katılmamaya başladı. Türk devletlerine "Türk" diyorsun ve hemen bir araya gelecekler zannediyorsun. Halbuki iki şehir arasında bile fark vardır. Bu Türk devletleri arasında 1000 yıllık bir kopukluk vardı. Mesafe bakımından ayrıyız. Zihniyet bakımından ayrıyız. Sovyet zamanında yaşadılar. Çarlık zamanında yaşadılar. Dil bakımından ayrıldık. Bütün bu mesafeyi kapatmamız lazım. Peki, bunlar nasıl kapanır? Bunlar yavaş yavaş kapanır. Çünkü bunlar büyük şeylerdir. Ayrıca, bir efendiden kurtuldukları için herhangi bir konuyu empoze etmeye kalktığınızda da millî egemenlik dürtüsü onu engelleyecektir ve sizin onunla beraber yan yana yürüme imkânınız da kaybolacaktır. Çünkü tepki gösterecektir. "Yeni

bir abi" istemiyoruz diyeceklerdir. "Sen mi bana akıl öğreteceksin?" diyecektir. Bizi birleştiren yönümüz ortak tarihe inanmamızdır. O da Göktürk Kağanlığı, Büyük Türk Kağanlığıdır. Başlangıçta onlar bizi bilmiyorlardı. Biz de onları bilmiyorduk ve bizde onları tanıma zahmetine katılanlar da çok azdı. Bunu somuta indirgemek lazımdı. Ama zirvelerde başlangıçta bildirileri bile Rusça ve Türkçe yapıyorduk. Çünkü liderler arasında da kendi ana dilini iyi bilmeyenler vardı. Zira Komünist Partisi'nde yükseleceksin ki oranın lideri olasın. Kendi ana dilindeki söz dağarcığı, ancak evde öğrendiğiyle kalıyordu. Hiçbir şey ifade edemiyorlardı. Rusça kullanıyorsun. Terminolojik sıkıntılar vardı. Bu açıkları kapatmak lazımdı. 1992-1993 yıllarında başlayan zirve süreci ancak 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması'na götürebildi. Türkmenistan ve Özbekistan da epeyce zirvelere katılmıyorlardı. Özbekistan'ın katılmaması ise tamamıyla İslam Kerimov yüzündendi. Dört ülkeyle kuruldu. Onun da kurulmasında asıl ısrar eden Nursultan Nazarbayev'di. 2006 Antalya Zirvesi'nde "Yeter artık. Gelen gelsin gelmeyen gelmesin" dedi ve 2010 yılında bu kuruldu. Nahçıvan Anlaşması konuşulurken benim Genel Sekreter adayı olmamı kabul ettiler. Fakat küçük bir hatayla, bana haber vermeyi unutmuşlar. Aralık ayında Cumhurbaşkanı Özel Kalem Müdürü'nden "hazırlanıyor musun?" diye bir telefon geldi. O şekilde haberim oldu. Sonunda hazırlandık.

Ben 1975 yılında Moskova'ya tayin oldum. O zamandan beri de kesintisiz şekilde (Slovenya ve Hindistan dışında) tamamıyla Sovyetler Birliği ve Rusya ile uğraştım. Onun için adetler ve zihniyetler hakkında biraz bilgi sahibiyim diyebilirim. Son derece sabırlı gittik. Devletten devlete ilişkiler şeklinde bir yol takip ettik. Çünkü burada demokrasi yok. O olmadıkça herhangi bir şekilde halkı yan yana getirmek mümkün değildir. Ondan sonra çeşitli toplum kuruluşları arasındaki ilişkiler konusunda, bizim ticaret odaları Kazaklara yardımcı oldu. Kazakistan'da da benzer bir örgüt kuruldu. Karşılıklı ama zorlama olmadan. Hepsi gönüllü. Çeşitli komisyonlar kuruldu. Noterler arası birlik bile var artık. Bunlar sabır gerektiren işlerdir. Çünkü bizim hâlâ 1000 yıllık ayrılıktan sonra arayı kapatmamız zaman ister. Çok süratle kapatıyoruz, ama bunu millete anlatamıyorsun. Hemen olsun istiyorlar. Öyle bir şey olmaz. Sabırsızlık var ve bol miktarda eleştiri var.

Dil ayrılığı meselesi var. 19. yüzyılda millet birbirini anlıyordu. 15. yüzyılda Ali Şir Nevai, İstanbul'da popüler bir şairdi. Nevai'nin risalesinin bir özelliği vardır: Türk dilinin Fars diline üstünlüğünü ispat etmeye çalışır. Sovyetler Birliği geldikten sonra lehçelerden dil yarattılar. Yani

birbirimizle anlaşmamız zorlaştı. Bir de ayrım yaptılar. Türski (Türkçe) ve Türeski (Türkiye) şeklinde. Bu, öyle saçma bir ayrım ki bunu sırf ayırmak için yapmışlardır. Halbuki Nahçıvan ile Iğdır'ın ve Kars'ın şivesi aynıdır. Iğdır'da Türetski (Türkçe) konuşuyorsunuz; Nahçıvan'a gidince Turski. Dolayısıyla aynı şeylere nasıl ayrı isim verilir? Azerneşr tarafından 1929 yılında basılmış bir sözlük var. Orada Türkçeyi bu şekilde ayırmıyor. Bu sözlük bende de var. Zaman zaman "o Türkümsüdür, bu sadece Türkçedir" diyenler çıkmaktadır. "Türk" ve "Türki" ayrımına da dikkat etmek gerekiyor. Bu sözlük, onlara en iyi cevaptır. Bütün bu açıkları kapamak için adımlar atılmaktadır. Siyasi birlik yavaş yavaş başladı. Bu arada halktan halka ilişkiler çok arttı. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki uçak seferleri, aşağı yukarı Türkiye'nin iç hatlardaki uçak seferleri gibi oldu. İstanbul'dan Azerbaycan'ın bir sürü şehrine uçak seferi artık mevcut. Hatta Ankara'dan artık Azerbaycan'a, Özbekistan'daki birçok şehre uçuşlar var. Bakü'de Türk dizileri sayesinde şive de değişmektedir. Gençler artık İstanbul şivesinden konuşmaktadır.

TDT de buna yardımcı oluyor. Hakikaten bu komisyonlar çalışmaya başladı. İşbirliği var. Türkiye, henüz 1993 yılında bu ulaştırma koridorları üzerinde çalışmaya başladı. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) kuruldu. TİKA, bu ilişkileri geliştirmek için teşkil edildi. Hedefleri, işlemesi de yavaş yavaş olgunlaştı. Bir tek Orta Asya'ya değil, dünyaya da doğrudan doğruya bir iktisadi yardım yapmaktaydı. Ama bütün bunlar bütünleşmenin parçalarıydı. Herkesin aklına gelen soru şudur: "Turan'ı kuracak mıyız?" Niyetimiz Turan kurmak değildir. Niyetimiz Türk devletlerinin bağımsız bir şekilde yaşaması ama iş birliği için de olmasıdır. Bunu şu şekilde formüle etmek mümkündür. Önce yan yana yürüyeceğiz. Sonra da uygun adım yürüyeceğiz. Şimdi yan yana yürümek ile uygun adım yürümek arasındayız. Daha birçok konuda hemfikir değiliz ama yavaş yavaş ortak politikalar üretmeye başladık. Askerî iş birliği de başladı. Askerî iş birliği konusunda Karabağ Savaşı/Zaferi dönüm noktası oldu. Sonra askerî sanayi iş birliği gündeme geldi. Örneğin Özbekistan'da bugün tükenmiş durumda olan uçak sanayii vardır. Eskiden yolcu uçağı yaparlardı. Günümüzde uçak sanayii bitmiş olabilir ama onun mühendisleri hâlen yaşamaktadır. Dolayısıyla onlardan yararlanılabilir. Böyle karşılıklı meseleler vardır. Onlarda beyin gücü ve üniversiteleri bizimkilerin önüne geçti. Kazakistan'da eğitime ciddi anlamda bir yatırım var. Otomotiv sektörü de hızla ilerledi. Orada ciddi anlamda yatırımlar yaptırılıyor. 2016 sonrası itibarıyla Türkiye-Özbekistan ilişkilerinde de ciddi bir ilerleme oldu. Kerimov sandı ki Süleyman Demirel, muhaliflerin hepsini

hapse atabilir veyahut başka bir ülkenin muhaliflerini attırabilir. O dönemde Kerimov'un muhalifi Muhammed Salih, Türkiye'ye geliyordu. Türkiye, onu hapse atmadı diye Kerimov çok kızdı, küstü ve işi Türk düşmanlığına kadar götürdü.

Diğer taraftan dünyada özellikle Trump'la birlikte belirsizliklerin hat safhaya ulaştığı bir süreç söz konusudur. Tüm devletler açısından birinci derece gündem maddesi güvenliktir. Bir süre önce Türkiye-Rusya-Çin (TRÇ) ittifakı gündeme geldi. Bununla ilgili son zamanlarda bir hareketlenme var. Dolayısıyla TRÇ ittifakının ne kadar mümkün olduğu tartışılmaktadır. Rahmetli İnönü'den biliyoruz. "Yeni bir dünya kurulur. Türkiye, orada yerini alır." Bu, Johnson Mektubu Krizi sonrası bir tepki boyutunda gündeme gelmişti. TRÇ ittifakına bakıldığında özellikle Suriye Krizi ile birlikte İsrail'in birtakım yaklaşımları, İsrail- ABD ilişkileri, burada tehdit algıları ve buna karşı verilen bir cevap kendisini gösteriyor. TRÇ ittifakının Rusya'da nasıl bir karşılık bulduğu merak edilmektedir. Çin ve Rusya, bizimle çok ittifak hâlinde olmak istedi de biz "hayır" mı dedik? Veyahut Çin ve Rusya, bizle ittifak hâlinde olmaya karar verirlerse arkasındaki niyetleri nedir? Ne gibi çıkarları olur? Bizim ne gibi çıkarımız olur? Bizim bir huyumuz var. Gazetelerde bol miktarda köşe yazarı var. Bilgi alamıyorsunuz, ama bol miktarda kanaat alıyorsunuz. Arada da o kanaatlerin içinden bilgiyi çıkarıyorsunuz. Gazetede 10-15 tane köşe yazarı vardır, buna karşılık muhabir yoktur. Bizim bir de şöyle yaklaşımımız vardır: Biz ABD'yi sevince Rusya'dan nefret ediyoruz. Rusya'yı sevince de ABD'den nefret ediyoruz.

1946 yılında Rusya bizden üs ve arazi talebinde bulundu. Bu yüzden Amerika'yı çok sevdik. Çok sevdik de sevgiden başımızda ne olduğunu anlayamadık. Jüpiter Füzeleri varmış, bizim de haberimiz yok. Kalkmış, yine haberimiz yok. Gazeteci yazdı da öyle haberimiz oldu. Yani böyle ittifak olmaz. Bir tarafın bu kadar baskın olduğu bir ittifak olmaz. Günümüzde de Amerika'ya kızdık, Rusya'yı çok sevmeye başladık. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) nedir? Bir ittifak mıdır? Değildir. Bu sınır meselelerini halletmek için kurulmuş bir oluşumdur. Bunlar 2002-2003 yıllarında bizi kabule hazırlardı. Bunu biliyor muydunuz? Pekin'e gittim. Konuştuk, danışmanları da ziyaret ettim. "Aman bekleriz" dediler. Fakat konjonktür değişti. Şartlar değişince ittifaklar da değişti.

Biz, Çin ve Rusya'yla bir şekilde iş birliği yapabiliriz, ama ittifak olmayan bir ittifaka nasıl gireceğiz? Ayrıca bu, iki tarafın mutabakatıyla olur. Çin bizi çok mu istedi? Amerika veya Rusya bize yalvarıyor mu? "Aman

gelin, sizle ittifak edelim" diyorlar mı? Hayır. Aksine herkesin kendi çıkarı var. Çünkü ittifak dediğiniz karşılıklı fedakârlığa dayanır. Onlar bizimle ittifak içine girerse belirli şeylerinden vazgeçecek. Belirli şeylerini bize verecek. Karşılıklı bir alışveriş meselesi olacak. Onlar açısından daha çok belki "veriş" diye düşünüyorlar. Daha çok "alış" olunca ittifak ederler. Ama mevcut durumda gereksiz başlarını belaya sokmak demektir. Herkes o kadar cahil değil. İki tarafın da buna yanaşacağını sanmıyorum, ama bizim ağzımıza bir bal çalarlar. Çünkü acemi buldular. Türkiye'yi çok acemi buluyorlar. Türkiye diplomasisini çok acemi buluyorlar. Önüne gelen uyutmaya kalkıyor bizi. Çoğu zaman da başarılı oluyorlar.

16 Kasım 2001 tarihli Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı vardır. Burada, aslında Türkiye ve Rusya, 11 Eylül sonrası Amerika'nın Afganistan'a müdahalesinin hemen akabinde böyle bir anlaşmaya imza atıyor ve orada Türkiye ve Rusya'nın çok kutuplu bir dünyadan yana olduğu belirtiliyor. Bu, aslında bir tepkiyi ortaya koyuyordu ama bu plan çerçevesinde ortaya çıkan mevzu ya da iş birliği arayışlarının günümüzde de devam edip etmediği merak konusudur. Çünkü Suriye noktasında da Haziran 2016 tarihinde bir özür mektubu vardı. Türkiye ve Rusya bağlamında Uçak Krizi sonrası Suriye dâhil Orta Doğu ve birçok yerde birlikte hareket edebileceklerine ya da karşılıklı istişare edeceklerine dönük ifadeler de söz konusuydu. Fakat araya Rusya-Ukrayna Savaşı da girdi. En son İran girdi. Bütün bunları alt alta koyduğumuzda hâlen TRÇ veya Türkiye-Rusya yakınlaşması veya stratejik iş birliğinin bu anlamda çok mümkün olup olmadığı tartışılmalıdır. Çünkü Türk dış politikasında millî mücadeleden itibaren Atatürk'ün ölümüne kadar bir Rusya dengesi söz konusuydu. Bunun hâlen gündemdeki yerini koruyup korumadığı merak konusudur. Nitekim şartlar değişti.

Elbette Rusya dengesi yerini koruyor ama Rusya ile olan ilişkilerimizin bir parçası da NATO üyesi olmamızdır. Bu ilişkilerin dengesini sağlayan bir unsurdur. Onu da unutmamak gerekir. O zaman hücuma uğrayan iki devlettik. Ortak çıkarlarımız vardı, birleştik. Ama bu hücuma uğrayan, ittifak içinde olan, dostluk ve iş birliği anlaşmasını imzalayan 25 devletten birisi 1945 yılında bizden toprak istedi. Hatta 1920 yılına baktığınız zaman, ilk defa Mustafa Kemal, Lenin'e mektup yazıyor. Meclis Başkanı sıfatıyla, Dışişleri Komiseri Georgi Çiçerin cevap veriyor. Ermeniler için bir toprak istiyor. Bu kafa, daha sonra da hortluyor. ASALA'nın kuruluşunda Sovyetler Birliği'nin bir rolü vardır. Onun için bazı zihniyetler değişmiyor.

Sonunda bir dengeyi bulduk. İlişkilerin esasına dair bir anlaşma imzaladık. Orada karşılıklı yardımlaşma, danışma vardır. Bir plan yapılırken

genellikle amaçlar gösterilir. Daha sonra uygulama programları çıkar. Fakat Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı yapılırken bir uygulama programı olmadı. Ama biz, başından beri Türk devletleri ile Rusya'nın karşı karşıya gelmemesine dikkat ettik. Çünkü daha yeni ayrıldıkları için önce kendi ayakları üzerinde durmaları için sabırlı ve ihtiyatlı hareket ettik. Nitekim gelinen noktada 1990'ların kırılganlığı gitti. Hepsi yıkılmayacak birer devlet oldular.

Bir taraftan da bizim AB süreci vardır. Ama yıllardır AB'ye de üye olamıyoruz ya da üyelik noktasında artık eskisi kadar kararlı değiliz. Sonuçta yıllardır bekletildiğimiz bir AB üyeliği durumu var. Avrasya Birliği noktasında da karşımızda aslında o kadar ümitli bir tablo yoktur. Son gelişmeler, özellikle ABD-Avrupa arasındaki gelişmeler de göz önünde bulundurulduğunda Avrupa'nın güvenlik mimarisi inşa süreci vardır. Bu inşa süreciyle birlikte Türkiye-AB ilişkilerindeki İsrail faktörü de oldukça dikkat çekici bir aşamaya doğru ilerlemektedir. İmtiyazlı ortaklık bağlamında Türkiye-AB ilişkilerinin nasıl gelişeceği merak edilmektedir.

Kendinizi karşı tarafın yerine koyup konuyu öyle değerlendirmek yararlı bir metottur. AB ülkeleri, doğrudan doğruya Gürcistan, Ermenistan, İran, Irak ve Suriye'ye komşu olmak ister mi? Bunu düşünmek gerekir. Ayrıca Avrupa, Türkiye'ye karşı 19. yüzyıldan özellikle 1856 yılından sonra devamlı emreden pozisyonundaydı. Bu, 100 seneye yakın sürdü. Dolayısıyla Avrupa, günümüzde de Türkiye'yi eşit ortak olarak kabul etmekte zorlanıyor. Çağdaşlaşmak konusuna gelince, 1856 Paris Anlaşması, bizde Hristiyanları imtiyazlı mevkiye getirmiştir. Bunun sonucunda Türkçe bilmeyen büyükelçi dahi tayin edilmiştir. Londra'ya büyükelçi tayin edecekken, İngilizlere soruyorsun. O da "Bana bir tane Rum gönder" diyor. Düşünebiliyor musunuz?

Avrupa'nın yaklaşımına Balkan Savaşı'ndan bir örnek vermek gerekirse, Birinci Balkan Savaşı çıktığı zaman Avrupalılar bir araya gelip "Türkiye bu savaşı kazanır. O yüzden savaş sonucunda elde edilecek toprak kazançlarını tanımayalım" diye düşünüp bu şekilde karar alıyorlar. Fakat savaş sonucunda biz Selanik'i kurşun atmadan teslim ediyoruz. Arnavutluk'ta 40.000 askerimiz mahsur kalıyor. İtalyan gemileriyle tahliye edebiliyoruz. Buna karşılık Bulgarlar ve Yunanlılar müthiş zaferler kazanıyorlar. Bu durumda da Avrupalılar, "Evet, toprak kazançları tanınabilir." diyorlar. Bulgar ve Yunanlar savaşı kazanınca toprak kazançları tanınıyor. Peki, biz Edirne'yi almak istediğimizde ise "Asla, değiştirilemez" diyorlar. Dolayısıyla

Avrupalıların hukuk ve dostluk anlayışını, "iş başka, dostluk başka" formülüyle açıklarım.

Kısacası Avrupa, günümüzde de bizi karar alma sürecine eşit ortak olarak kabul etmek istemiyor. O zaman ne olacak? Kötü bir Gümrük Birliği anlaşması imzalamamıza rağmen onu bile değiştiremiyoruz. Devamlı bahane buluyorlar. Halbuki Bulgaristan ve Romanya'yı aldıklarında Türkiye onlardan çok daha ilerideydi. Bir tek belki Slovenya ile Slovakya bizden öndeydi. Hepsinden daha ileriydik. Yine de almadılar.

Sonuç Yerine

Dünyada bir "Türk meselesi" var. Bizim çıkarımız söz konusu olduğunda karşımızda birleşiverirler. Böyle bir Türk kompleksi vardır herkeste. Ben bunların şahidiyim. Biz Türkler kendi içimizde acaba parçalanır mıyız diye düşünüyoruz. Halbuki Akdeniz'den Hazar Denizi'ne ve Çin'e kadar en büyük tek etnik topluluk Türklerdir. Niye bunların gücü yoktur? Çünkü herkes bunları hedef alıyor. Ayrılmaları için uğraşıyor. Bir araya gelmelerini istemiyorlar. Bütün dertleri budur. Sanki Türk olduğumuz için özür dilemek durumunda kalıyoruz. Dolayısıyla Gaspıralı'nın da dediği gibi "dilde, fikirde, işte birlik" ve eylem zamanı. Olağanüstü gelişmelerin yaşandığı, Türk dünyasını hedef alan bu "Yeni Büyük Oyun"da uygun adım atma zamanı! Türkler Avrasya'nın ortasında bir istikrar ve güvenlik kuşağı oluşturarak, inşa edilmekte olan yeni Avrasya denkleminde, güçlü tarafsızlıkları ve bölgesel işbirliği ile bir rol oynayabilir. Bunlar benim görebildiklerim.

DÜNDEN BUGÜNE DİPLOMASİ MESLEĞİNİN VE TÜRK DİPLOMASİSİNİN EVRİMİ

Hakan OKÇAL
Büyükelçi (E)

Giriş

Diplomasi, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini barışçıl yollarla yürütme sanatı ve yöntemi olarak, insanlık tarihinin derinliklerine inen bir geçmişe sahiptir. Eski Yunan'da elçilerin şehir devletlerine gönderilmesiyle bugünkü kuralların temellerinin atıldığı bu pratik, zamanla kavram ve kurumlar bütünü hâline gelmiştir.

Tarihsel süreçte diplomasi mesleği, geçici elçilik heyetlerinden sürekli ve kurumsal temsilciliklere evrilmiştir. İtalyan şehir devletleri arasında başlayan mukim Büyükelçi (Ambasciatore) atanması geleneği, Vestfalya Düzeni (1648) ile modern ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve Viyana Kongresi (1815) dönemlerinde diplomatik kuralların sistematik hale gelmesiyle, profesyonel bir kimlik kazanmıştır. Günümüzde ise dijitalleşme, yapay zekâ, küresel krizler ve siber güvenlik gibi dinamikler, diplomasi mesleğini çok boyutlu bir yapıya büründürmüştür.

Türk diplomasisi bu küresel evrimin zengin köşe taşlarından birini oluşturmaktadır. Türk devlet geleneğinde diplomasi, Osmanlı İmparatorluğu'nda evrim geçirerek zamanla kurumsal bir kimlik kazanmıştır. Başlangıçta "Reisülküttaplık" kurumu üzerinden yürütülen diplomasi, 19. yüzyılın zorlu konjonktüründe (Tanzimat ve Islahat dönemlerinde) Hariciye Nezareti'nin kurulmasıyla o günkü sistem içinde özgün bir bürokrasi hâline gelmiştir. İmparatorluğun bu diplomatik mirası, Türkiye Cumhuriyeti'nde ulusal bir kimliğe kavuşturulmuştur. Cumhuriyet dönemi Türk diplomasisi, Lozan'daki çetin müzakerelerden İkinci Dünya Savaşı'nın hassas dengelerine, Soğuk Savaş'ın ittifak yapılarından günümüzün proaktif ve çok yönlü dış politika hamlelerine kadar her dönemde ülkenin çıkarlarını koruyan bir fonksiyon ifa etmiştir.

Bu çalışma, diplomasi mesleğinin kökenlerini ve dönüşümünü ele almayı; ayrıca Türk diplomasisinin köklü geçmişinden aldığı güçle çağın gereksinimlerine nasıl adapte olabileceğini analitik bir perspektifle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. Dünden Bugüne Diplomasi Mesleği

Dışişleri ve diplomasi mesleği, sadece bir kariyer, bir meslek değil, aynı zamanda bir yaşam tarzıdır. Çünkü bu meslek, özellikle yurt dışında, mesai anlayışını aşan kesintisiz ve özverili bir uğraş şeklinde icra edilmesi gerekmektedir. Bu da her şeyden önce düzenli bir aile yapısını gerekli kılmaktadır. Stresli bir çalışma ortamında sağlıklı ve dengeli bir yaşam sürdürmek ancak bu şekilde gerçekleşebilir. Ülkesine hizmet etmeye çalışan her kıdemde diplomattan sürekli değişen şartlara adapte olması ve sürekli bir öğrenme sürecinde olması beklenmektedir.

Kariyer diplomatlığında üniversite eğitimi şart olmakla beraber bu meslek, kitaptan öğrenilmesi mümkün olmayan, usta çırak anlayışıyla sabırlı bir gelişim gerektiren bir uğraştır. Hariciyecilik en alt kademeden merdivenleri sabırla çıkarak, belirli bir olgunluk ve tecrübe düzeyine ulaşılarak yapılan bir meslektir. Kariyer diplomatlığında genellikle 40 ile 50 yaşları arasında ancak büyükelçilik seviyesine ulaşılmaktadır. Ondan sonra diplomatın en verimli olan çağı başlar. İster Ankara'da olsun ister yurt dışındaki görevinde olsun, bir diplomat bulunduğu yerden devletine raporlar verir, tahlillerde ve tavsiyelerde bulunur.

Bir diplomatın görevi, ülkenin güvenliğini, refahını ve itibarını en yüksek seviyeye çıkartmaktır. Diplomasinin esasen bir tanımı yapılacak olursa, savaşa varmadan dış politikaya ilişkin problemleri çözme sanatıdır. Ülkenin daha güçlü bir ekonomiye sahip olması için ne gerekiyorsa dışarıda bunları sağlama sanatıdır. Bunun dışında ülkesinin ulusal simgeleri olan bayrağını, millî marşını, parasını, pasaportunu ve itibarını en yükseğe çıkartma onur ve görevidir.

Türk Dışişleri camiası, dünyada nadir görülen diplomasi ekollerinden bir tanesidir. Türk diplomatları, özellikle uluslararası teşekküllerde, NATO ve diğer başka kuruluşlarda hep saygın bir konumda olmuştur. Türk diplomatları her zaman görüşlerine değer verilen ve fikirleri sorulan, öngörü ve birikim sahibi profesyoneller olarak itibar görmüşlerdir.

Diplomasi, dışarıdan çoğu zaman sanıldığı gibi çok yaldızlı bir meslek değildir. Sürekli güzel ülkelerde rahat bir yaşam sunan, resepsiyonlarla

vakit geçirilen bir meslek asla değildir. Diplomasi çoğu zaman en zor yerlerde yapılmaktadır. Örneğin Tahran'da mazisi çok eskilere dayanan Büyükelçiliğimizde görevli diplomatlarımız füze saldırıları altında görevlerine devam etmektedirler. Savaş altında olan diğer çok sayıdaki ülkenin başkentinde de diplomatlarımız vardır. Afrika'nın en yoksul, en geri kalmış, sağlık hizmetlerinin bulunmadığı, elektriğin çoğu zaman olmadığı, suyun akmadığı, salgın hastalıkların insan yaşamını tehdit ettiği ülkelerde büyükelçiliklerimiz bulunmaktadır. Dolayısıyla diplomatlık, aslında zorlukları sineye çekme, hayatı zor şartlara rağmen güzelleştirme ve kolaylaştırma mesleğidir. Mesleğin zorlukları, güzelliklerden daha fazladır.

Ayrıca "diplomatlar yüksek maaş alırlar, zengin insanlardır" şeklinde genelleme yapmak da doğru değildir. Elbette devletin verdiği maaş iyi ve doyurucudur. Ancak bazı yerlerde devletin yurt dışında verdiği maaş yetmez. Gösterişli başkentlerde yüksek kiralar ve okul taksitleri ödemekten dolayı zorlanan ve borç içerisinde olan diplomatların sayısı az değildir.

En nihayetinde 40 yıllık diplomatlık kariyerime baktığımda güzel ve şerefli bir yaşam sürdüğümüzü, bu anlamda doygunluk hissine ulaştığımızı söyleyebilirim. Çünkü çok şey öğrendik. Dünyayı gezme ve görme fırsatını yakaladık. Bu açıdan çok tatminkâr bir yaşam sürdük. Ancak bunun için zorluklara katlanmak gerekti.

Dışişleri'ne bir sınavla girilmektedir. Dışişleri'ne liyakat usulüyle memur alınmaktadır. Bunun için çok titiz bir sınav yapılmaktadır. Başarılı olanlar aday meslek memuru olarak işe başlarlar. İlk tayinler zorlu yerlere yapılmaktadır. Daha sonra rotasyonla daha rahat yerlere gidilmektedir. Bu atamalar, memurun kendisini geliştirebileceği kriterlere göre yapılır. Memurun her daim kendisini geliştirmeye özen göstermesi gerekmektedir.

Diplomat olmak için günümüzde temel diplomasi dili olan İngilizceyi çok iyi bilmek lazımdır. Her alanda olduğu gibi diplomaside geçerli olan yabancı dil İngilizcedir. Eskiden "lingua franca" kabul edilen Fransızca, ikincil bir dil hâline gelmiştir. Almanca ve Çince gibi diller Fransızcayı geçmeye başlamıştır. Dolayısıyla ikinci dil olarak Fransızcanın yanı sıra Çince, Almanca, Rusça, Arapça, Yunanca ve Farsça gibi diller de öğrenilebilir.

Diplomasi, Yunanca kökenli bir kelimedir. Diploma "ikiye katlanan belge" anlamındadır. Bu kelime aslında Eski Yunan'da kullanılmamıştır. 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başında Fransızlar tarafından benimsenmiştir. Eski Yunan'da ve daha sonraki dönemlerde her resmi temsilci (diplomat) şimdi olduğu gibi yanında bir berat belgesi getirmekteydi. Bu belge günümüzde "güven mektubu" olarak adlandırılmaktadır. Bu, bir büyükelçinin

devletini, devlet başkanı ya da kralını tam yetkiyle temsil ettiğine, onun adına bağlayıcı şekilde konuşabileceğine, yani makamlarının tam güvenine sahip olduğuna işaret eden bir mektuptur. Bu özelliğinden dolayı Büyükelçiler ve onunla beraber çalışan diplomatlar birtakım ayrıcalıklara ve dokunulmazlıklara sahiptirler. Günümüzde diplomatlar sadece devletleri değil, çeşitli uluslararası organizasyonları da temsil edebilmektedirler.

Bugünkü anlamda ilk diplomasi faaliyetleri Eski Yunan şehir devletlerinde başlamıştır. Bu şehir devletleri ticari, askerî, siyasi konuları görüşmek üzere birbirlerine temsilciler yollamaktaydılar. Eski Yunan'da iki tür temsilci vardır. Birincisi, haberci/ulak niteliğindeki "Kerykes" adı verilen kıdemsiz habercilerdir. Diğeri de akil, şehrin muteber/itibarlı kişisi olan ve "Presbeis" adı verilen kıdemli elçilerdir. Eski Yunan'da hem Kerykesler hem Presbeisler Zeus'un habercisi sayılan tanrı Hermes'in koruması altında sayıldıkları için dokunulmazlıkları vardı.

Bu temaslar çoğaldıkça şehirlerde "Proksenos" olarak adlandıran temsilciler ortaya çıkmıştır. Onlar gönderen şehrin değil, bulundukları şehrin vatandaşıydılar. Bunlar günümüzdeki "Fahri Konsolos"lara benzemektedir. Proksenos'ların amacı şudur: Eğer bir şehir, diğerine bir haberci yollayacaksa gelen temsilciyi en iyi şekilde ağırlamak, itibar görmesini sağlamak Proksenos'un göreviydi. Habercinin olmadığı zamanda o kimse söz konusu şehri temsil ederdi.

Eski Yunan'da bugünkü diplomasinin bazı kurumlarını da hayata geçirmişlerdi. Örneğin, "elçiye zeval olmaz anlayışını" yansıtan dokunulmazlık müessesi. Yunanlı şehir devletleri bugüne benzer şekilde siyasi, ticari ve askerî ittifaklar kurmuşlardır. Sparta'nın merkezinde olduğu "Peloponez İttifakı" ve Atina'nın başında olduğu "Delos İttifakı" bu ittifakların ilk akla gelenlerdir.

Delfi Tapınağı'nın kâhini tarafından Kutsal Olimpiyat oyunları sırasında ilan edilen barış veya bugünkü anlamında "ateşkes" de eski Yunan'da riayet edilen bir kuraldı. Olimpiyatlar sırasında çatışan şehir devletleri savaşı durdurur, Olimpiyatlara giden yarışmacı ve seyircilere güvenlik içinde geçiş olanağı sağlarlardı.

Roma, büyük bir imparatorluk olarak eşitler arası diplomasiye gereken önemi vermemiş, ama eski Yunan ve Helenistik dönemden devir aldığı kurumları korumuş, hatta onları kodifiye ederek uluslararası hukuk sisteminin parçası hâline getirmiştir. Örneğin Türkçe'de "ahde vefa" bilinen, Roma döneminden beri diplomaside ve hukukta kullanılan "Pacta Sunt Servanda" kuralı Roma döneminde kabul edilmiştir.

Doğu Roma/Bizans ise zayıfladıkça diplomasi sayesinde ayakta kalabilmiştir. Elçi gönderme, gözlem yapma, rapor alma, düşmanın veya karşıtın durumunu derinlemesine inceleme, ona göre politika belirleme gibi günümüz diplomasi faaliyetleri Bizans'ta çok yaygın görülür. Ayrıca Bizans'ta arşiv tutma, teşrifata önem verme, yani gelen heyeti şatafatlı şekilde ağırlayarak etkilemek Bizans'ta yaygındı. Bunlar zamanla diplomasinin araçları hâline gelmiştir.

Bizans'ta yaygın birçok kural ve kurum Osmanlı'ya miras geçmiş olmakla beraber, Bizans'ın diplomasi geleneği için bundan söz etmek zordur. Çünkü Osmanlı, güçlü bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Osmanlı benzetilecekse, özellikle yükselme döneminde Roma İmparatorluğu'na benzetilebilir. Zira Osmanlı da, Roma gibi o dönemde diplomasi yerine kendi kurallarını muhataplarına kabul ettirebilmiştir.

Bugünkü anlamda modern diplomasinin kökenleri Eski Yunan'dan sonra İtalyan şehir devletlerinde görülür. Mukim Büyükelçiler ilk kez İtalya'da ortaya çıkmıştır. Elçilerin kişisel dokunulmazlık zırhına sahip olmasının yanı sıra personelin de dokunulmazlığa sahip olması, mali ayrıcalıklar, bina ve evrak dokunulmazlığı ilk kez İtalya'da görülür. Machiavelli de dönemin önemli diplomatlarından biridir.

1648 Vestfalya Barış Anlaşması ile diplomasi artık salt prensleri değil millî devletleri de ilgilendiren bir alandır. Bu tarihten başlamak üzere diplomatlar, prenslerinin kişisel çıkarlarını değil, kendi uluslarının çıkarlarını savunmaya başlamışlardır. Büyükelçiler artık, prenslerle beraber kendi milletlerini de temsil etmektedirler.

Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra diplomaside parlamentoların etkinliği gündeme gelmiştir. Parlamentolarla birlikte demokratik denetim ve demokratik rapor verme usulü ortaya çıkmıştır. Böylece büyükelçiler, sadece dışişleri bakanlıklarına ve devlet başkanlarına karşı değil, ülkelerin parlamentolarına karşı da sorumlu olmaya başlamışlardır. Bu konuda en demokratik yöntemlerden biri ABD'de görülür. Büyükelçiler, Amerikan Kongresi'nden onay almadan atanamazlar. Eğer Kongre onay vermezse bir büyükelçi ancak başkan tarafından geçici olarak atanabilir. Bu süre de ancak bir yıldır.

Napolyon, Avrupa'daki savaşlarıyla aynı zamanda cumhuriyetçi fikirleri de yaymıştır. 1815 yılında Napolyon'un dağıttığı Avrupa sınırlarına ve devletlere tekrar çeki düzen vermek için Viyana Kongresi düzenlenmiş ve böylelikle Avrupa'da çok taraflı diplomasi geleneği başlamıştır. Buna "Viyana Ahengi" de denmektedir. Çok taraflı diplomasi geleneği, o günden

bugüne devam etmektedir. Viyana Ahengi'nin içerisine baştan Osmanlı alınmamıştır. Bu süreç, Kırım Savaşı'na kadar sürmüştür. Kırım Savaşı ve Islahatın ilanıyla Osmanlı Avrupa'nın parçası hâline gelmiştir. Türkiye, Genç Osman, III. Selim, I. Mahmut'tan başlamak üzere, Tanzimat, Islahat ve Cumhuriyet dönemleriyle yüzünü hep Batı'ya çevirmiştir. Burada Batı'dan kastedilen sadece Avrupa ve ABD'nin temsil ettiği "Batı" değildir. Batı çağdaş uygarlık demektir. Türkiye, uzun bir süredir çağdaş medeniyetler arasında hak ettiği yeri almaya gayret etmektedir.

2. Türk Diplomasisinin Evrimi

Osmanlı ve Türk diplomasisinden bahsetmek gerekirse; Osmanlı Beyliği Söğüt'te kurulmuş ve Bursa'da gelişmiş olmasına rağmen esas bağımsız bir sultanlık, yani egemen bir devlet olarak 1362 yılında Edirne'de kurulmuştur. Edirne'de devletin üç temel kurumu ortaya çıkmıştır. Birincisi, I. Murat "Hüdavendigar" unvanını almış, adına hutbe okutmuş ve sikke bastırmıştır. İkincisi "divan sistemi", yani hükûmet sistemi kurulmuştur. Üçüncüsü ve en önemlisi de Türklerde devletin temel unsuru olan ordu teşkilatı, yani Yeniçeri Ocağı (sultana doğrudan bağlı kapıkulu teşkilatı) kurulmuştur.

Divan'ın içindeki en önemli üyelerden biri ilk kuruluş döneminde Nişancı'dır. Nişan, devletin mührü demektir. Padişahın mührünü kullanan, onun adına resmi yazışmalar yapan devlet yetkilisi Nişancı'dır. Nişancı'nın altında çok sayıda kâtip (küttap) bulunmaktaydı. Bunların başkanı ise "Reisü'l Küttap Efendi" unvanını taşımaktaydı. Reisü'l Küttap Efendi, zamanla Divan'da Nişancı'yı gölgelemiştir. Divan sistemi İstanbul'a geçtikten bir süre sonra Reisü'l Küttap bağımsız bir Divan üyesi haline gelmiştir. Görevi yabancı ülkelerle temas kurmak, elçi ağırlamak, devletler arası yazışma yapmak, anlaşma müzakere etmek gibi faaliyetleri içermekti.

Osmanlı, ilk başlarda devletler arası diplomasiye Roma İmparatorluğu gibi önem vermemiş, kendi kurallarını empoze etmiştir. Komşu ülkelere heyet yollanmakla beraber bu heyetlerin gidiş sebepleri şunlardır: yeni padişahın tahta çıktığını haber vermek, vergi talep etmek ya da anlaşma yapmak. Gayrimüslimlerle anlaşmalar "Eman (güvence/af)" sistemi esasına göre yapılmaktaydı. Karşılıklı müzakere ve anlaşma yoktu. Emanlar genellikle 10 seneliktir. O dönemde Padişahlar Avrupa'daki krallardan üstün görülürdü. Örneğin Avusturya Arşidükü ancak Sadrazam'ın karşıtı sayılırdı.

Osmanlı'daki gerilemenin ilk emareleri Kanuni Sultan Süleyman döneminde görülür. Birinci Viyana Kuşatması Osmanlı'nın Avrupa güçleri

karşısındaki ilk büyük bozgunudur. Kanuni zamanında Fransa'ya verilen kapitülasyonlar daha sonraki dönemlerde devletin içini kemirmiştir. I. Ahmet döneminde 1606 yılında imzalanan Zitvatorok Anlaşması'nda Osmanlı toprak kaybetmez, hatta bir miktar toprak da kazanır ve vergi alır ama karşılığında çok önemli bir taviz verir; bu anlaşmayla Avusturya Arşidükü (Habsburg Kralı), artık Padişaha eşit sayılır. Başka bir deyişle Osmanlı, artık Avrupa'nın en güçlü devleti değildir. Aynı zamanda Kutsal Roma Germen İmparatoru da sayılan Avusturya Arşidükü, Osmanlı Padişahı ile eşit konuma gelmiştir. Bundan 100 yıl geçmeden 1699 Karlofça Anlaşması ile Osmanlı, büyük toprak kayıplarına uğramış ve gerileme dönemi başlamıştır.

1721 yılında Lale Devri'nde Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Fransa'ya elçi olarak gönderilmiştir. Ancak Lale Devri'nin Patrona Halil isyanı ile sona ermesinden sonra mukim büyükelçiler tekrar III. Selim'le beraber yurt dışına atanabilmiştir. İlk mukim sefir İngiltere nezdinde atanan Yusuf Agah Efendi'dir. Sonra Fransa, Berlin, Prusya ve Avusturya nezdinde büyükelçi atanmıştır.

Fransa nezdinde atanan ilk sefir Moralı Seyyid Ali Efendi'nin hazin bir hikâyesi vardır. Fransızca bilmediği için Rum ve Ermeni tercümanlara mahkûm olan Moralı Seyyid Ali Efendi, yalancılığı ve komploculuğuyla tanınan Dışişleri Bakanı Charles-Maurice de Talleyrand tarafından kolayca aldatılabilmiştir. Napolyon'un bir sefere hazırlandığını ve Mısır'a çıkacağını duyan Moralı Seyyid Ali Efendi, bu durumu Talleyrand'a sormuş ve ondan "İspanya'ya gidiyoruz. İspanyolları cezalandıracağız" cevabını almıştır. Payitahta yazdığı raporunda Moralı Seyyid Ali Efendi, Dışişleri Bakanı Talleyrand'ın ona güvence verdiğini ve Mısır'a çıkmayacaklarını söylemiştir. Bu yüzden de Osmanlı gafil avlanmıştır. Sefirin basiretsizliğine sinirlenen III. Selim onu geri çekmiştir.

Bu durum Osmanlı döneminde sürekli yaşanan tecrübenin ilk ve en hazin örneklerinden biridir. Kariyer basamaklarında yetişmemiş, güvenilmez birtakım danışmanlara ve tercümanlara tabi olan büyükelçilerle Osmanlı'da bir yere kadar gidilebilmekteydi.

Ülkemizde millî hariciye, ancak cumhuriyetle kurulmuştur. Henüz cumhuriyet kurulmadan bağımsızlık mücadelesi sırasında imzalanan anlaşmalarla bugünkü sınırlarımız çizilmiştir. Bunların başında 1920 Gümrü Antlaşması gelmektedir. Daha sonra Ankara Antlaşması, Kars Antlaşması ve en son da Lozan Antlaşması yapılmıştır.

Lozan, çok zorlu bir müzakere süreci sonucu imzalanmış, devletin ve Türk diplomasisinin temel enstrümanlarından biridir. Bir anlamda cumhuriyetimizin, devletimizin tapu senedidir. Lozan'daki müzakereleri ve kazanılan başarıyı iyi anlayabilmek için kitaplar dolusu tutanakları iyi özümsemek gerekir.

1936 yılında ise Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanarak Boğazlar üzerinde Türk hâkimiyeti tesis edilmiştir. Montrö, esasen Lozan'ın bir cüzüdür, yani parçasıdır. Bugün de çok önemlidir. Çünkü Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarımız Montrö sayesinde güvence altına alınmıştır. Ayrıca, Karadeniz'e girişler ve çıkışlar, parametreleri bizim tarafımızdan çizilen Montrö kurallarına göre kontrol edilir. Türkiye, bu sözleşme sayesinde Ege'den Karadeniz'e gidiş-gelişleri tarafsızlık ve denge içinde kontrol edebilmektedir.

Osmanlı döneminden devralınan Batı'ya yönelim politikaları, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde olduğu gibi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmiştir. Söz konusu savaşın son günlerinde Almanya'ya savaş ilan eden Türkiye, San Francisco Anlaşması'nı imzalayarak BM'yi kuran 50 devlet arasında yer almıştır. Türkiye BM'nin kurucusu olduğu gibi Avrupa Konseyi'nin de kurucuları arasında yer almıştır. NATO üyeliği, günümüzde Türkiye'yi Avrupa'ya ve Batı'ya bağlayan en önemli halkadır.

Türkiye AB'ye katılım adayı bir ülkedir. Türkiye'nin AB üyeliği sonuçlandığında Batı'ya yönelim politikalarında somut başarı sağlanmış olacaktır.

Türkiye'nin dış politikası sıradan bir dış politika değildir. Belli sabitler üzerine kuruludur. O sabitlerin temelinde ulusal çıkarlar yer alır. Ülkenin tarihi, coğrafyası, halkın kültürü, töresi ve dini, temel değişmez parametreler arasındadır. Bunlar, ülkenin ülküsünü ve yönelimini şekillendirir.

Bugün Türkiye, yumuşak ve sert gücü sayesinde müreffeh, herkes tarafından itibar gören, herkese barış dağıtabilen, herkesin saygı duyduğu bir ülke olmayı arzulamaktadır. Bu yolların hepsi diplomasiden geçmektedir. Bugünkü tartışmalara rağmen Dışişleri, bu işi yapabilecek güçte bir teşkilattır. Çok hızlı bir şekilde kendisine verilen görevleri yerine getirecek durumdadır.

3. Küresel Siyasette Güncel Gelişmeler ve İzlenimler

Şu an dünyamız çok kutuplu bir yapıda büyük belirsizlikler ve büyük krizler içinden geçmektedir. Ukrayna, Gazze ve İran savaşları uluslararası sistemde büyük kırılmalar yaratmıştır. BM dâhil olmak üzere uluslararası kurumların ve uluslararası hukukun ciddi manada sorgulandığı bir ortam

söz konusudur. Dolayısıyla böylesi bir konjonktürde krizlerin sona erdirilmesinde diplomasinin ne kadar güvenilir, saygın ve inandırıcı bir rol oynayabileceği önemli bir soru işareti olarak karşımıza çıkmaktadır.

ABD'de Donald Trump'ın ikinci kez göreve gelmesiyle bu soru daha da önem kazanmıştır. Zira Trump'la beraber uluslararası diplomasinin büyük bir zarar gördüğü kuşkusuzdur. Trump, diplomasiye değil kişisel temaslara, kurumlara değil yakın çevresine güvenen ve onlar yoluyla amaçlarına ulaşacağını düşünen bir liderdir.

ABD'nin eski Çin Büyükelçisi Robert Nicholas Burns, X hesabından yaptığı bir paylaşımda, Trump'ın ABD'nin en parlak diplomatlarından 200'ünü işten çıkarttığını belirtmiştir. "Bu kadar zararı düşmanın bile veremeyeceğini" vurgulayan Burns, bu konuda birtakım istatistikler de paylaşmıştır. Buna göre, büyükelçi görevine daha önceleri %30 oranında dışarıdan atama varken, gelinen noktada dışarıdan atamaların %97'ye çıktığını ve büyükelçilerin sadece %3'ünün ancak meslekten gelenlerden oluştuğunu söylemiştir. Bu verileri paylaştıktan sonra Burns, artık bir Amerikan diplomasisinden bahsedilemeyeceğini vurgulamıştır. ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Tom Barrack bu tür atamalar için tipik bir örnek gösterilebilir.

Sürekli fikir değiştiren bir lider olarak Trump dünya barışı için istikrarsızlık ve risk içeren bir dış politika sergilemektedir. Dünyada ABD'ye ve onun yürüttüğü diplomasiye karşı ciddi bir güven sorunu oluşmaya başlamıştır. Örneğin Trump İran Savaşı için çeşitli gerekçeler öne sürmüştür. Fakat hangi gerekçeyle İran'ı bombaladığı belli değildir. ABD saldırılarının başladığı 2026 Şubat sonunda İran ile ABD'nin müzakere içinde oldukları hatırda tutulursa, savaşın niye başlatıldığı sorusu iyice haklılık kazanmaktadır. Bir barış anlaşması imzalanmasından söz edildiği şu günlerde savaşın yeniden başlamayacağının hiçbir güvencesi bulunmamaktadır.

Sonuç

Müzakere ve uzlaşma, savaştan daha önemlidir. Eğer bir amaca gidilecekse müzakere/diplomasi sonuna kadar kullanılmalıdır. Müzakere için deneyimli diplomatlar lazımdır. Liderlerin güvendiği güçlü müzakereciler kimi zaman kariyerden olmayabilir. Örneğin Atatürk, Lozan'a İsmet İnönü'yü göndermiştir. Çünkü o dönemde Atatürk'ün elinde bir hariciye teşkilatı yoktu. Ama Lozan'a giden asker temsilcilerin ardında çok sağlam, iyi yetişmiş aydın gençler vardı. Nitekim bu isimler, daha sonradan Türk hariciye teşkilatının omurgasını oluşturmuşlardır.

Orta Doğu'daki son savaş ya da krizlerden hareketle, ABD ve İran diplomasisi ve diplomatlarını karşılaştırmak önem arz etmektedir. Bu bağlamda İran'ın nasıl bir strateji izlediği, ABD'nin nasıl bir karşılık verdiği tartışma konusudur.

Mollalar rejiminin ideolojik saplantılarına rağmen İran'ın çok eski bir kültürden beslendiği gerçeği değişmemiştir. İran'da Darius ve Kiros'a kadar giden bir gelenek söz konusudur. Eski İran, yazıya, harfe, kelama önem veren, şiir yazan, felsefe yapan bir kültürdü.

Bizans (Doğu Roma) örneğinde görüldüğü üzere diplomasi, karşı tarafın zaaflarını öğrenme sanatıdır. Bizans, eğer Batı Roma'dan 1000 sene daha uzun yaşadıysa bunun yegâne sebebi, düşmanlarının zaaflarını bilip kullanmasıdır.

Diğer yandan Çin diplomasisi, özellikle Batı'yla mukayese edildiğinde bazı ayırt edici hususlar öne çıkmaktadır. Çin'in varmak istediği hedefler vardır. Çin'de Komünist Partisi'nin iktidara gelişinin yüzüncü yılı olan 2049 için önemli hedefler belirlenmiştir. Çin, bu tarihte dünyanın en ileri ekonomisi, en güçlü ordusu ve en büyük ticaret ve teknoloji merkezi olmayı arzulamaktadır. Bunun için de barışçıl bir döneme ihtiyacı vardır. Bu süreçte İran'ın da çok fazla hırpalanmasına izin vermeyecektir. Yine de Çin, hiçbir zaman İran veya Kuzey Kore nedeniyle ABD ile çatışmayacaktır. Eğer Çin, ABD ile bir çatışmayı göze alırsa; bu, onun en önemli kırmızı çizgisi olan Tayvan üzerinde olacaktır.

Rusya açısından ise durum farklıdır. Rusya, İran'a askerî destek vermekle birlikte aynı zamanda ona muhtaç durumdadır. Rusya, Ukrayna Savaşı'ndaki dron ihtiyacını İran'dan karşılamıştır. Eğer İran düşerse, Rusya Kafkasya'da daha da büyük sıkıntıya girecektir. Hâlihazırda Kafkasya'da artık iyice sıkışan Rusya, Ukrayna Savaşı'nı da bitirememektedir. Bu savaş, umulmadık bir şekilde beşinci senesine girmiştir. Ukrayna, topraklarının %20'sini kaybetmekle beraber Rusya'ya başarıyla direnmektedir. Putin'in bir millet olmadığını iddia ettiği Ukrayna, bir millet olduğunu ispatlamıştır.

Son olarak, tarihsel süreçte Türk dış politikasının değişmez ana omurgasının ne olduğunu ve dijitalleşen dünyada bu klasik geleneğin nasıl bir dönüşüm yaşadığını tartışmakta fayda vardır. Öncelikle Türk diplomasi geleneğinde Batı'ya yönelim çizgisi terk edilemez. Türk diplomasisi, Osmanlı'dan devraldığı Reisülküttaplık geleneğinden gelen kurumsal anlayışını terk etmeden bugünkü parametreler içinde Batı'ya yönelimini devam ettirecektir.

Bu tarihsel süreçte devlet, yetişmiş/seçkin adamını bürokraside çalıştırmıştır. Örneğin Cumhurbaşkanlığı'nda en yakın danışmanlar arasında mutlaka büyükelçiler görevlendirilmektedir. Önemli bakanlıklarda da benzer durum söz konusudur. Genelkurmay, Savunma başta olmak üzere tüm önemli bakanlıklar ve kurumlar gelenek olarak önemli konularda mutlaka Dışişleri'yle çalışmalarını koordine edegelmiştir.

Tarihte bakıldığında, Reisülküttaplık sisteminde kâtipler Enderun'dan gelmekteydiler. Enderun'a en akıllı, en zeki olan devşirmeler seçilmekte ve çok iyi bir eğitimden geçmekteydiler. Bunların en iyileri ise aralarında hariciye de olan sivil hizmetlere ayrılmaktaydılar. Dolayısıyla Türk geleneğinde hariciye her zaman en seçme temsilcilerden oluşmaktadır. Günümüzde de Türk Dışişleri, yetenek, birikim ve disiplin bakımından bürokrasimizin en parlak unsurlarını barındıran idealist ve yüzü Batı'ya dönük bir teşkilatımızdır.

SONUÇ

Hasan Ali KARASAR
Mehmet Seyfettin EROL
Şafak OĞUZ

Uluslararası ilişkilerde yaşanan kriz ve sorunlar, uzun süre savaşlarla çözülmüş, savaşlar uluslararası sistemdeki aktörlerin hedeflerine ve amaçlarına ulaşmadaki en öncelikli yöntem olmuştur. Bundan dolayıdır ki insanlık tarihi savaşlarla özdeşleşmiştir.

Her ne kadar daha önceki dönemlerde başlamış olsa da ulus devletlerin uluslararası ilişkilerde temel aktör hâline gelmesi ve uluslararası düzenin kurulması sürecinde mihenk taşı olan 1648 Vestfalya ve 1815 Viyana kongreleri, bir anlamda modern anlamda diplomasi faaliyetleri için de bir başlangıç kabul edilmektedir. Her ne kadar savaşlar yine en etkili yöntem olmaya devam etse de o dönemlerden sonra diplomasi ve diplomatik faaliyetler de bir o kadar önemli rol oynamaya başlamıştır. I. ve özellikle de II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan yeni düzende ise diplomasi, uluslararası ilişkilerin temelini teşkil etmiştir.

Diplomatlar, kendi ülkelerine yönelik birçok gelişmede atılan imzaların temelini atarken karar vericiler, son aşamada imza sürecine katılmaktadır. Bu süreçte diplomatların yaşadığı tecrübeler, yaşadıkları olaylar ve gözlemleri, tarihe ışık tutmakta, verilen kararların ve atılan imzaların geçmişinin önemli bir bölümü, yazılı olmayan bir tarihsel hafızada yer almaktadır.

Kapadokya Üniversitesi ve ANKASAM iş birliğinde yürütülen Türk Diplomasi Tarihi-I projesi https://commonhorizon.kapadokya.edu.tr/turk-diplomasi-tarihi/ ve Türk Diplomasi Tarihi-II projesi https://commonhorizon.kapadokya.edu.tr/turk-diplomasi-tarihi-ii/ bu yazılı olmayan tarihi kayıt altına almayı hedeflemektedir. Çok önemli olaylara şahitlik eden, olayları yönlendiren, sürece dair bilinmeyenlere hâkim olan ve belki de son dakika çıkan ve savaşa bile uzanacak krizlere çözüm önerileri getiren diplomatlarımızın tecrübelerini ve bilgi birikimini yazılı tarih hâline getirmeyi amaçlayan bu kitabın hem gelecek nesillere ışık tutması hem de Türk dış politikasında karar alıcılara yön vermesi umut edilmektedir.

Her ne kadar kavram olarak yakın dönemde kullanılmaya başlanmış olsa da diplomasi, tarihin her devrinde toplumlar ve devletler arasında sorunların çözümünde önemli rol oynamış ve diplomasinin yetersiz kaldığı durumlarda savaşlar, sorunların temel çözüm mekanizması hâline gelmiştir. Ulus devlet yapısının yaygınlaşması ve uluslararası ilişkilerde ulus devletlerin temel aktör olmasından sonra ise diplomasi, uluslararası ilişkilerin düzenlenmesinde temel unsur hâline gelmiştir.

Devletler arasındaki sorunların çözümünde karar vericilere temel verileri ortaya koyan diplomatlar, çok önemli bir rol oynamaktadırlar. Uluslararası ilişkilere yönelik konularda ve sorunların çözülmesinde kamuoyuna yansıyanlar kadar kamuoyuna yansımayan birçok gelişmede, diplomatların önemli etkileri olmuş hatta son dakikada diplomatlar tarafından ortaya konulan öneriler ile savaşlar bile önlenmiştir. Fakat bunların bir kısmı, hatıratlarda yer alırken önemli bir kısmı, sürece damga vuran isimler ile birlikte yok olup gitmektedir.

Kapadokya Üniversitesi (KÜN) ve Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) iş birliğinde yürütülen Türk Diplomasi Tarihi projeleriyle (commonhorizon.kapadokya.edu.tr) Türk diplomasi tarihine ışık tutulması hedeflenmektedir. Başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşlarda görev yapmış emekli diplomatlar, askerî personel ve devlet adamlarının konuk olarak katıldığı programlarda, Türk dış politikasının karar süreci, geçmişte alınmış önemli kararların arkasında yatan gerçekler, uluslararası gelişmelerin basına yansımamış bölümleri gibi konuların ele alınması ve Türk diplomasi tarihi konusundaki önemli konularda tarihe not düşülmesi amaçlanmaktadır.

KAPADOKYA ÜNİVERSİTESİ

Nevşehir Yerleşkeleri:
Mustafapaşa - Uçhisar - Ürgüp
Tel: 0384 353 5009 (pbx) Fax: 0384 353 5125
Sabiha Gökçen Yerleşkesi:
Şeyhli, Bol Ahenk Sk. No:2, 34912 Pendik
Tel: 0216 588 0010 (pbx) Fax: 0216 588 0012
info@kapadokya.edu.tr

9 786259 079417

www.kapadokya.edu.tr